# Jogelméleti Szemle 2025/1. szám

## TARTALOM

### Tanulmányok

Bajáky András Olivér: A *magister officiorum* és a titkosügynökök kapcsolata a késő római igazgatásban (4-5. század) ..... 2

Fenyvesi Csaba – Fábián Vanessza: The New Generation of Evidence in the Light of Historical Milestones in Criminalistics ..... 24

Papp Renáta: A mesterséges intelligencia etikai kihívásai ..... 51

Rahaman, Razidur: Examining the Humanitarian Dimensions of the Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh ..... 73

### Szemle

Mercz Mónika: Az EU jövője a fogalmak hálójában ..... 92

### Recenziók

Deák Ádám: A rendszeres bizottsági munkák jelentősége és hatásai. Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez ..... 102

Falus Orsolya: A kegyetlenség anatómiája – Barcsi Tamás: Embertelenség az együttérzés korában – Filozófiai vázlat a kegyetlenségről című monográfiájáról ..... 109

Nagy Réka: Az online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője, tekintettel a korszerű technológiákra. Recenzió Richard Susskind új könyvéről ..... 113

**Bajáky András Olivér**[1]

# A *magister officiorum* és a titkosügynökök kapcsolata a késő római igazgatásban (4-5. század)[2]

*Absztrakt*

A *magister officiorum* formai értelemben véve felettese volt valamennyi császári udvari hivatalnoknak. Hatalmának alapját az információszerzés képezte, ennek megfelelően fennhatósága alá tartozott a titkosügynökök szervezete is. Tanulmányom célja átfogó kép felvázolása a *magister officiorum* és az ügynökök között fennálló kapcsolatrendszerről, megvilágítva a *magister officiorum* és a szolgálati idejüket letöltött ügynökök (*principes officii*) közti viszonyt övező jogi problémákat, illetve az ügynöki szervezetre vonatkozó kiválasztási eljárással és előmenetellel kapcsolatos jogvitákat.

*Kulcsszavak*: *magister officiorum*, római igazgatástörténet, *schola agentum in rebus*, *principes officiorum*, *suffragium*

*Abstract*

The *magister officiorum* was formally superior to all imperial court officials. The basis of his power was the acquisition of information, and accordingly the organisation of secret agents also fell under his authority. The aim of my study is to sketch a comprehensive picture of the relationship between the *magister officiorum* and the agents, shedding light on the legal problems surrounding the relationship between the *magister officiorum* and the agents who had served their term of office (*principes officii*), and on the legal disputes concerning the selection procedure and promotion of the agent's organisation.

*Keywords*: *magister officiorum*, history of roman administration, *schola agentum in rebus*, *principes officiorum*, *suffragium*

[1] Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, II. évfolyamos doktorandusz hallgató, Témavezető: Prof. Dr. Pókecz Kovács Attila, Egyetemi tanár – Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Állam- és Jogtörténeti Tanszék.
[2] DOI: 10.59558/jesz.2025.1.2

*I. Bevezetés*

A 3. század vége, illetve a 4. század eleje nagy horderejű változásokat hozott a Római Birodalom történetében. Az egymást sűrűn váltó katonacsászárok által vezetett birodalom egyaránt instabil bel- és külpolitikai helyzettel nézett szembe. A hosszadalmas válság eredményeként Diocletianus császár uralkodása idején (284-305) új közjogi formát adott a római államnak, amely később dominátus néven lett ismert, a principátus közjogi rendszerének felváltásaként.[3] A principátus idején a római császár (*princeps*) a szenátus első embereként, szimbolikus értelemben a római nép szolgálójaként tüntette fel magát.[4] A dominátus időszakában a császár személye Diocletianus császár uralkodásától kezdve egészen más értelmet nyert. Az uralkodó innentől kezdve nem csak egy a római népből, hanem „Úr és Isten" (*„Dominus et deus"*).[5] A császár a birodalom területi igazgatását új alapokra helyezte. A területi igazgatás alapját továbbra is a provinciák képezték, a középső szinten több provinciát fogtak össze az úgynevezett *diocesis*ek, több *diocesis* alkotott egy prefektúrát. A késő római hivatalnokszervezet is teljesen más képet mutat a principátus rendszeréhez képest. Új hivatalok jöttek létre, illetve tetten érhető a katonai és a polgári hivatalok fokozatos kettéválása és elkülönülése.[6]

I. Constantinus uralkodása idején új tisztségek jelentek meg a központi adminisztrációban, az egyes udvari főméltóságok a császár nevében feleltek egy-egy igazgatási területért a birodalmon belül. Ezek az igazgatási tisztviselők bár hasonlatosak voltak a mai modern értelemben vett miniszterekhez, nem azonosíthatóak velük, a mindenkori császár ugyanis kedve szerint ruházhatta át az egyes hatásköröket. Az új hivatali pozíciók közé sorolhatóak a római császári udvar pénzügyeiért felelős tisztségek (*comes sacrarum largitionum*, *comes rerum privatarum*),[7] a császári jogalkotásért felelős tisztségviselő (*quaestor sacri palatii*)[8] és az uralkodó lakhelyének igazgatásáért felelős udvari főkamarás, a *praepositus sacri cubiculi* is.[9] Szintén I. Constantinus igazgatási reformjainak részeként alakult ki a *magister officiorum* tisztsége, azaz a hivatalok mesterének pozíciója, amellyel tanulmányomban részletesebben foglalkozom.[10]

Ahogyan minden birodalomnak, diktatúrának és demokratikus jogállamnak is, úgy a Római Birodalomnak is szüksége volt államvédelmi hatóságokra a római államszervezet és a császári hatalom integritásának megőrzése érdekében. A dominátus korszaka ebben a tekintetben is újdonsággal szolgált, a principátus idején a Hadrianus császár által létrehozott, kis létszámban működő, de már államilag szervezett államvédelmi alakulatot, a

[3] Pókecz Kovács Attila: The development of state structure in the principatus from Tiberius to Diocletianus (AD 14-284). In Szőke Gergely László et al. (szerk.): Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook 2015. 2016, 165-166. o.

[4] Pókecz Kovács Attila: A principátus kormányzása és igazgatása Augustus uralmának idején (Kr. e. 27 – Kr. u. 14). Glossa Iuridica 9. évf., 2022/3-4. szám, 79-81. o.

[5] Bury, John Bagnell: History of the later Roman Empire. From the death of Theodosius II. to the death of Justinian. Volume I., Dover Publications Inc., New York, 1958, 15-16. o.

[6] Demandt, Alexander: Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565. C. H. Beck, München, 2007, 218-219; 222-223. o.

[7] Pókecz Kovács Attila: Pénzügyi igazgatás a dominátus korában. In JURA 22. évf., 2016/1. szám, 112-113, 115. o. Elton, Hugh: The Roman Empire in Late Antiquity. A Political and Military History. Cambridge University Press, Cambridge, 2018, 65-66. o.

[8] Pókecz Kovács Attila: A quaestor sacri palatii tisztsége a késő római császárság korában. In Béli Gábor (szerk.): Ut Juris Ordo Exigit: Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére. Pécs, Publikon Kiadó, 2016, 237-239. o.

[9] Pókecz Kovács Attila: A praepositus sacri cubiculi tisztsége a dominátus korában (4-5 sz.). In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): Studia in honorem 65 Éva Jakab. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 243-244. o.

[10] Stein, Ernst: Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.), Band 1, Wien, L. W. Seidel & Sohn, 1928, 172. o.

*frumentarius*okat feloszlatták, majd katonai alapon újjá szervezték.[11] Az új ügynöki szervezet, a *schola agentum in rebus* jelen tanulmány központi részét képezi. A principátus idején a császári döntéshozatalt segítő *consilium principis* is átalakult a dominátus korszakában, *consistorium sacrum* néven működött tovább, több taggal rendelkezett (az újonnan létrehozott udvari főméltóságok, így például a *magister officiorum*, a *quaestor sacri palatii*, a *comes sacrarum largitionum*, a *comes rerum privatarum* és a *praepositus sacri cubiculi* is a tanács tagjaivá váltak), illetve hatáskörei jelentősen bővültek a korábbiakhoz képest. A *consistorium sacrum* tehát a mindenkori római császár tanácsadó testülete volt. Az államtanács a késő Római Birodalom kormányzati csúcsszerveként politikai és igazgatási kérdésekkel foglalkozott, napjaink kormányaihoz hasonlóan. Bár hivatalosan és jogilag a császár volt minden törvény kizárólagos szerzője és ő volt felelős az államügyekért, a császári tanács tanácskozásainak nagy szerepe volt a közügyek irányításában.[12]

A *magister officiorum* és a titkosügynökök kapcsolatát illetően felmerül a kérdés, hogy mikor került az ügynöki szervezet az újonnan létrehozott udvari főméltóság fennhatósága alá. Milyen hatáskörei voltak a *magister officiorum*nak az ügynökök vonatkozásában? Milyen szerepe volt a hivatalok mesterének a kiválasztási eljárásban, az előmenetelben, milyen jogi problémák jelentkeztek ezek során? Hogyan zajlott az ügynökök által elkövetett jogsértések elbírálása? Hogyan alakult a korábban ügynökként szolgáló tisztviselők, a *principes officii* és a *magister officiorum* közti viszony?

A jelen tanulmányt megalapozó kutatás módszertani szempontból a jogtörténeti forráselemző, illetve az összehasonlító jogi tudományos módszerekre támaszkodik. A tanulmány keretében a kutatásaim során alkalmazott jogtörténeti forráselemző módszer szemléltetésére a korabeli latin nyelvű primer jogforrások (*Notitia Dignitatum*, *Codex Theodosianus*, *Digesta*, *Codex Iustinianus*, *Novellae*) közül a *Codex Theodosianus*, és a *Codex Iustinianus* császári rendeletgyűjtemények, valamint III. Valentinianus császár Novelláinak jelen témához kapcsolódó egyes szöveghelyeit fogom megvizsgálni. A források elemzésénél az ügynöki szervezetben történő kiválasztás és előmenetel jogi szabályozása, azon belül is az ajánlás alapú kiválasztás és előmenetel, azaz a *suffragium* problémája, illetve a szolgálati idejüket már letöltött ügynököket, a *principes officii*-t érintő egyes császári rendelkezések, az ezek kapcsán felmerülő jogi problémák, szerzői álláspontok és saját következtetések kerülnek felvázolásra. A másodlagos szakirodalom alapvetően magyar, angol, német, olasz és francia nyelvű forrásokból áll. A források típusát tekintve nagy mennyiségben állnak rendelkezésre monográfiák, tankönyvek, tanulmányok. A témában fellehető szakirodalom jogtörténeti és általános történeti művekből áll. A fellelhető tanulmányok egyaránt felölelik a *magister officiorum*nak az ügynöki szervezettel kapcsolatba hozható hatásköreivel, az ügynökök feladataival, az ügynöki szervezetbe bekerülést megelőző kiválasztási eljárással, a szervezetben történő előmenetellel kapcsolatos kutatásokat. A *magister officiorum* és a titkosügynökök közti kapcsolatrendszer részletes elemzése valamint az egyes császárokra és a birodalom irányítására gyakorolt politikai befolyás tanulmányozása mind az ebben a kutatási témakörben megtalálható tanulmányok részét képezi. Az egyes kutatók részletekbe menően vizsgálják az ügynöki szervezet szerkezeti felépítését, hatásköreiket, az igazgatási szervezet más hivatalaihoz, a császárhoz, a *magister officiorum*hoz, valamint a többi udvari főméltósághoz való viszonyukat.

A tanulmány célja átfogó kép adása a *magister officiorum* és a titkosügynöki szervezet közti kapcsolatrendszerről, annak bizonyítása, hogy az udvari főtisztviselő hatalmának alapját az ügynöki hálózat képezte. A *magister officiorum*nak az ügynökökkel kapcsolatos hatásköreinek, az ügynökök feladatainak és szervezetük felépítésének általános jellegű bemutatásán túl jelen munka kiemelten foglalkozik a *principes officii* jogi szabályozásának

[11] Sáry Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2011, 133. o.
[12] Demandt 2007: 278-281. o.

elemzésével, valamint az ügynökök kiválasztásával és előmenetelével, az ezzel kapcsolatos jogviták ismertetésével, és a levonható következtetésekkel.

## *II. A magister officiorum ügynökökkel kapcsolatos hatáskörei*

A *magister officiorum* rendkívül széles feladatkörrel rendelkezett, ennek megfelelően beszélhetünk katonai jellegű, külügyi, belügyi kérdésekkel kapcsolatos, illetve az udvari adminisztráció vezetőjeként gyakorolt hatáskörökről egyaránt.[13] Tekintve, hogy az udvari főtisztviselő összes feladatkörének mélyreható elemzése meghaladná a tanulmány terjedelmi korlátait, ezért jelen fejezetben a *magister officiorum*nak az ügynökökkel kapcsolatba hozható feladatainak ismertetésére kívánok fókuszálni.

A *magister officiorum* tisztsége feltételezhetően I. Constantinus császár uralkodása idején jelent meg az udvari adminisztrációban,[14] 326 körül szerezte meg az addig a *praefectus praetorio* alá tartozó ügynöki szervezet irányítási jogát.[15] Az állami főtisztviselő nem csak az udvari *schola* felett gyakorolt ellenőrzési, felügyeleti és irányítási jogköröket, hanem a birodalom más területein különleges szolgálatot teljesítő megbízottak felett is. Az ügynököknek bármikor az udvari főméltóság rendelkezésére kellett állniuk, amennyiben valamilyen különleges, ad hoc jellegű feladat, küldetés merült volna fel. A *magister officiorum* kontrollt gyakorolt az ügynöki szervezetbe való bekerülést megelőző felvételi eljárások felett. A felvételi bizonyítvány (*probatoria*) kiadása szintén az udvari főméltóság hatáskörébe tartozott.[16] A testületbe való belépéshez szükség volt a tagok többségének jóváhagyására és a *magister officiorum* ajánlására.[17] Egy 399-es rendelet értelmében a császár egyszemélyben döntött az ügynökjelöltek felvételéről.[18] Egészen 415-ig a *magister officiorum* dönthetett az *agentes in rebus* testületén belül végrehajtandó tisztogatásokról, valamint az elbocsátás jogát is ő gyakorolta. Ezt követően azonban ezt a privilégiumot megvonták tőle, így az elbocsátás joga és a felvételi jelentkezések elbírálásának a joga egyedül a császárnak volt fenntartva, a *magister officiorum* ennek megfelelően csak különleges császári parancs birtokában távolíthatott el valakit a *scholá*ból, feladatköre ezen a területen a császári döntések végrehajtására korlátozódott. A *matricula* volt az akkreditált császári ügynökök névjegyzéke, amelyet császári parancs alapján a *magister officiorum* gondjaira bíztak. Az állami főtisztviselő figyelemmel kísérte a *schola* tagjainak hatékonyságát és szorgalmát pontosan azért, hogy ennek megfelelően a különböző kitüntetéseket és előléptetéseket azok kapják, akik a legnagyobb igyekezetet, teherbíró képességet tanúsították. Bár a szervezeten belüli előmenetel a szenioritás elve alapján történt, az előléptetés megszerzése lehetséges volt a *magister officiorum* ajánlásával is, különleges esetekben az előléptetés a császár különleges jóváhagyásával is megtörténhetett, ehhez rendszerint szükség volt a *schola* tagjai többségének ajánlására. A kitüntetések adományozása, illetve az ügynökök privilégiumainak biztosítása szintén a *magister officiorum* felelőssége volt.[19] Az ügynökök soraiból nevezte ki az állami főtisztviselő a birodalmi postaszolgálat felügyelőit (*curiosi*), valamint saját *officium*ának segédszemélyzetét (*adiutores, subadiuvae adiutores*).[20] A *magister officiorum* bírói hatalmat

[13] Pókecz Kovács Attila: A magister officiorum. In Scriptura, 2016/I. sz., 139. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/114/scriptura16i_pokecz.pdf (2023.03.20.)
[14] CTh 6, 35, 3.
[15] Stein 1928: 172-173. o.
[16] Boak, Arthur Edward Romilly: The roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire. Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University Press, Cambridge, No. 26, 1915, 69. o.
[17] Pókecz 2016a: 145. o.
[18] CTh 6, 27, 11.
[19] Boak 1915: 70-71. o.
[20] Delmaire, Roland: Les institutions du Bas-Empire romain de Constantin à Justinien. I. Les institutions civiles

is gyakorolt az ügynökök felett, I. Leó császár idején a *ducenarius* és a *centenarius* rangú ügynökök (amíg Konstantinápolyban tartózkodtak) rendelkeztek azzal a privilégiummal, hogy válaszolhattak minden polgári és büntetőügyi vádra a *magister officiorum* vagy képviselőjének bíróságán.[21] Az a tény, hogy a *magister officiorum* a titkosügynökök főnöke volt, ezáltal a birodalmi hírszerzés feje, a legbefolyásosabb személyiséggé tették a császári udvarban. Most tekintsük át az ügynöki szervezet működését, amely felett a hivatalok mestere az ismertetett jogköröket gyakorolta.

*III. Titkosügynökök a késő római korban*

A dominátus mint új közjogi rendszer kiépülésének szerves részét képezte a titkosrendőrség újjászervezése, amely szintén Diocletianus császár nevéhez köthető. A teljesen új szervezet (*schola agentum in rebus*) a jogelődként funkcionáló *frumentarius*ok kötelékét váltotta fel.[22] Az új szervezetet jelölő *agentes in rebus* kifejezés azonban csak I. Constantinus császár 319-es rendeletében szerepel elsőként.[23] Hirschfeld az új ügynökök kapcsán kiemeli, hogy a megnevezés az *agere* főnévi igenévből származik, ennek újszerűsége pedig abban rejlik, hogy ezt a kifejezést a rómaiak eddig soha nem használták hivatali címek megnevezésében. A német szerző az *agentes in rebus*t különleges képviselőként fordítja, amely egyfajta általános jelleget kölcsönöz az ügynököknek és előrevetíti, hogy sokféle feladat ellátására alkalmasak.[24] Ezt a meglátást alátámasztja az a sokszínű és széles feladatkör, amellyel az ügynököket megbízták a 4-5. század során. A korábbi ügynöki szervezet feloszlatására elsősorban azért volt szükség, mert a sorozatos visszaélések következtében a római nép körében rendkívül gyűlöltté váltak az ügynökök, és ez a körülmény egy idő után már a császári hatalmat is veszélyeztette. Az újjászervezett titkosügynökség felügyeletét az uralkodó kezdetben a *praefectus praetorio* gondjaira bízta. Ebben a tekintetben változást hozott I. Constantinus császár, aki az ügynököket áthelyezte a *magister officiorum* fennhatósága alá.[25]

Az újonnan kialakított ügynöki testületet szintén katonai alapon szervezték meg, sok tekintetben azonban különbözött elődjétől.[26] Az első szembetűnő különbség a létszámban érhető tetten. A *frumentarius*ok létszáma Sáry szerint 200 fő körül alakult a 2. században, ezzel szemben az *agentes in rebus* létszáma meghaladta az ezer főt is.[27] További különbség a két titkosrendőrség között, hogy míg a *frumentarii* fő feladata a politikai gyilkosságok és a bebörtönzések foganatosítása, illetőleg a hadsereg gabonaellátásának biztosítása volt, addig az *agens*ek már nem csak katonai-rendészeti, hanem polgári-adminisztratív jellegű feladatokat is elláttak.[28]

palatines. CERF, Paris, 1995, 123-126. o.

[21] Kelemen Miklós: A Birodalom kormányzása. A Késő-római Birodalom közszolgálata – jogi források alapján. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007, 150-153. o.

[22] Sáry Pál: Titkos ügynökök a császárkori Rómában. In Debreceni Szemle, 2002, 10. évf., 4. szám, 531-532. o.

[23] CTh 6, 35, 3.

[24] Hirschfeld, Otto: Die agentes in rebus. Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Reichsdruckerei, Berlin, 1893, 422-423. o.

[25] CTh 8, 5, 17.

[26] Sinnigen, William G.: The Roman secret service. In The Classical Journal, Vol. 57, 1961, 70. o. https://www.jstor.org/stable/3294369 (2024.02.28.)

[27] Sáry 2002: 531, 533. o.

[28] Sinnigen, William G.: Two branches of the Late Roman Secret Service. In The American Journal of Philology, The Johns Hopkins University Press, Vol. 80, No. 3, 1959, 240. o.

*III.1. Az ügynökök feladatkörei*

A *schola agentum in rebus* tehát továbbra is ellátta azokat a katonai és rendészeti funkciókat, amelyeket jogelődje, a *frumentarii*, tehát felelősségi körébe tartozott a római császár és a római állam ellenségeinek felkutatása, letartóztatása, bebörtönzése és kivégzése. Érdemes bővebben szót ejteni az újdonságnak tekinthető polgári, hivatali és adminisztratív feladatokról. Míg a *frumentarii* korábban csak alkalmanként vett részt az adószedés folyamatában, addig az *agens*ek már folyamatos jelleggel végezték ezt a feladatot.[29] Jelentős szerepük volt a császári kancellláriát alkotó ügyosztályok (*scriniá*k) tevékenységének ellenőrzésében. E feladatkörükben nem csak a kancellláriai hivatalnokok munkavégzését felügyelték, hanem a hivatalvezetőket (*magister*eket) is.[30] A 4. század közepétől az állami postaszolgálat (*cursus publicus*) működtetéséért is az ügynökök feleltek. Az *agens*ek feladata volt többek között a postát igénybe vevő személyek engedélyeinek ellenőrzése. Mindamellett, hogy felügyelték a birodalmi postahálózat működését, az ügynökök használhatták is azt. A birodalom különböző területei között szállították a császári parancsokat és leveleket.[31] Ezzel párhuzamosan információkat gyűjtöttek utazásaik során, az államra veszélyes politikai cselekményekről pedig folyamatosan jelentést tettek elöljáróiknak. A *schola agentum in rebus* felelősségi körébe tartozott továbbá a tengeri forgalom kontrollálása. A helyi fegyvergyárak (*fabricae*), amelyek korábban a *praefectus praetorio* alá tartoztak, szintén az *agens*ek fennhatósága alá kerültek.[32] A fegyvergyárak feletti felügyelet hovatartozása azonban sokáig vitás kérdés volt. A császári udvarban a *praefectus praetorio* tisztséget betöltő személyek (például Rufinus) nem egyszer tettek kísérletet a fegyvergyárak feletti hatalom visszaszerzésére.[33] A helyi fegyvergyárak biztosítása és a római császárhoz és államhoz hű tisztségviselőre bízása kulcskérdés lehetett, hiszen a rómaiak dologi jogi értelemben védték a hadifontosságú cikkeket (például a fegyvereket) és államérdekből megtiltották azok kivitelét a birodalom területéről.[34] Az *agentes in rebus* feladatkörei közé tartozott nem utolsósorban a klasszikus kémtevékenység folytatása.[35]

A titkosügynökök 355-ig korlátlanul börtönbe vethettek bárkit, bármikor. Nagy valószínűséggel az *agens*ek gyakran visszaéltek ezzel a jogkörükkel, ennek eredményeként egy 355-ös császári rendeletben korlátozták őket a börtönbe vetés alkalmazásában.[36] A törvénytelen letartóztatások további előfordulása miatt Arcadius császár tovább korlátozta az ügynököket 395-ben, innentől kezdve a börtönbe vetést csak az állami postával kapcsolatos ügyekben alkalmazhatták.[37] A kereszténység államvallássá válását követően az *agens*eket az eretnekek elleni rendőri fellépések során is alkalmazták. Az egyházi hatóságok igénybe vehették az ügynökök segítségét az eretnekek összejöveteleinek feloszlatásakor. A titkosügynökök alkalmazási feltételei közé tartozott a keresztény vallás követése, ennek

[29] Sáry 2002: 531. o.
[30] Sinnigen 1959: 253-254. o.
[31] Clauss, Manfred: Der magister officiorum in der Spätantike (4-6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluβ auf die kaiserliche Politik. C. H. Beck, München, 1980, 28-29. o.
[32] Sáry 2002: 532. o.
[33] Boak, Arthur Edward Romilly: The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires. In Boak, Arthur Edward Romilly – Dunlap, James Eugene: Two studies in later Roman and Byzantine Administration. The Macmillan Company, New York, 1924, 86-87. o.
[34] Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog. Leges Bt., Diligens Bt., Szeged, 2015, 177-181. o.
Benedek Ferenc - Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024, 193-194. o. Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Novissima Kiadó, Budapest, 2023, 292. o.
[35] Blum, Werner: Curiosi und regendarii. Untersuchungen zur geheimen Staatspolizei der Spätantike. Ludwig-Maximilians-Universität, München, 1969, 32. o.
[36] CTh 6, 29, 1.
[37] CTh 6, 29, 8, 1.

megfelelően az eretnekeket és a zsidó vallásúakat kizárták a testületből.[38] A titkosügynökök több esetben a császári jegyzőkkel (*schola notariorum*) együttműködésben hajtottak végre megbízásokat, ide tartozott a császári hatalomra veszélyes egyének letartóztatása, likvidálása.[39] Számos olyan császári rendeletről van tudomásunk, amelyek a 4. század utolsó éveiből származnak és betekintést nyújtanak a császári titkosügynökségről kialakult vitákba, amelyek a császár, a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* között zajlottak.[40] A császárok arra törekedtek, hogy minél jobban magukhoz kössék az ügynökség szervezetét, a *praefectus praetorio* tisztségét betöltő személyek pedig abban voltak érdekeltek, hogy minél kevesebb hatásköre és minél kisebb befolyása legyen a rendészeti szervnek. A *magister officiorum*ként szolgáló tisztviselők mindkét törekvést ellenezték. Az első jelentős sikert Rufinus érte el 395-ben, ekkor a *praefectus praetorio* tisztséget töltötte be. Mint egykori *magister officiorum*, ismerte az ügynökök intézménye által kínált lehetőségeket és korlátozta azokat. Mivel ez időben a *magister officiorum* tisztségét betöltő személyek évente váltották egymást, a hatáskör-korlátozás kapcsán nem volt jelentős ellenállás.[41] Sinnigen álláspontja szerint az *agentes in rebus* a keleti birodalomrészben ugyanazzal az intenzitással működött legalább 430-ig, a nyugati birodalomrészben azonban a gyengülő központi kormányzat helyett egyre inkább a katonai igazgatás, a hadvezéreknek hűséges bürokraták jutottak egyre fontosabb szerephez.[42]

### *III.2. Szervezeti felépítés*

A titkosügynökök szervezetében továbbra is jelen voltak a rendfokozatok, a testületet ugyanis a római lovasság struktúrájának mintájára állították fel.[43] Katonai és hivatalnoki privilégiumokkal egyaránt rendelkeztek, így például mentesültek a városi tanácsok tagjait terhelő adófizetés kötelezettsége alól.[44] Az *agens*ek létszámát kezdetben nem korlátozták, azt az egyes császárok az igazgatási igényeknek megfelelően változtatták. Az ügynökök száma azonban gyorsan növekedésnek indult a tisztséggel járó előnyök miatt. Ennek megfelelően a 4. század végére az ügynökök létszáma már több ezer főre tehető. Egyes császárok (pl. Iulianus, II. Theodosius, I. Leó) tisztogatásokkal, létszámleépítésekkel, az alkalmazási feltételek szigorításával igyekeztek elejét venni a létszám gyarapodásnak. Az alkalmazási feltételek szigorításához tartozott például a próbaidő bevezetése, amely 5 évre szólt. A létszámleépítésekről tanúskodik egy 359-es császári rendelet, amely a *magister officiorum* kötelezettségévé tette a létszámleépítések végrehajtását, illetve az ügynöki tisztségre méltatlan személyek elbocsátását.[45] II. Theodosius császár egy 430-as rendelet értelmében 1174 főben állapította meg az ügynökök létszámát. I. Leó császár rendeletében 1248 főben maximalizálta a testület tagjainak számát.[46] A legradikálisabb létszámcsökkentés Iulianus császárhoz köthető, aki 17 főre korlátozta az ügynökök számát.[47] Az uralkodó halálát követően ismét gyorsan emelkedni kezdett az ügynökök száma, méghozzá olyannyira, hogy I. Valentinianus császár az ügynököket már azon tisztviselők csoportjába sorolta, amelynek soraiból a

[38] Sáry 2002: 535. o.
[39] Sinnigen 1959: 253-254. o.
[40] CTh 6, 29, 7-8.; CTh 6, 27, 8; CTh 6, 27, 12.
[41] Clauss: i.m. 26. o.
[42] Sinnigen, William G.: Three Administrative Changes ascribed to Constantius II. In The American Journal of Philology. Vol. 83, No. 4, 1962, 374-375. o.
[43] Clauss: i.m. 24. o.
[44] Sáry 2002: 533. o.
[45] CTh 1, 9, 1.
[46] CTh 6, 27, 23; CJ 12, 20, 3.
[47] Boak 1924: 69. o.

*defensores civitatis*-okat választották. A *defensor civitatis* császári tisztviselő 364-től kezdve, feladata a kisbirtokos lakosságnak a birodalmi hatóságok előtti érdekképviselete volt adóügyekben, ez idő alatt védelmet élvezett az állami tisztségviselőkkel és a *curiales*-szel szemben. Tájékoztatnia kellett a császári udvart minden olyan cselekményről, amely a közrendet és a városi birtokosok érdekeit sértette.[48] Hamza megállapítása szerint a *defensor civitatis* tulajdonképpen a modern ombudsman római jogi előzményének, előképének tekinthető.[49]

Az ügynökök kötelékének (*schola agentum in rebus*) hierarchiája öt fokozatból állt. A rangsor alján az *equites* álltak, felettük helyezkedtek el a *circitores*, felettük a *biarchi*, azok felett a *centenarii* és legfelül a *ducenarii*. A testület vezetése a *principes officiorum ex agentes in rebus* feladata volt. A hivatali előmenetel főszabály szerint a teljesítmény és a szolgálati idő hossza alapján történt. A szolgálati idő előbb 20 év volt, aztán 435-ben 25 évre emelték. A titkosügynökök tevékenységét a legtöbb császár megbecsülése kísérte. Az ügynököket ennek megfelelően megillették a *clarissimus* és a *spectabilis* titulusok, attól függően, hogy még aktívan teljesítettek-e szolgálatot, vagy nyugállományba vonultak a szolgálati idő letelte után.[50] Az ügynöki szervezet tagjainak természetesen voltak karrierlehetőségei, ennek megfelelően a császári jegyzők testületének tagjai nagy számban az *agentes in rebus* kötelékéből kerültek ki, tehát a két szervezet között lehetséges volt az átjárás.[51] A kiválasztási eljárásban a *magister officiorum*nak kiemelt szerepe lehetett, hiszen tökéletesen tisztában volt a két szervezetben alkalmazott személyek kvalitásaival, illetve karrierterveikkel.[52] A szervezeti struktúra kapcsán mindenképp szót kell ejteni a hosszú szolgálati időt letöltött ügynökökről, ugyanis bár ezek a személyek kiléptek a titkosügynökségből, hivatali karrierjük ezzel nem ért véget feltétlenül, hacsak nyugállományba nem vonultak.

### *IV. A szolgálati idejüket letöltött ügynökök (principes officii)*

II. Constantius császár igazgatási reformjainak részeként a rangidős ügynököknek, akik az ügynöki szervezeti hierarchia élén álltak *ducenarius* rendfokozatban, hivatali idejük letelte után lehetőséget adott arra, hogy hivatalvezetőként tovább dolgozzanak, méghozzá a birodalom területi igazgatásában, így a provinciai helytartók, a *diocesis*ek, a *vicarius*ok és a *praefectus*ok hivatalaiban. A helyi szinten elhelyezkedő ügynökök ezáltal még tovább növelték a *magister officiorum* befolyását a birodalom polgári igazgatásában. Sinnigen a császári intézkedés időpontját 341 és 346 közé teszi.[53] Jelentőségük elsősorban azért kiemelendő, mert a legkülönfélébb igazgatási szerveknél tudtak elhelyezkedni. Felmerülhet a kérdés, hogy milyen okok állhattak az újszerűnek mondható reformintézkedés hátterében. Első okként megemlíthető a karrierlehetőségek bővítésének szándéka. Az ügynököknek az új rendszert megelőzően egy lehetőségük volt, ha további karriert szerettek volna építeni, ez pedig a császári jegyzők testületébe való bekerülés volt. Éppen ezért feltételezhető, hogy ezzel az intézkedéssel a császár szerette volna elkerülni a jegyzők létszámának túlzott megemelkedését és az ezzel járó esetleges létszámkorlátozásokat. Az intézkedés egyfajta jutalmazásként is felfogható, az ügynökök munkájának elismeréseként. Az ügynökök tevékenységét ugyanis a legtöbb császár megbecsülése övezte, tekintve, hogy a császári

[48] Clauss: i.m. 25. o.
[49] Hamza Gábor: A közvetlen demokrácia történelmi előzményei Európában. In Szabó Zsolt (szerk.): Szabadság és felelősség: tanulmányok a közvetlen demokráciáról. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum VIII., Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013, 29. o.
[50] Sáry 2002: 533-534. o.
[51] Sáry 2002: 536. o.
[52] Sinnigen 1959: 252. o.
[53] Sinnigen 1962: 369-370. o.

hatalom és a római államrend alappillérének számított a szervezet. A másik ok – és ez a valószínűbb – a császárnak a rendes hatóságokkal, hivatalokkal szembeni egyre erősödő bizalmatlansága, amelynek következtében kiterjesztette az ügynökök hatáskörét és szigorúbb ellenőrzés alá vonta a területi igazgatás szereplőit.[54] Sáry a hivatalvezető ügynökökkel kapcsolatban kiemeli, hogy általában egy vagy két évre szóló megbízatással végezték munkájukat. Amellett, hogy koordinálták a hivatalok ügyintézését, folyamatosan információt gyűjtöttek a fennhatóságuk alá tartozó hivatalnokokról, azok tevékenységéről és megbízhatóságáról. A császári udvart rendszeres időközönként vagy pedig szükség szerint kellett tájékoztatniuk.[55]

A késő római igazgatás hivatalait és hivatalnokait összesítő jegyzék, a *Notitia Dignitatum* említi a rangidős ügynököket is. A dokumentum alapján a *principes officii* két csoportra osztható, az első csoportba tartoztak azok a tisztviselők, akik a polgári igazgatás területén teljesítettek szolgálatot. Ennek megfelelően beszélhetünk azokról a volt ügynökökről, akik a provinciai helytartók hivatalaiban szolgáltak (*„principes es eodem officio”* vagy *„principes es eodem corpore”*),[56] a *vicarius*ok hivatalaiban elhelyezkedő *agens*ekről (*„principes de schola agentum in rebus ducenarii”*),[57] illetve a *praefectus praetorio* és a *praefectus urbi* hivatalait vezető korábbi ügynökökről, amelyet a *Notitia Dignitatum principes* megnevezéssel jelöl.[58] Clauss szerint a polgári igazgatásban tevékenykedő *principes officii* megbízatása általában egy, maximum két évre szólt. Hivatalfőnöki minőségükben a *praefectus*ok, *vicarius*ok, provinciai helytartók alárendeltjei voltak, ezzel párhuzamosan továbbra is a *magister officiorum* fennhatósága alatt maradtak.[59] Sinnigen ezzel szemben arra a következtetésre jutott, hogy a *principes officii* a polgári hivatalok vezetőiként elhagyták azt a parancsnoki láncot, amelyben a titkosügynökök szervezete működött és közvetlenül a császárnak jelenthettek, például egyes adminisztratív visszásságok feltárása esetén.[60] II. Constantius intézkedése a gyakorlatban alkalmasnak bizonyult a felügyelt területi vezető tisztségviselők személyes ambícióinak letörésére, elősegítette a császári parancsok maradéktalan betartását. A *principes officii* hivatali felelősségének kérdése kapcsán érdekesség, hogy a *princeps*ek a hivatalokkal együtt kollektív anyagi felelősséggel tartoztak a vezető tisztségviselők hibás döntéseiért. Amennyiben a vezető tisztségviselők elismerték, hogy hibás döntést hoztak, elkerülhették a büntetést, ez igazolja a hivatalvezetőként szolgáló *principes officii* kontrollfunkcióját.[61] A területi igazgatás vezető szereplőinek korlátozása, miszerint saját maguk nem nevezhettek ki hivataluk élére vezető tisztségviselőt, hamar ellenállást váltott ki. A 4. század közepétől kezdve egyre több magas rangú birodalmi hivatalnok igyekezett kijátszani a szabályozást. Az érintettek elsősorban azzal kísérleteztek, hogy saját bizalmi embereiket bejuttassák az *agentes in rebus* kötelékébe, akik egy idő után elnyerték volna a *ducenarius* rangot, majd később hivatali vezetőkké/főnökökké válhattak volna.[62] Egy 398-as császári rendelkezés betiltja ezt a gyakorlatot.[63]

A *Notitia Dignitatum* rendelkezik a katonai igazgatásban szolgáló *principes officii*-ről is. A volt ügynökök katonai igazgatásban történő megjelenése és alkalmazása remekül

[54] Clauss: i.m. 32. o.
[55] Sáry 2011: 134. o.
[56] ND Occ. 44, 7 és ND Occ. 45, 7; ND Occ. 38, 11.
[57] ND Or.: 21, 6; 22, 34; 23, 16; 24, 21; 25, 27; 28, 48; 18, 5. ND Occ. 18, 5; 19, 16; 20, 17; 21, 17; 22, 41; 23, 17.
[58] ND Or. 26, 17; 31, 69; 32, 46; 34, 50; 35, 36; 36, 38; 37, 37; 38, 40.
[59] Clauss: i.m. 38. o.
[60] Sinnigen, William G.: Chiefs of Staff and Chiefs of the Secret Service. In Byzantinische Zeitschrift, Band 57, 1964, 85. o.
[61] CTh 6, 28, 4.
[62] Clauss: i.m. 38-39. o.
[63] CTh 1, 15, 11.

szemlélteti a *magister officiorum* befolyásának kiterjedését a katonai szektorra, azonban csak a keleti birodalomrész esetében. Demandt véleménye szerint a *principes officii* hiánya a Nyugatrómai Birodalom katonai hivatalainak esetében (leszámítva Illíria provinciát) nem véletlen. A hiány okaként a német szerző Flavius Stilicho *magister militum*ot jelölte meg, aki teljes mértékben átszervezte a katonai hivatalokat. Ismeretes, hogy a katonai főparancsnok a fiatal és tapasztalatlan Honorius császár mellett igen erős befolyásra tett szert.[64] A katonai hivatalokban tevékenykedő *principes officii* két csoportra osztható, az egyik csoportba tartoztak azok a volt ügynökök, akik a *duces*ek hivatalaiban teljesítettek szolgálatot Illíria és Trákia provinciákban.[65] A másik kategóriába sorolhatóak azok a rangidős ügynökök, akik a legtöbb keleti *diocesis duces*einek hivatalaiban szolgáltak.[66] Problémaként merül fel a kérdés, hogy a *duces*ek hivatalait vezető *principes officii* milyen rangot viseltek a titkosügynöki szervezetben. Stein meggyőződése szerint az érintett ügynökök *ducenarius* rangot viseltek, mivel az ezzel kapcsolatos forrásokban a *principes* egy kategóriája van megemlítve.[67] Clauss azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a *Notitia Dignitatum* nem tesz semmilyen említést a *principes ducenarius* ranghoz való kötődéséről. A *duces*ek hivatalvezetőinek kinevezési folyamatára a központosítás volt a jellemző, leszámítva az említett balkáni provinciákat, ahol az állandósuló katonai fenyegetettség eredményeként a *principes* önkiegészítésének eljárása szilárdult meg. A *Notitia Dignitatum* által közvetített állapot jelzi a nézetkülönbségeket a *magister officiorum* és a *magister militum* között a kinevezési hatáskört illetően.[68]

### *IV.1. A principes officii jogi szabályozása*

A volt ügynökök jogállását, illetve feladatköreit a római közjog szabályozta. A *principes officii*-re számos rendeletgyűjteményben találhatunk rendelkezéseket, így például a 438-ban kiadott *Codex Theodosianus*ban, a *Codex Iustinianus*ban, illetve III. Valentinianus császár Novelláiban is. A fellelhető forrásrészletek rávilágítanak a hivatalvezetőként tevékenykedő volt ügynökök császárhoz, a *magister officiorum*hoz, illetve a titkosügynökök szervezetéhez való viszonyára, az egyes feladatkörökre, illetve arra, hogy milyen széles körben alkalmazták őket a polgári igazgatás keretein belül.[69]

Elsőként nézzük meg a *Codex Theodosianus* 368-as rendelkezését, amely a *principes officii* és a *praefectus praetorio*, illetőleg a császár közti kapcsolatra helyezi a hangsúlyt. CTh. 1,29,4 (368. nov. 6.): *Imperatores Valentinianus, Valens et Gratianus Augusti ad Probum praefectum praetorio.* „Qui ex schola agentum in rebus sedi culminis vestri munere principatus nostro quodammodo nomine paruerint, inter ceteros honoratos iussione nostra diversarum urbium plebibus constituantur patroni, ita ut, si quos ex his auctoritas tua putaverit eligendos, eadem his tutela mandetur, ab his autem eos repraesentet inmunes."[70]

---

[64] Demandt, Alexander: Magister militum. In: Wissowa, Georg – Kroll, Wilhelm (Hrsg.): Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Metzler, Stuttgart, 1970, 759. o.
[65] ND Or. 39.
[66] ND Or. 25; 28-31; 33-35.
[67] Stein 1920: i.m. 198. o.
[68] Clauss: i.m. 40. o.
[69] Sinnigen 1962: 371-372. o.
[70] „Ha a titkosszolgálat (*schola agentum in rebus*) bármely személye eminenciád (*praefectus praetorio*) hivatalát hivatali személyzeti főnöki rangban (*principes officii*) szolgálnák, a Mi nevünkben, a Mi parancsunknak megfelelően, bizonyos módon a többi méltóság között a különböző városok plebejusainak pártfogóivá (*defensor civitatis*) nevezzük ki őket. Ha tehát a Te Hatóságod feltételezné, hogy a fent említett személyek közül bármelyik kiválasztásra kerüljön, akkor őket bízd meg ilyen gyámsággal, de mentesítsd őket e kötelességek alól." – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr, Clyde – Davidson, Theresa Sherrer – Pharr, Mary Brown: The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions. Princeton University Press, Princeton, 1952, 33.o.

A Probus *praefectus praetorio*-nak címzett császári rendelkezés a „qui ex schola agentum in rebus sedi culminis vestri", azaz a *praefectus praetorio* hivatalában tevékenykedő *princeps officii*t a császár közvetlen alárendeltségébe helyezi, a hivatalvezető feladatait ennek megfelelően a császár nevében köteles ellátni („munere principatus nostro quodammodo nomine paruerint").[71] A forrásszöveg rendelkezik továbbá arról, hogy a hivatalvezető ügynökök csoportjából védnökök választhatóak, méghozzá a városok plebejusainak érdekképviselete érdekében. Amennyiben a *praefectus praetorio* a volt ügynökök közül választ patrónust, a kinevezetteket védelem illette meg az eljáró hatóságok előtt és a városi tanácstagokkal szemben („inter ceteros honoratos iussione nostra diversarum urbium plebibus constituantur patroni, ita ut, si quos ex his auctoritas tua putaverit eligendos, eadem his tutela mandetur, ab his autem eos repraesentet inmunes"). A rendelet megalapozza azt az állítást, miszerint I. Valentinianus császár idején az ügynökök közül választották a *defensores civitati*st.

A hivatalfőnökként tevékenykedő volt ügynököket azonban nem csak a császárhoz fűzte szoros közvetlen viszony, ugyanis a primer források között találunk olyan rendelkezést is, amely a volt ügynökök és a *magister officiorum* alá-fölé rendeltségi viszonyát fejezi ki. CTh. 6,28,8 (435. jan. 29.): *Imperatores Theodosius et Valentinianus Augusti Valerio magistro officiorum.* „Ex agentibus in rebus principibus domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem industriamque probatam sibi aestimant, etsi saepe eodem officio fuerint ante perfuncti..." „...Eodem exemplo Isidoro praefecto praetorio, Regino praefecto praetorio Illyrici, Leontio praefecto urbi, Theodoto comiti Aegypti, Abthartio comiti Orientis, Cleopatro praefecto Augustali, Hesychio proconsuli Achaiae, Eustathio vicario Asiae, Nectario vicario Ponticae."[72]

A fent idézett rendeletrészlet Valerius *magister officiorum*nak címezték. A rendelkezés a *principes officii*-t érinti, („ex agentibus in rebus principibus") akik mind a *magister officiorum*nak voltak alárendelve. A császári *constitutio* értelmében a hivatalfőnöki minőségben eljáró ügynökök feladatellátásuk során alkalmazhattak olyan családtagokat, akiknek hűsége és elhivatottsága bizonyítást nyert, még akkor is, ha ugyanabban a hivatalban szolgáltak („domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem industriamque probatam sibi aestimant, etsi saepe eodem officio fuerint"). Az érintett volt ügynökök a területi igazgatás különböző hivatalaiban szolgáltak a rendelkezés *subscriptio* része értelmében („praefectus praetorio, prafectus urbi, comes, vicarius"), a rendelet tehát nekik szól elsősorban, de másolatokat küldtek az érintett területi tisztviselőknek is.[73]

A hivatalvezetőként szolgálatot teljesítő *principes officii* egyéb kötelezettségeit részletező rendelkezést találhatunk III. Valentinianus császár Novelláiban. III. Valentinanus Nov. 8,1,5 (440. jún. 9.): *Imperatores Theodosius et Valentinianus Augusti ad Pierio praefecto urbi.* „...Quare inlustris magnitudo tua in traditione aedium pervasarum Marcianum agentem in rebus vel officium suum iubebit parere decretis nec ullam saluberrimis praeceptionibus nostris tarditatem sub inpedimento cuiuscumque personae patiatur afferri..."[74]

---

[71] Clauss: i.m. 35. o.

[72] „A korábban a titkosszolgálatban tevékenykedő, jelenleg pedig a polgári hivatalok személyzetének vezetőiként szolgáló egyének (*ex agentibus in rebus principibus – principes officii*) számára engedélyezni kell, hogy hivatali feladataik ellátásában olyan bizalmas tanácsadókat alkalmazzanak, akiknek hűségét és szorgalmát bizonyítottnak tartják, még akkor is, ha e bizalmas tanácsadók korábban már gyakran teljesítettek ugyanilyen feladatot…"
„…A fenti törvény másolata a következő hivatalnokoknak: Isidorus, *praefectus praetorio*; Reginus, Illyricum *praefectus praetorio*ja; Leontius, *praefectus urbi*; Theodotus, Egyiptom provincia *comes*e; Abthartius keleti *comes*; Cleopatrus (Cleopater), *praefectus Augustali*; Hesychius, Achaea provincia *proconsul*ja; Eustathius, Asia provincia *vicarius*a; Nektarius, Pontusz provincia *vicarius*a." – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 145. o.

[73] Clauss: i.m. 37. o.

[74] „…Ezért az erőszakkal való behatolással lefoglalt házak birtokba adásakor *illustris* rangú Nagyságod

A forrásrészlet Pierius *praefectus urbi*nak szól. A rendelkezés egy Marcianus nevű hivatalvezetőt említ, akinek megparancsolják a császári rendeletek betartását („Marcianum agentem in rebus vel officium suum iubebit parere decretis"). Marcianusnak továbbá kötelessége megakadályozni a császári parancsok késedelmes végrehajtását, amennyiben az bárkinek a káros befolyása miatt következne be („nec ullam saluberrimis praeceptionibus - sub inpedimento cuiuscumque personae"). Marcianust *agentes in rebus*nak nevezi a rendeletrészlet, tehát az ügynöki szervezettel *principes officiorum*ként is kapcsolatban állhatott.[75] A császári utasítások betartatásának kötelezettsége tökéletesen szemlélteti a *principes officii*-nek a területi igazgatásban gyakorolt szigorú kontrollfunkcióját. A rendelkezés rávilágít az igazgatás hatékony működésének megnövekedett igényére az egyre inkább elhatalmasodó korrupció és a népvándorlás káros hatásainak következtében.

A római államhoz és a császárhoz hű ügynökök jutalomban részesültek, erre láthatunk egy példát az alábbi forrásszövegben. CJ. 12,21,3 (410. szept. 25.): *Imperatores Honorius et Theodosius Augusti ad Palladio proconsuli Africae.* „Proconsularis apicis dignitatis adiectione principes agentum in rebus praecipimus decorari."[76]

A *Codex Iustinianus* idézett rendelkezése értelmében a rangidős ügynököket *proconsul*i rangra emelték. Míg a köztársaság idején a *proconsul*i ranggal rendelkező személyek a rájuk bízott provincia kormányzása mellett hadsereg-parancsnoki feladatokat is elláttak, addig a dominátus idején már csak polgári jellegű feladatkörökkel rendelkeztek. A *proconsul*i rang a területi igazgatásban mégis nagy jelentőséggel bírt, a provinciai helytartók rangcsoportjában ugyanis a *proconsul*ok helyezkedtek el legfelül. A forrásrészlet értelmében tehát a hivatalvezetőként szolgáló volt ügynökök akár provinciai helytartóvá is válhattak eredményes munkájuk és hűségük honorálásaként. Helytartóként a volt ügynökök egy teljes provincia polgári, pénzügyi igazgatásáért feleltek, annak határain belül bíráskodási joggal rendelkeztek. A *proconsul*ok I. Valentinianustól kezdve *spectabilis* ranggal is rendelkeztek.[77]

A *principes officii* szabályozása kapcsán a jogi problémát történetesen a volt ügynököket tömörítő csoport egységes megnevezése jelenti. Mint azt a fent idézett forrásrészletekben láthattuk, a fellelhető primer forrásrészletekben különböző megnevezésekkel illették az érintett tisztviselőket (*principes agentes in rebus, principes agentum in rebus, qui ex agente in rebus princeps fuerit, principes qui de agentum in rebus numero ad gubernanda officia diriguntur*).[78] A másodlagos szakirodalom szerzői ennek megfelelően megosztottak abban a kérdéseben, hogy a rangidős ügynökök csoportját egy egészként, vagy esetleg több kategóriára bontva kell-e kezelni.

---

(*praefectus urbi*) parancsolja meg Marcianusnak, a titkosszolgálat (*schola agentum in rebus*) tagjának és hivatali személyzetének, hogy engedelmeskedjenek rendeleteinknek, és ne engedje, hogy a bárki részéről felmerülő akadályoztatás késedelmet okozzon a mi legüdvözítőbb rendeleteinknek…" – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 523. o.

[75] Clauss: i.m. 37. o.

[76] „Elrendeljük, hogy a hivatalfőnökként szolgáló ügynökök (*principes agentum in rebus*) a *proconsul*i rang (*proconsularis dignitas*) magasztos kitüntetésével legyenek kitüntetve." – saját fordítás Fred H. Blume munkája alapján: Blume, Fred H. – Frier, Bruce W.: The Codex Of Justinian A New Annotated Translation With Parallel Latin And Greek Text. Cambridge University Press, Cambridge, 2016, 2885. o.

[77] Demandt 2007: 223. o.

[78] *principes agentes in rebus*: CTh 6, 28, 7; *principes agentum in rebus*: CJ 12, 21, 3; *qui ex agente in rebus princeps fuerit*: CTh 6, 27, 6; *principes qui de agentum in rebus numero ad gubernanda officia diriguntur*: CTh 6, 28, 8; *principes*: CTh 6, 28, 2; CTh 6, 27, 5; CTh 6, 27, 10.

*IV.2. A szabályozáshoz kapcsolódó szerzői álláspontok*

Az előző alfejezetben felvetett problémához kapcsolódóan két szerzői álláspontot és csoportot különböztethetünk meg. Mommsen, Stein, Sinnigen, Blum[79] a *principes officii* tisztséget betöltő volt ügynököket több csoportra osztották.

Mommsen szerint két kategóriája létezett a *principes officii*-nek. Az effektíve továbbra is az ügynöki szervezethez tartozó *principes* a *duces*ek és a *vicarius*ok hivatalait vezették. A másik oldalon álltak a *principes ex agentibus*, ők már nem tartoztak az ügynökök *scholá*jába, a nagy birodalmi prefektúrák hivatalaiban szolgáltak, és a mindenkori *praefectus*nak voltak alárendelve.[80]

Stein szintén két csoportot különböztet meg, az első csoportot alkotják a *principes scholae*[81], akik közvetlenül a császárnak voltak alárendelve, a másik csoportba a *principes ducenae* tartoztak, ők a *magister officiorum*nak feleltek.[82] Az osztrák szerző kutatásaiban kiemelten foglalkozik azokkal a volt ügynökökkel, akik a *praefectus praetorio* munkáját segítő hivatalt vezették. Stein ellentétes állásfoglalást képvisel Mommsen értelmezéséhez képest, aki a hivatalvezető volt ügynököket tulajdonképpen a *praefectus praetorio* alárendeltjének tekintette, legalábbis jogi értelemben. A hivatalvezető *princeps officii* azonban továbbra is kapcsolatban maradt az ügynöki szervezettel, és ezáltal folyamatosan információt szolgáltatott a *magister officiorum*nak a *praefectus praetorio* hivatalának feladatellátásáról. Ennek megfelelően kettős szolgálatot látott el, a primer jogforrások szerint egészen 355-től kezdve érvényesült az a tendencia, hogy a *praefectus praetorio* hivatalának élére egy *princeps officii*t neveztek ki. A tisztviselő a *praefectus* hivatalának teljes ügyvitele felett hatalmat gyakorolt, nem csak a postaügyek felett.[83]

Sinnigen ezzel szemben már három csoportra bontotta a hivatalvezetőként szolgálatot teljesítő ügynököket. Az első kategóriába sorolhatóak a *principes ex agentibus*, akik a nagyobb prefektúrák hivatalait vezették és közvetlenül a császár alá tartoztak, a *principes scholae* csoportját alkották az ügynökök testületének vezetői, a harmadik csoportba pedig azokat az ügynököket (*principes*) sorolta, akik a többi helyi hivatalt vezették. Álláspontja szerint azok a volt ügynökök, akik a magasabb rangú udvari főméltóságok (*praefectus praetorio, praefectus urbi*) hivatalait vezették az ügynöki szervezet elhagyását követően többé nem minősültek ügynöknek, jogi értelemben a *praefectus*ok alkalmazottai voltak. Ennek megfelelően nem tartottak fenn kapcsolatot az ügynöki testülettel, ellenőrzési és hivatalvezetési feladatkörükből adódóan azonban folyamatosan tájékoztatták a mindenkori császárt, annak közvetlenül voltak alárendelve, és az ő nevében végezték tevékenységüket. Sinnigen elméletét látszik alátámasztani a *Codex Theodosianus* 368-as rendelete.[84]

A másik szerzői csoport képviselői, Clauss, Giardina és Purpura[85] ezzel szemben nem tesznek különbséget a *principes officii* csoportját alkotó korábbi ügynökök között, egy egységként kezelik őket. Giardina álláspontja szerint a *principes officii* rangjára vonatkozó dokumentációból nem lehet következtetni e tisztviselők különböző kategóriáinak létezésére.[86] Clauss nézete szerint a *principes officii* hivatalvezetői minőségükben is szoros kapcsolatot

[79] Blum 1969: 16, 19. o.
[80] Mommsen, Theodor: Ostgothische Studien. In Mommsen, Theodor: Gesammelte Schriften. Band 6., Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1910, 405-415. o.
[81] Stein, Ernst: Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas-Empire. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Böhlau Verlag GmbH & Co.KG, Vol. 41, No. 1, 1920, 210. o.
[82] Stein 1920: 209. o.
[83] Stein 1920: 221-222. o.
[84] CTh 1, 29, 4.
[85] Purpura, Gianfranco: I curiosi et la schola agentum in rebus. Annali del Seminario Giuridico della Università di Palermo 1973/No. 34., 202, 248. o.
[86] Giardina, Andrea: Aspetti della burocrazia nel basso impero. Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1977, 39. o.

ápoltak az ügynöki szervezettel, a *magister officiorum* irányában hivatali felelősségük, illetve jelentéstételi kötelezettségük volt az általuk ellenőrzött hivatalnokokat, udvari főméltóságokat, az egyes államigazgatási egységeket irányító tisztségviselőket, a római állam érdekeit veszélyeztető személyeket és esetleges szervezkedéseket illetően.[87] A német szerző szerint Sinnigen a *magister officiorum* elleni bizalmatlanságot látta abban a feltételezésében, hogy a hivatalvezetőként dolgozó volt ügynökök megszakították kapcsolataikat a *magister officiorum*mal és az ügynöki szervezettel.[88] Clauss további ellenérvként emeli ki Blum és Stein elméletével szemben a *magister officiorum* és az egyes császárok közti igen erős bizalmi viszonyt, illetve hangsúlyozza, hogy a dominátus rendszerének hatékonyságát éppen a központosítási törekvések adták. Ennek teljesen ellentmondana egy, a *magister officiorum*tól teljesen független felügyeleti rendszer működtetése, amely jelentős anyagi többlet terhet rótt volna a császári kincstárra.[89] Clauss teóriáját több császári rendeletrészlet is erősíti.[90]

Én személyesen a második szerzői csoport állásfoglalásával értek egyet, nem tartom azonban kizártnak, hogy a *magister officiorum*tól és a *schola agentum in rebus*tól való függetlenedés érdekében egyes udvari főméltóságok arra törekedtek, hogy saját megbízható embereiket bejuttassák az ügynöki szervezetbe, hogy aztán később hivatalvezetőként alkalmazzák őket. A *principes officii*-nek közvetlenül a császár alá történő rendelése reális forgatókönyv lehetett például a nyugati birodalomrész esetében az 5. század elejétől kezdve, amikoris az egyes császárok egyre inkább bizalmatlanná váltak a *magister officiorum*mal és az ügynökökkel szemben, hatásköreiket pedig igyekeztek rendeleti úton korlátozni.

*V. Kiválasztás és előmenetel*

Az ügynöki szervezetben szolgáló tisztségviselők nem egyszer követtek el jogsértéseket. A hivatali visszaélések okait alapvetően az ajánlás és a hivatalvásárlás intézményeiben kell keresnünk. A késő Római Birodalomban két előmeneteli forma létezett, az ajánlás alapján történő hivatalszerzés (*suffragium*), illetve az érdemeken alapuló előmenetel. A rendeleti szabályozás igen változékonynak mondható, egyaránt találkozhatunk a *suffragium* alkalmazását teljesen kizáró, kompromisszumos és kifejezetten megengedő szabályozással.[91] I. Valentinianus császár rendelete például a két hivatalszerzési mód párhuzamos érvényesülését világítja meg. CTh. 6,24,3 (364. aug. 19.): *Imperatores Valentinianus et Valens Augusti ad Severum comitem domesticorum.* „Sicuti variis itineribus protectorum domesticorum schola comprehensos ad eam venire perspicimus, ita etiam sportularum diversa esse debebit insumptio. Grave enim admodum est viros post emensum laborem, qui nullius rei cupidiores fuere quam gloriae, huiuscemodi erogationibus fatigari; eos tamen penitus solummodo inter quinos et denos solidos sportularum nomine primatibus distribuere praecipimus. Eos autem, qui vel suffragio vel potentium gratia sacram purpuram adorare pervenerint, quinquagenos solidos volumus insumere."[92]

[87] Clauss: i.m. 33-34. o.; Stein 1920: 199. o.; Sinnigen 1964: 81-82. o.
[88] Clauss: i.m. 36. o.; Sinnigen 1964: 85-86. o.
[89] Clauss: i.m. 36-37. o.
[90] CTh 6, 28, 8; III. Valentinianus Nov. 8, 1, 5.
[91] Krause, Jens-Uwe: Spätantike Patronatsformen im Westen der Römischen Reiches. C. H. Beck, München, 1987, 58-64. o.
[92] „Ahogyan megfigyeljük, hogy a császári testőrség és az udvartartás őreinek kötelékébe beiratkozott személyek különböző utakon érkeznek ebbe a pozícióba, úgy a díjak fizetése is különböző lesz. Ugyanis eléggé fájdalmas, hogy a fáradságos munkával töltött időszak után az ilyen fizetésekben kimerüljenek azok az emberek, akik semmi másra nem vágytak, csak a dicsőségre. Azonban...ezeknek az embereknek...megparancsoljuk, hogy mindegyikük öt és tíz *solidus* közötti összeget fizessen honorárium címén a hivatali személyzet minden egyes

A 364-ben kiadott rendeletrészlet tanúsága szerint az előléptetés az elvégzett munka alapján („post emensum laborarem") vagy pedig az ajánlás két fajtája, a *suffragium* és a befolyásos személyek szívessége („suffragio vel potentium gratia") útján történt. Külön érdekesség, hogy a hivatalvásárlás kötelezettége egyfajta hivatali díjként megjelent mind az érdem, mind az ajánlás alapján elnyert hivatalnál (előbbinél a fizetendő díj 5-10 *solidus*, az utóbbinál 50 *solidus* volt).[93] A kiválasztást és az előmenetelt érintő általános jellegű szabályt követően most nézzük meg, hogy hogyan szabályozták a római császárok az ügynöki szervezetre vonatkozó kiválasztási eljárást és előmeneteli rendszert.

*V.1. Kiválasztási eljárás és előmenetel az ügynöki szervezetben*

A *magister officiorum* kontrollt gyakorolt az ügynöki szervezetbe való bekerülést megelőző felvételi eljárás felett, és bár az előléptetés főszabály szerint a szenioritás elve alapján történt, az előléptetés megszerzése lehetséges volt a *magister officiorum* ajánlásával is. Az *agentes in rebus* szervezetét illetően olyan jogi problémával találkozhatunk, amely a kiválasztás és az előmenetel szempontjából fontos. A *Codex Theodosianus* alábbi rendelkezése szintén a *suffragium* és az érdemeken alapuló előmenetel párhuzamos érvényesülését világítja meg. CTh. 1,9,1 (359. nov. 1.): *Imperatores Constantius Augustus et Iulianus Caesar ad agentes in rebus.* „Universi, qui indignis natalibus et conversatione deterrima a scholam agentium in rebus adspiraverunt vel translati sunt, cognoscente viro clarissimo comite et magistro officiorum vestro consortio secernantur ut ita vos privilegiis dudum indultis frui possitis. Ad ducenam etiam et centenam et biarchiam nemo suffragio, sed per laborem unusquisque perveniat, usus omnium testimonio: principatum vero adipiscatur matricula decurrente, ita ut ad curas agendas et sursum illi exeant, quos ordo militiae vocat et labor..."[94]

A vonatkozó forrásrészlet tanúsága szerint a szervezeti hierarchiában az első három rangosztályba tartozó ügynökök („ad ducenam etiam et centenam et biarchiam") esetében a *suffragium* útján történő kiválasztás tilos („nemo suffragio"). Ehelyett a császári rendelkezés a munkában szerzett érdemeket jelöli ki az előmenetel alapjául („per laborem unusquisque perveniat"). Az ügynöki szervezet vezetői tisztségét („principatus") az állománytábla által meghatározottak szerint („matricula decurrente"), illetve a szolgálat és a munka rendje alapján („ordo militiae vocat et labor") lehetett megszerezni. A rendeletrészlet azonban nem tesz említést az ügynöki szervezet alsó két rangosztályáról (*circitores, equites*), esetükben tehát nem tiltja meg az ügynöki pozíció ajánlás útján történő megszerzését, a korábbi, *suffragium*ot teljesen kizáró szabályozáshoz képest ez visszalépésnek tekinthető.[95]

---

elöljárójának. De az a mi akaratunk, hogy ha valaki pártfogásból vagy befolyásos személyek kegyéből bebocsátást nyer a szent császári bíbor imádására, az ötven *solidus* díjat fizessen." – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 135. o.

[93] Kelemen Miklós: Az igazgatás szolgálata. Hivatalviselésben korlátozott tisztviselők a Római Birodalomban. Menedzser Praxis, Budapest, 2022, 146-147. o.

[94] „Mindazok a méltatlan születési állapotú és legrosszabb jellemű személyek, akik a titkosszolgálati testületbe (*schola*) törekedtek vagy oda kerültek", a legnemesebb gróf és hivatalok ura (*magister officiorum*) által lefolytatott vizsgálat után eltávolítandók az önök társaságából avégett, hogy így élvezhessék azokat a kiváltságokat, amelyek korábban megillették önöket. Továbbá senki sem juthat pártfogás útján a *ducenarius*, a *centenarius* vagy a *biarchi* rangosztályokba, hanem mindenki a maga munkájával és mindenki tanúságtételének felhasználásával jut el oda. De a hivatali személyzeti főnöki tisztséget (*principes*) a hivatali lajstromban elfoglalt helye által szerezze meg, úgyhogy azok a személyek menjenek ki az állami posta felügyelőinek (*curiosi*), akiket a császári szolgálatban való rendeltetésük és munkájuk révén erre hivatottak." – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 21. o.

[95] Kelemen 2022: 147. o.

Több olyan rendelettel is találkozhatunk a római közjogi szabályozásban, amely kizáró jellegű az ajánlás alapú kiválasztással és előmenetellel szemben. CTh. 6,29,4 (359. nov. 30.): *Imperatores Constantius et Iulianus Augusti ad agentes in rebus.* „Cesset omnis ambitio atque suffragium in schola vestra. Etenim cuncti ita agere debebitis, quatenus labore atque ordine ad cursum regendum et ad curas agendas iudicio scholae et ordinis merito dirigamini, ita ut nihil vestri principis ex his, quae geri in re publica videritis, notitiae subtrahatis, scientes poenis eum debitis subiugari, qui tantum facinus ausus fuerit perpetrare."[96]

A fent idézett, 359-ben kiadott császári rendelet ezzel szemben az egész ügynöki szervezetre vonatkozóan tiltja a *suffragium* alkalmazását, illetőleg a szabálytalan előmenetelt.[97] („Cesset omnis ambitio atque suffragium in schola vestra."). A *suffragium* tilalmát kimondó császári rendelkezést nem csak az ügynöki szervezet egészére vonatkoztatva találhatunk a primer jogforrásokban. CTh. 6,27,19 (417. nov. 27.): *Imperatores Honorius et Theodosius Augusti ad Helioni magistro officiorum.* „Agentum in rebus indiscreta merita esse non sinimus nec indignos frui privilegiis laborantum. Ideoque sancimus, ut nullus ex his emendicato suffragio ad honorem principatus audeat adspirare, nisi quem ordo militiae ac laborum testimonium ad hunc honoris gradum provexerit. Quod si quis corporis inbecillitate quassatus eoque modo laboris impatiens longam militiae seriem tolerare non patitur, is non ante dignitatem principatus honorariam mereatur, quam si xx annorum stipendia complevisse scholae totius adtestatione docuerit. Hos sane, qui quoquomodo per ambitionem sine ullo stipendiorum suffragio memoratam principatus adepti sunt dignitatem, post eos, qui laborum merito consecuti sunt, numerari decernimus."[98]

A fenti, 417-es rendelet az ügynöki kötelék vezető tisztségviselőjének esetében zárja ki a *suffragium*ot. A császári *constitutio* a *suffragium* ellenében az érdem alapú kiválasztás elveit hangsúlyozza.[99] („Nullus ex his emendicato suffragio ad honorem principatus audeat adspirare, nisi quem ordo militiae ac laborum testimonium ad hunc honoris gradum provexerit."). Olyan rendelkezéssel is találkozhatunk, amely az ügynöki testületből való eltávolítást jelöli meg következményként az alantas származás esetén.[100]

Az idézett rendeletrészletek rávilágítanak az ügynöki szervezet kiválasztási eljárását és előmeneteli rendszerét érintő bizonytalanságra a *suffragium* intézményének kapcsán. A szabályozás változékonysága tökéletesen fémjelzi az egyes uralkodók eltérő felfogását,

---

[96] „Az Önök testületében (*schola agentum in rebus*) meg kell szüntetni a korrupt pozíciószerzést (*suffragium*) és a pártfogást (*ambitio*). Mert mindnyájan úgy kell teljesítenetek kötelességeiteket, hogy fáradozásotok és szolgálatotok rendje szerint a birodalmi posta (*cursus publicus*) felügyeletére és bizalmas küldetések teljesítésére küldhessenek benneteket", a *schola* megítélése és a szolgálatban való elsőbbségetek érdemei szerint. Így nem titkolhatsz el semmit a hivatali személyzeti főnökök elől (*princeps* + a császár), amit az államban elkövetettnek látsz, és tudnod kell, hogy aki ilyen nagy bűntényt merészel elkövetni, az a megfelelő büntetésnek lesz kitéve." - saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 146. o.

[97] Kelemen 2022: 148. o.

[98] „Nem engedjük meg, hogy a titkosszolgálat (*schola agentum in rebus*) tagjainak érdemeit megkülönböztetés nélkül kezeljék, és hogy az arra érdemtelenek élvezzék a hivatallal járó kiváltságokat.

1. Ezért szankcionáljuk, hogy a titkosszolgálat egyetlen tagja sem merészelhet a hivatal személyzeti főnökének megtiszteltetésére törekedni, hacsak nem a császári szolgálatban szerzett rendfokozata és fáradságos munkájának bizonyítéka alapján került ebbe a megtisztelő fokozatba.

2. Ha azonban valamelyik tag testének gyengesége miatt megtört és ily módon munkaképtelenné válik, és nem bírja ki a császári szolgálat hosszú ideig tartó folyamatos időtartamát, nem kaphatja meg a hivatali személyzet főnöki tisztét mindaddig, amíg egész *schola* igazolásával nem tudja bizonyítani, hogy húszéves szolgálati időt teljesített.

3. Természetesen, ha valamelyik tag bármilyen módon, korrupt kérés útján, szolgálati idő alátámasztása nélkül elnyerné a fent említett irodai főnöki rangot, úgy elrendeljük, hogy őt azok után a tagok után kell sorolni, akik ezt a rangot fáradságos munkájuk és érdemeik révén érték el." – saját fordítás Clyde Pharr munkája alapján: Pharr – Davidson – Pharr: i.m. 143. o.

[99] Kelemen 2022: i.m. 148-149. o.

[100] CTh 9, 9, 1.

személységét, illetve az egyes udvari főméltóságok befolyásának való kiszolgáltatottságukat. A következőkben tekintsünk át néhány szakirodalmi álláspontot a hivatalra ajánlás római közszolgálatban való alkalmazásának kapcsán.

*V.2. A suffragium problémája és megítélése*

Jones véleménye szerint a *suffragium* útján hivatalt szerző ügynökök, a *probatoriát*, azaz a származást vizsgáló felvételi vizsgát akarták elkerülni.[101] Kizáró ok volt ugyanis a zsidó származás, illetve a pogány, eretnek vallási irányzatok követése.[102] A brit történész meglátása szerint a *suffragium* intézménye észszerű kiválasztási módszer lehetett volna, amennyiben azt a rómaiak racionálisan szervezték volna meg, például úgy, hogy a magas rangú állami tisztviselők rendszeresen ajánlottak volna jelölteket a rendelkezésükre álló betöltetlen, alacsonyabb rangú tisztségekre.[103]

Sáry úgy látja, hogy az ügynöki pozíció az elérhető privilégiumok miatt rendkívül vonzó volt a hivatalra pályázók (különösen a városi tanácstagok, a *curiales*) körében.[104] Lendon megállapítja, hogy az ajánló (*suffragator*) megbecsülését és tiszteletét fejezte ki azzal, hogy betöltetlen álláshelyre ajánlotta saját jelöltjét.[105] Liebs pedig azt állítja, hogy a rómaiak a hivatalvásárlást törvényileg szabályozták a késő ókorban, azonban nem kizárólag bűncselekményként tekintettek rá, sok esetben pozitív, megengedő szabályozást alkalmaztak a *suffragium* kapcsán.[106]

Schuller a késő római államigazgatásban működő titkosügynökök (*agentes in rebus*) visszaéléseiről, jogsértéseiről igyekszik átfogó képet adni. Egyes római császárok (pl. II. Constantius) korlátozó intézkedések bevezetésével törekedtek arra, hogy elejét vegyék az ügynökök hatáskör-túllépéseinek.[107] A német szerző általános jelleggel is elemzi a dominátus korszakára jellemző korrupciós tendenciákat. Ennek érdekében először meghatározza a korrupciót, ami értelmezésében a megvesztegetésben nyilvánul meg, azaz – általában jogellenes – hivatalos cselekmény pénz ellenében történő végrehajtásával. Schuller nézete szerint a császárok többször éreztek kényszert arra, hogy törvényeket hozzanak a megvesztegetett bírák, a tartományi kormányzók ellen, de még magasabb hivatalnokok ellen is, azaz nem akármilyen hivatalnokok, hanem a társadalom legmagasabb szintjéről származó vezető tisztségviselők ellen. Az 5. században a császárok, hogy a közvetlen környezetükben tapasztalható korrupciót megfékezzék, általános tilalmakat bocsátottak ki bizonyos tényeket tartalmazó okiratok benyújtása ellen, és tehetetlenségükben kénytelenek voltak odáig elmenni, hogy saját aláírásukat érvénytelennek nyilvánították olyan okiratokon, amelyeket jóhiszeműen írtak alá, viszont egyes megvesztegetett hivatalnokok törvénytelenül próbálták rábeszélni a császárt az adott döntés jóváhagyására.[108] A szerző érdekes következtetést von le azt

[101] Jones, Arnold Hugh Martin: The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey. Volume I., University of Oklahoma Press, Norman, 1964, 410. o.
[102] Jones: i.m. 286. o.
[103] Jones: i.m. 391. o.; CTh 1, 6, 9; CJ 9, 27, 6.
[104] Sáry 2011: 135. o.; CTh 6, 27, 1-2; CTh 6, 35, 3.
[105] Lendon, John E.: Empire of Honour. The Art of Government in the Roman World. Oxford University Press, Oxford, 2005, 186. o.
[106] Liebs, Detlef: Ämterkauf und Ämterpatronage in der Spätantike – Propaganda und Sachzwang bei Julian dem Abtrünnigen. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, 1978, 158. o.
[107] CTh 6, 29, 1; CTh 6, 29, 7-8; CTh 8, 8, 7; CTh 11, 7, 17.
[108] Schuller, Wolfgang: Grenzen des spätrömischen Staates: Staatspolizei und Korruption. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Band 6, 1975, 8-9. o.

követően, hogy néhány gyakorlati példán keresztül felvázolja a korrupció megjelenését a késő római igazgatás rendszerében.[109]

Meglátása szerint nemcsak az egyes visszaélések korrekciójáról van szó, hanem olyan erőfeszítésekről, amelyek távlatot adhatnak a késő antikvitás átfogóbb értékeléséhez. Továbbá felveti annak lehetőségét, hogy a korrupció nem pusztán a pénzkeresés vágyából vagy kényszerűségből fakadt, hanem egy társadalmi tudat kifejeződését jelentette, ennek megfelelően a dominátus korszakának római társadalmát olyan kiindulópontból kellene vizsgálni, amely szerint ez a társadalom minden volt, csak nem egységes, és mély belső ellentmondások terhelték. A titkosügynökök példáján keresztül láthatóvá válik, hogy a szervezeti térben történő korrekciók is szükségesek lettek volna a visszaélések megelőzéséhez.[110] A szerző megállapítja, hogy az egyes császárok rendeleti úton igyekeztek megakadályozni a hivatalvásárlás alkalmazását, változó sikerrel.[111] A káros intézmény korlátozásának hátterében ésszerű okok álltak, egyfelől a közhivatalokat csak a hivatali feladatok ellátásához igazodó objektív kritériumok alapján szabad odaítélni, és az előléptetéseknek is nagyrészt ezeken a kritériumokon kell alapulniuk, azaz a rendszeres előmenetel kritériumai mellett (például a letöltött szolgálati idő) az objektív teljesítmény: az érdem és a munka kritériumain. Schuller értelmezésében a problémát nemcsak az jelentette, hogy a késő római kor uralkodóinak erőfeszítései a hivatalvásárlás visszaszorítására többnyire eredménytelenek voltak, hanem az is, hogy az egyes közhivatalokat meghatározott vételár megfizetésével megszerzők az adott hivatali pozíciót kizárólag arra használták, hogy vagyont szerezzenek. Mindemellett természetesen komoly gondot jelentett az a tény is, hogy a hivatalt vásárlók nem egyszer szakmailag teljesen alkalmatlanok voltak a pozícióval járó kötelezettségek, feladatok ellátására. A késő római közszolgálatban való hivatalviselés kiváltságos helyzetnek számított, ezért is volt rendkívül népszerű például a *decuriones* körében.[112] Schuller ide vezeti vissza a hivatalvásárlás elterjedésének eredetét. A német szerző ezt követően azt a kérdést vizsgálja, hogy mi motiválta az egyes hivatalok „eladóit", miért érte meg nekik közbenjárni az egyes hivatali pozíciókra jelentkezők érdekében.[113]

Saját meglátásom szerint a hivatali előmenetelben jelen lévő korrupció a nyugati birodalomrész bukásának legfőbb okai közé sorolható. Az önös érdekeket követő, hozzá nem értő tanácsadók és tisztségviselők legalább olyan mértékben hozzájárultak a birodalom vesztéhez, mint az ismert külpolitikai okok. Erőskezű császár rendeleti szabályozás útján véglegesen megtilthatta volna a *suffragium* alkalmazását, ahogyan azt Iustinianus császár tette a keleti birodalom esetében 535-ben.

## *VI. Összegzés*

Tanulmányom összegzéseként megállapítható, hogy a *magister officiorum* hatalmának alapját az információszerzés képezte, a tisztviselő 319 körül lett az információszerzést végző ügynöki szervezet főnöke. A titkosügynökök a császári udvarban és az egész birodalomban zajló legkülönfélébb eseményekről számoltak be, amelyek a központi adminisztráció érdeklődésére tarthattak számot. Ez információs előnyt biztosított a *magister officiorum* számára a többi udvari tisztviselővel szemben. Az állami titkok ismeretében a szerzett tudást felhasználhatta arra, hogy befolyásolja a politikai és jogi döntéshozatalt a császári

[109] CTh 6, 18,1; CTh 8, 4, 10; CTh 2, 29, 1; CTh 7, 12, 2.
[110] Schuller 1975: 21. o.
[111] Schuller, Wolfgang: Ämterkauf im Römischen Reich. Der Staat, Vol. 19, No. 1, 1980, 61. o.
[112] Schuller 1980: 58-59. o.
[113] Schuller 1980: 70. o.

államtanácsban (*sacrum consistorium*). Az állami főtisztviselő kontrollt gyakorolt az ügynöki szervezetet érintő felvételi eljárások, kinevezések, előléptetések, illetve az elbocsátások felett. Az ügynökök által elkövetett jogsértések elbírálása szintén a *magister officiorum* hatáskörébe tartozott. A szolgálati idejüket letöltött, immáron hivatalvezetőként tevékenykedő *principes officii* jogi értelemben egységes csoportot alkottak. Kettős szolgálatot láttak el, az egyes tisztségviselők hivatalainak igazgatásán túl kapcsolatban maradtak az ügynöki szervezettel és a *magister officiorum*nak tettek jelentést szükség szerint. A *magister officiorum*tól és a *schola agentum in rebus*tól való függetlenedés tendenciája a császári szabályozás kijátszásával valósulhatott meg, a *magister officiorum* túlzott mértékű befolyása és az ügynökök által elkövetett sorozatos visszaélések következtében. A titkosügynökök *suffragium* alapján történő kiválasztását és előmenetelét nem sikerült jogi úton teljesen felszámolni, a jogi szabályozás e téren változékony maradt, tartósabbnak minősülő tiltó szabályozás csak Iustinianus császár uralkodása idején született a keleti birodalom esetében. A *magister officiorum* és a császár közti szoros bizalmi viszony, illetve a titkosügynökök tevékenységét övező megbecsülés azt eredményezte, hogy az uralkodók számottevően nem is korlátozták működésüket, ennek következtében befolyásukat kiterjeszthették a birodalom teljes polgári igazgatására, a keleti birodalomrész esetében pedig a katonai igazgatás egy részére is. Az ügynökök által elkövetett visszaélések és az egyes udvari főméltóságok közti belpolitikai harcok elszabaduló politikai gyilkosságokba torkolltak, amelyek nagymértékben hozzájárultak a nyugati birodalom bukásához.

*Irodalomjegyzék*

Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024.

Blume, Fred H. – Frier, Bruce W.: The Codex Of Justinian. A New Annotated Translation With Parallel Latin And Greek Text. Cambridge University Press, Cambridge, 2016.

Blum, Werner: Curiosi und regendarii. Untersuchungen zur geheimen Staatspolizei der Spätantike. Ludwig-Maximilians-Universität, München, 1969.

Boak, Arthur Edward Romilly: The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires. In Boak, Arthur Edward Romilly – Dunlap, James Eugene: Two studies in later Roman and Byzantine Administration. The Macmillan Company, New York, 1924, 1-160. o. https://doi.org/10.3998/mpub.9690323

Boak, Arthur Edward Romilly: The roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire. Harvard Studies in Classical Philology. Cambridge, Harvard University Press, Cambridge, 1915/No. 26., 73-164. o. https://doi.org/10.2307/310606

Bury, John Bagnell: History of the later Roman Empire. From the death of Theodosius II. to the death of Justinian. Volume I., Dover Publications Inc., New York, 1958.

Clauss, Manfred: Der magister officiorum in der Spätantike (4-6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluβ auf die kaiserliche Politik. C. H. Beck, München, 1980.

Delmaire, Roland: Les institutions du Bas-Empire romain de Constantin à Justinien. I. Les institutions civiles palatines. CERF, Paris, 1995.

Demandt, Alexander: Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565. C. H. Beck, München, 2007.

Demandt, Alexander: Magister militum. In Wissowa, Georg – Kroll, Wilhelm (Hrsg.): Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Metzler, Stuttgart, 1970, 553-790. o.

Elton, Hugh: The Roman Empire in Late Antiquity. A Political and Military History. Cambridge University Press, Cambridge, 2018. https://doi.org/10.1017/9781139030236

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Novissima Kiadó, Budapest, 2023.

Giardina, Andrea: Aspetti della burocrazia nel basso impero. Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1977.

Hamza Gábor: A közvetlen demokrácia történelmi előzményei Európában. In Szabó Zsolt (szerk.): Szabadság és felelősség: tanulmányok a közvetlen demokráciáról. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum VIII., Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013, 23-30. o.

Hirschfeld, Otto: Die agentes in rebus. Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Reichsdruckerei, Berlin, 1893, 421-441. o.

Jones, Arnold Hugh Martin: The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey. Volume I., University of Oklahoma Press, Norman, 1964.

Kelemen Miklós: A Birodalom kormányzása. A Késő-római Birodalom közszolgálata – jogi források alapján. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007.

Kelemen Miklós: Az igazgatás szolgálata. Hivatalviselésben korlátozott tisztviselők a Római Birodalomban. Menedzser Praxis, Budapest, 2022.

Krause, Jens-Uwe: Spätantike Patronatsformen im Westen der Römischen Reiches. C. H. Beck, München, 1987.

Lendon, John E.: Empire of Honour. The Art of Government in the Roman World. Oxford University Press, Oxford, 2005.

Liebs, Detlef: Ämterkauf und Ämterpatronage in der Spätantike – Propaganda und Sachzwang bei Julian dem Abtrünnigen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, Volume 95., 1978, 158-186. o. https://doi.org/10.7767/zrgra.1978.95.1.158

Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog. Leges Bt., Diligens Bt., Szeged, 2015.

Mommsen, Theodor: Ostgothische Studien. In Mommsen, Theodor: Gesammelte Schriften. Band 6. Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1910, 362-485. o.

Pharr, Clyde – Davidson, Theresa Sherrer – Pharr, Mary Brown: The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions. Princeton University Press, Princeton, 1952.

Pókecz Kovács Attila: A magister officiorum. In Scriptura, 2016/I. szám. Pécs, 138-156. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/114/scriptura16i_pokecz.pdf (2023.03.20.)

Pókecz Kovács Attila: A praepositus sacri cubiculi tisztsége a dominátus korában (4-5 sz.). In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): Studia in honorem 65 Éva Jakab. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 243-249. o.

Pókecz Kovács Attila: A principátus kormányzása és igazgatása Augustus uralmának idején (Kr. e. 27 – Kr. u. 14). In Glossa Iuridica 9. évf. 2022/3-4. szám, 75-89. o. https://doi.org/10.55194/GI.2022.3-4.4

Pókecz Kovács Attila: A quaestor sacri palatii tisztsége a késő római császárság korában. In Béli Gábor et al. (szerk.): Ut Juris Ordo Exigit: Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére. Publikon Kiadó, Pécs, 2016, 237-244. o.

Pókecz Kovács Attila: Pénzügyi igazgatás a dominátus korában. JURA 2016, 22. évf. 1. szám, 108-119. o.

Pókecz Kovács Attila: The development of state structure in the principatus from Tiberius to Diocletianus (AD 14-284). In Szőke Gergely László et al. (szerk.): Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook 2015. 2016, 151-166. o.

Purpura, Gianfranco: I curiosi et la schola agentum in rebus. In Annali del Seminario Giuridico della Università di Palermo 1973/No. 34., 165-265. o.

Sáry Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2011.

Sáry Pál: Titkos ügynökök a császárkori Rómában. In Debreceni Szemle 2002, 10. évf. 1. szám, 528-536. o.

Schuller, Wolfgang: Ämterkauf im Römischen Reich. In Der Staat, Vol. 19, No. 1, 1980, 57-71. o.

Schuller, Wolfgang: Grenzen des spätrömischen Staates: Staatspolizei und Korruption. In Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Band 6, 1975, 1-21. o.

Sinnigen, William G.: Chiefs of Staff and Chiefs of the Secret Service. In Byzantinische Zeitschrift, Band 57, 1964, 78-105. o. https://doi.org/10.1515/byzs.1964.57.1.78

Sinnigen, William G.: The Roman secret service. In The Classical Journal, Vol. 57, 1961, 65-72.o.

Sinnigen, William G.: Three Administrative Changes ascribed to Constantius II. In The American Journal of Philology. Vol. 83, No. 4, 1962, 369-382. o. https://doi.org/10.2307/292919

Sinnigen, William G.: Two branches of the Late Roman Secret Service. In The American Journal of Philology, Vol. 80, No. 3, The Johns Hopkins University Press, 1959, 238-254. o. https://doi.org/10.2307/291793

Stein, Ernst: Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.), Band 1, L. W. Seidel & Sohn, Wien, 1928.

Stein, Ernst: Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas-Empire. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Böhlau Verlag GmbH & Co.KG, Vol. 41, No. 1, 1920, 195-251. o. https://doi.org/10.7767/zrgra.1920.41.1.195

**Fenyvesi Csaba – Fábián Vanessza**[1]

# The New Generation of Evidence in the Light of Historical Milestones in Criminalistics[2]

*Abstract*

The five milestones in the historical path of modern criminalistics, as detailed by the authors, are fundamentally tied to the old continent, Europe. However, the quintet of evidence – clue, blood, neutron activation, DNA and electronic data – already reveals that, in recent decades, there has been a shift in focus both territorially and substantively to law enforcement and courtrooms. It is not an exaggeration to say that we are witnessing a paradigm shift; traditional, "craftsmanship"-based evidence has been replaced by what are known as second-generation evidence. Thorough understanding, exploration and evaluation of these are essential for modern, effective 21st century criminal professionals working in criminal investigation, detection and ultimately in criminal proceedings.

*Keywords*: clue, material remain, neutron activation, DNA, electronic data, evidence, investigation

*Abstract*

A modern kori kriminalisztika történeti útjának – szerzők által részletesen elemzett – öt mérföldköve alapvetően az öreg kontinenshez, Európához kötődik. A nyom-vér-neutronaktiváció-DNS-elektronikus adatok kvintettjéből azonban már kiviláglik, hogy az utóbbi évtizedekben területi és tartalmi hangsúly-áthelyeződés van a bűnüldözésben és a bírósági tárgyalótermekben. Nem túlzó állítás, hogy paradigmaváltás tanúi vagyunk; a hagyományos-tradícionális-„kézműiparos" bizonyítékok helyébe ún. második generációs bizonyítékok léptek. Ezek alapos megismerése, felkutatása és értékelése a bűnügyi felderítésben, nyomozásban, végső soron a büntető eljárásbeli bizonyításban elengedhetetlenül szükséges a modernül gondolkodó, hatékonyan dolgozó, XXI. századi bűnügyi szakemberek számára.

*Kulcsszavak*: nyom, anyagmaradvány, neutronaktiváció, DNS, elektronikus adat, bizonyíték, nyomozás

[1] Prof. dr. habil. Fenyvesi Csaba egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Büntető- és Polgári Eljárásjogi Tanszék – Fábián Vanessza doctoranda, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Büntető- és Polgári Eljárásjogi Tanszék
[2] DOI: 10.59558/jesz.2025.1.24

In our view, the history of modern forensics as a factual science of law enforcement, which began at the end of the 19th century and spanned the 20th century, coincides with the milestones we have marked below.[3] Namely, the:

A: fingerprint-based personal identification (starting between 1900-1910)
B: blood identification (1920s-'30s)
C: neutron activation analysis identification (from the 1930s-'40s)
D: DNA-based identification (since 1986)
E: electronical data in the service of reconnaissance (from the 1990s).

*I. The first milestone, the fingerprint*

From the beginning of the 19th century, personal identification as a goal came into the focus of criminalists. The development of related methods occupied the whole of Europe. In this spirit, Alfonse Bertillon, who served at the Paris police prefecture, also initially dealt with fingerprints from 1881. But in the end – as the first scientific (systematic) methodology[4] for forensic personal identification – he did not develop this, but a body measurement method (anthropometric, physiognomic, "portrait parlé") known as "bertillonage", containing 729 categories,[5] which was based on the uniqueness of individuals.[6] However, the measurement data[7] did not meet the requirement of permanence, so he could not create anything lasting, even despite its undoubtedly strong international impact.[8] His recognition of the uniqueness and permanence of fingerprints was appropriate, but he made a practical mistake there. In 1911, Leonardo da Vinci's famous painting, the Mona Lisa, was stolen from the Louvre. Bertillon was called in, who by then had considerable experience and a collection of fingerprints from those previously prosecuted. However, he was unable to find or identify the perpetrator, although – as it turned out – the fingerprints of a criminal with a criminal record named Vincento Peruggia, who was later arrested, were in his records.[9]

[3] Of course, the milestone designation can be more detailed (from a different aspect), we could mention important moments from the history of forensics, but these – today we can say – appeared for decades, some centuries, we can call their existence "epochal".
[4] His work was also published in America: Bertillon, Alphonse: Signaletic instructions including the theory and practice of anthropometrical identification. The Werner Company, New York, NY, 1896.
[5] Bertillon, Alphonse: Une application pratique de l'antropométrie. Annales de démographie international. Masson, Paris, 1881; L'anthropométrie judiciare a Paris en 1889, Paris, 1890; De la reconstruction du signalement anthropometrque au moyen des vétements, Paris, 1892; Anthropometric identification. Melun, 1893.
[6] Bertillon is also credited with initiating a forensic "cornerstone", the photography of persons and crime scenes. He took three-sided portraits of already captured criminals with a special camera (chair) he made, while he developed the technique of metric photography for the scenes. (La photographie judiciare, Paris, 1890.; Reiss, also French (but also active in the "Lausanne de l'Institut de Criminologie" and later in Belgrade), also discussed criminal photography. Reiss, RA: La photographie judiciaire. Mendel, Paris, 1903. The next step in photographic personal identification was the Identikit system developed by Hugh C. McDonald in 1940, and then in 1959 Jacques Perry created the PhotoFIT identification method, which has already produced 15 billion different faces.
[7] He called the new method he developed "portrait parlé", or "talking portrait", indicating that he used various forms of facial features and put them together in such a way that he ended up with an image that was almost "cast into words". It could also be understood that the personal description spoke for itself, almost spoke because of its realism due to its accuracy, Bertillon believed.
[8] From 1890, all European criminal offices and many Americans used the Bertillon system, until the high cost and complexity of the registration technique, and mainly the system's unsuitability for identification, led to the permanent introduction of dactyloscopy in Europe in the first decades of the 20th century. Roth, Mitchel: Crime and Punishment: a History of the Criminal Justice System. Thomson Wadsworth, Belmont, CA, 2005. p. 384.
[9] Bertillon also made a mistake in the famous Alfred Dreyfus trial, when, as a commissioned handwriting expert,

This failure[10] only derailed Bertillon's career, not that of the fingerprint. It was introduced into personal identification procedures by[11] a Dalmatian-born (Croatian) police officer named Jan Vucetich (1858-1925), working under the name Juan Vucetich at the La Plata police station in Argentina. As early as 1891 – ten years before the British Henry – he managed to create the first usable fingerprint registration system, which he successfully used in solving practical cases.[12] In 1894 he published Dactiloscopia Comparada in which[13] he described his system, findings and experiences. In 1896, he established the world's first dactyloscopic identification workshop. However, his work remained virtually unknown outside of South America. Fingerprint identification[14] as a method of personal identification spread in Europe, Asia (India, Japan), then in the United States (from 1902-1903 at the New York Police Department), and Australia (almost the entire world) thanks to British researchers. Initially, (Sir) William Herschel,[15] a British official serving in India, the Frenchman Paul-Jean Coulier,[16] and the Scottish physician Henry Faulds[17] studied

---

he misidentified the captain's handwriting.

[10] After its brief use in England between 1894 and 1900, Bertillon's anthropometric method lost its credibility in the United States, due to a prison case in 1903. A man named Willam West was admitted to Leavenworth Federal Prison in Kansas, and based on Bertillon's descriptions, it was determined that his body characteristics were exactly the same as those of a convict already serving his sentence. Thus, fingerprint identification came to the fore in the New World as a more reliable method of personal identification than Bertillonage. Houck, Max – Siegel, Jay: Fundamentals of Forensic Science. In Elsevier, Amsterdam-Boston-Heidelberg-London-New York-Oxford-Paris-San Diego-San Francisco-Singapore-Sydney-Tokyo, Vol. 8, 2006.

[11] It should be noted here that another continental expert, Berlin veterinarian Wilhelm Eber, had already made fingerprints and handprints for identification purposes in 1888, but he was unable to achieve a breakthrough with it, as the Prussian authorities showed no interest in his method.

[12] Vucetich, who emigrated to America from the Croatian territory (the village of Lesina) in 1884, proved the guilt of an (identified) woman in a murder case for the first time in 1892 based on a bloody fingerprint found at the scene. Thanks to this success, Argentina was the first country to switch from the Bertillonage to fingerprint identification, and the world's first fingerprint registry was also located here, with collection beginning in 1891 under Vucetich's leadership.

[13] Vucetich, Juan: Dactiloscopia Comparada. El Nuevo Sistema Argentino. Estadlédmiento Tipografico Jacobo Pacser, La Plata, 1894 (1904). As a result of his work, dactyloscopy was introduced in Brazil, Chile, Bolivia, Peru, Paraguay and Uruguay by 1908, but it did not become known beyond South America – due to its Spanish wording.

[14] The difference is that a different number of unique characteristics, minute points, are considered necessary to establish identity even today. For example, in Great Britain 16, in France 17, in Australia and New Zealand 12, in Turkey 8, in India it varies between 6-12 per state, and in the USA there is no such specific number. Erzinclioglu, Zakaria, Scenes, Alexandra, Pécs, 2006, p. 68. (Original title: The illustrated Guide to Forensics. London, 2004, p. 192.) (Furthermore, according to our research: in Austria 12, in Germany 8-12, in Spain 10-12, in Switzerland 12- 14 is the minimum requirement.)

[15] A summary of his work: Herschel, William James.: The Origin of Finger-printing. Oxford University Press, Oxford, 1916, p. 41. (He wrote this when, 28 years after his first fingerprint examination, he re-examined his own fingerprints and established their constancy.)

[16] Coulier had already proposed the use of latent fingerprints as a method of identifying criminals in 1863. Margot, Pierre – Quinche, Nicolas: Paul Jean Coulier (1824-1890) a prosecutor in the history of fingermark detection and their potential use for identifying their source (1863). In Journal Forensic Identification, No. 60, 2010, p. 129-134.

[17] In the 1850s, Herschel observed that illiterate Indians under his supervision used their fingerprints as signatures. He introduced the idea when distributing wages, salaries, and pensions; on the payrolls, the recipients confirmed receipt by taking fingerprints. (This avoided and prevented multiple withdrawals.) After using this method for 20 years, he noticed that these prints had not changed over time, meaning they could be used to identify individuals. At about the same time, the Scottish doctor Faulds, who was on a missionary mission in Japan, also noticed that the inhabitants left their fingerprints on pottery as signatures. After seeing how the perpetrator of a robbery was identified by his fingerprint, he wrote an article about it in the magazine Nature. (See: Faulds, Henry: On the skin-furrows of the hand. In Nature, Vol. 22, 1880, p. 605.) Reading this, Herschel also reported his experiences and demanded that his priority be established. Skin Furrows of the Hand. In Nature, Vol. 23, 1881, p. 76.

fingerprints and fingerprints with scientific thoroughness in Japan, followed by Francis Galton[18] (1822-1911) and (Sir) Edward Henry[19] (1850-1931). The former drew attention in London to the superiority of fingerprints over bertillonage, namely their permanence and uniqueness.

But he had not yet succeeded in finding a suitable system for registering fingerprints. This task (their classifiability) was solved by the latter (Edward Henry), the Chief Inspector of the British Police in Bengal. In 1901, as Chief of Police of London, he introduced the ten-finger dactyloscopic registration (of the Galton-Henry type) in England instead of the bertillonage.

On the European continent, after England, fingerprint registration was introduced in Hungary (in 1904), after the Budapest Deputy Chief of Police, Ferenc Pekáry, had studied the developed method in detail in London as a guest of Scotland Yard in 1902.[20] The system achieved its first success in the infamous Danish Four murders of 1907, when the perpetrators were identified based on the fingerprint registration data. As a result of this success, the Minister of the Interior, Count Gyula Andrássy Jr., ordered the establishment of the National Criminal Registry Office and a dactyloscopic collection with effect from 1 January 1909,[21] which was done and the perpetrators' fingerprint sheets were diligently collected for decades. During World War II, the collection, which already numbered hundreds of thousands at the time, was destroyed (disappeared) under unknown circumstances, so the registration and collection had to be restarted after the Holocaust. The aforementioned researchers and detectives recognized the forensic significance of fingerprints (and nowadays palm prints), pores in the grooves (poroscopy), and the multi-layered usability of them as early as the beginning of the 20th century.

The fingerprint is indeed the first milestone in time and – still preserved[22] – in its significance in forensics, but it cannot be ignored that other human and non-human (e.g. animal, tool-weapon-vehicle) surface and volumetric traces also existed alongside it, which were of significance to forensics even at the beginning of the modern period. Such are footwear and foot (sole) traces and teeth traces, which also played a major role in Gross's seminal work. Mouth, forehead and ear prints[23] did not yet have a significant role[24], their

[18] Summary work: Galton, Francis: Finger Prints. Macmillan and Co., London, 1892.

[19] Summary work: Henry, Edward Richard: Classification and Uses of Finger Prints. Routlegde, London, 1900.

[20] After his study trip to London, Ferenc Pekáry, who can also be considered the „Hungarian father of dactyloscopic registration", – after being supported in his ideas by the Chief of Police Béla Rudnay – sent two more police colleagues to get to know the English system and map it out precisely. After their return home, the actual organization began, as a result of which the fingerprint registration system set up already stored the fingerprint sheets of about six thousand criminals in 1904.

[21] The dactyloscopic department of the National Criminal Records Office was established based on Decree IM No. 24, 300 of 1908.

[22] Adding that its value has increased in recent decades, as the tiny sweat remains found in fingerprints (palm prints, handprints) at the scene can provide additional unique (DNA) identification as material remains.

[23] Bertillon had already dealt with the ear, but more with its dimensions than with its unique design. However, in 1948 Iannarelli was already purposefully photographing ears and traces and for decades he systematized, examined, and compared earmarks with earprints. He is credited with developing the 12-point "Iannarelli System". See: Iannarelli, Alfred Victor: Ear identification, forensic identification series. Pramoung Publishing Company, Fremont, CA, 1989.

[24] Regarding lip prints, we would like to mention that in 1902, anthropologist George Robert Fischer first observed their uniqueness, but it was only in the 1950s in Japan that substantive forensic (forensic cheiloscopy) research began, along with dental examinations. In 1961, basic research into lip print identification was also conducted in Hungary, after a lip print was found on a bottle at a murder scene, which was used to identify the perpetrator. See more details on this: Illár, Sándor: About lip prints. In Belügyi Szemle, Vol. 11, 1972. Lip print research was also conducted in Poland, led by Professor Jerzy Kasprzak. Among his works, we highlight: Kasprzak, Jerzy: Methodische Grundfragen der cheiloskopischen Begutachtung. In Kriminalistik und forensische Wissenschaften. Vol. 69, 1988, p. 70., and: Kasprzak, Jerzy: Cheiloscopy. In Siegel, Jay – Saukko,

uniqueness and identification were not yet included in the toolkit of forensics. When barefoot perpetrators were still present, recording footprints and examining them for comparative, individual identification was not a rare phenomenon. In the case of footwear traces, it was already clear that they were much more suitable for group (class) identification, unless unique characteristics appeared in the trace from the tracer.

The identification of tools and weapon traces was revived after the invention of the comparative microscope, reaching a higher level, enabling unique identification. This American invention, made in 1923, not by chance – along with the strengthening of natural science research, it was also famous for its free use of weapons and the gangster world of the time – is associated with Calvin H. Goddard (1891-1955), based on the preliminary work of the New York duo Charles Waite and Phillip Gravelle, and the Frenchman Victor Balthazard,[25] who thereby emerged as the "father" of forensic gunsmithing. He used the comparative microscope, which became the most important instrument in object examinations, to study the traces of test shots (captured in soft material) that he had made in the order of several thousand, whether they were found on the weapon or the ammunition (including the cartridge case and projectile).

The first results of forensic ballistics were applied in American courtrooms from 1928. In February 1929, in Chicago, then considered a "city of crime", four "gangsters" shot dead seven members of a rival gang that was threatening one of their businesses in a garage. Based on the bullets and cartridge cases, Goddard managed to find his way to the weapons used and the suspected perpetrators.[26] Based on his successful work, convincing opinions and suggestions, the FBI's ballistics department was established, including the world's largest (comparative) collection of firearms, which has been continuously expanding its collection ever since, partly with products released by manufacturers and partly with seized evidence. (For example, with homemade weapons.)

Goddard's comparative microscope also reached Europe via Egypt. The intermediary was Sydney Smith, head of the forensic department of the Ministry of Justice in Cairo, later a professor of forensic medicine at the University of Edinburgh. When he heard about Goddard's invention, he himself made a comparative microscope for his own use. With it, he exposed the assassin who shot the commander-in-chief of the Egyptian army, Sir Lee Stack Pasha, in the open street in 1925. Smith's English-language reports prompted Robert Churchill, the most famous London weapons expert, to introduce the comparative microscope in England (and to make it himself).[27] Around the same time, the first comparative microscopes were used in Germany and later in Hungary.

---

Pekka – Knupfer, Geoffrey (ed.): Encyclopedia of Forensic Sciences. Vol. 1-3, Academic Press, San Diego, 2000, Vol. 1, 358-362. he.

[25] In 1912, the Parisian forensic expert Victor Balthazar demonstrated in court that using enlarged photographs it was possible to show the identity between the bullet in a victim's body and the traces (notches) found on the bullet of the test shots fired from the weapon seized from the suspected perpetrator (Houssard). Roland, Paul: Scenes. In search of evidence. Pannon Literatúra Kft, Kisújszállás, 2009, 165.

[26] It should be noted here that there had been efforts to identify weapons and ammunition in Europe before. For example, in the late 1800s and early 20th century, Berlin forensic chemist Paul Jeserich examined bullets removed from victims, photographed them, and attempted to compare them with photographic traces of test bullets fired from weapons seized from potential perpetrators. However, his examination tools and methods – especially in the absence of a comparative microscope – were not yet reliable. The photographic technique also had a distorting effect.

[27] Hastings, Macdonald: The Other Mr. Churchill: A Lifetime of Shooting and Murder. Four Square, London, 1963.

*II. The second milestone, the blood*

The second major milestone in forensic identification was no longer a trace, but a material remain, specifically blood. It is not as if there had not been blood at the scene a thousand times before, but in the 1920s, mainly with the help of biologists, it was possible to recognize and identify blood with certainty. The second step was to distinguish between human and animal blood, and then to work out and prove who the blood came from. These three steps led to the identification ladder to the point where, in the first half of the 20th century, blood, as a material residue, was ranked among the "irrefutable" (physical) evidence alongside fingerprints.[28]

We believe it is symbolic that alongside the trace as an important identification mediator, another, increasingly important mediator, the material remains, quickly appeared. As if pushing the third mediator of previous centuries, the confession, into the background, including the confession of the perpetrator, which occasionally contradicts the interests of the investigation, and the testimony with countless uncertainty factors. At the same time, expert opinion enters as a new "religion", as an expert religion, a statement of facts, which is valued among traces and, above all, material remains, especially in the 20th century.

How did we arrive at today's blood identification results?

In response, we can say that in the early days of forensic bloodstain analysis, attempts were made to infer the course of the crime and the instrument used by the perpetrator from the shape of the bloodstains found at the scene. (One of the pioneers of this research work at the turn of the 19th and 20th centuries was, for example, the Berlin forensic chemist Paul Jeserich.)

More important than examining the shape of the bloodstains was the determination that the stains actually contained blood,[29] as rust, paint and other contaminants (such as jam or today ketchup) can easily be mistaken for blood. In 1853, a Polish anatomist, Ludwig Teichmann, developed the first method that reliably detected blood. By treating with acetic acid, characteristic crystals are formed in the presence of blood. The red blood cells in human and animal blood differ in size, which can be seen using a microscope. In practice, however, in dried bloodstains, the red blood cells lose their characteristic shape and cannot be reliably distinguished from each other. It was not until 1901 that the German Paul Uhlenhuth discovered the method (precipitation test) that made it possible to distinguish human blood from animal blood types using rabbit serum.

The next step in development was the Austrian immunologist and pathologist Karl Landsteiner (1868-1943) who discovered that human blood can be divided into different groups (AB0)[30], and then Franz Josef Holzer, a forensic pathologist at the University of Innsbruck, developed the absorption method in 1930 for the reliable group determination of traces of blood. The Finnish KO Renkonen proved that certain plants, such as the extract of the Alpine goldenrod, react to the "0" group, thus making that blood type quickly and easily detectable. In addition, the Berlin forensic pathologist Otto Prokop and the London-based Race and Cambridge-based RRA Coombs serologists were engaged in similar research. The "mixed agglutination" (microtrace) blood group determination method he developed in 1956

[28] In forensic terms, the term bloodstain used in common parlance is incorrect; it is actually a material remain. Although we would like to add that blood can be interpreted as a trace when its stained, dripped form allows us to deduce, for example, what position the victim was in at the time of the attack; was he sitting, standing, moving, or lying down. It can also often be determined that he was dragged or crawled to where he was found.

[29] In 1937, the German Walter Specht first used luminol – still used today – to quickly detect blood. (In the dark, luminol causes blood to glow and glow.)

[30] Landsteiner also discovered the AB blood group in 1902, for which he received the Nobel Prize in Physiology (Medicine) in 1930.
He is also credited with first describing Rh blood groups in 1940, together with Philip Levine and Alexander Wiener.

was included in textbooks under the name Coombs test.[31] These were followed by the discoveries of the Rh, MnSs, Lewis, and white blood cell antigen systems, even before DNA identification. As well as the scientific discovery that blood type can be determined from saliva and other body fluids. This was already applied in the history of forensics in 1939.

The discoverers listed so far were natural scientists, the question is whether there was anyone who "translated the knowledge into the language of forensics", that is, whether there was an outstanding user of scientific results. Just as Gross from the monarchy is a symbolic (world) figure of the forensic history of the late 19th century, the British Galton-Fault of fingerprint identification in the early 20th century, and the American Goddard of weapon identification in the 1920s, so too the material remains have their international icon, their "father", in the person of the Frenchman Edmond Locard (1877-1966).

In addition to examining[32] fingerprints and pores[33], he also participated in the examination of many other material remaining besides blood. Locard[34] – as a student of Alexandre Lacassagne – produced outstanding results in the field of micro-material remains.[35]

We can also mention the equally active Gaston Edmond Bayle, who headed the laboratory of the Paris police prefecture from 1921 to 1929, Max Frei-Sulzer,[36] head of the scientific service of the Zurich police, EP Martin, who developed the forensic department of the Basel prosecutor's office from the very beginning after World War II, Rudolph Archibald Reiss[37] (also French) and (his student) Marc Bischoff, based in Lausanne, Robert Heindl, who also worked in Munich, Dresden and Berlin, August Brünnig from Berlin and Harry Södermann from Stockholm[38], the professor from Naples and then Brussels, Alfredo Niceforo,[39] the anthropologist from Rome – a student of Lombroso – Salvatore Ottolenghi,[40] New York's first chief medical examiner, Charles Norris, and his colleague, toxicologist Alexander O. Gettler.

---

[31] All this is written in detail in Nuland, Sherwin B.: Doctors and the biography of medicine. Alfred A. Knopf. Inc., New York City, 1988.

[32] Between 1911 and 1914, Locard, who studied both medicine and law, worked extensively on fingerprints. He proposed a system of identification with 12 minute dots and no differences, without any doubt. Locard, Edmond: La prevue judiciaire par les empreintes digitales. In Arch. Anthrop. Crim. Med. Leg. Psychol. Norm. Pathol. Vol. 28, 1914, p. 312-348.

[33] Locard, who also edited the journal Revue internationale de criminalistique (1938), is also credited with initiating pore examination (poroscopy), as he isolated and counted the pores and sweat glands – which also show uniqueness – within fingerprints.

[34] In 1889, Professor Alexandre Lacassagne of Lyon (editor of the journal "Archives d'anthropologie criminelle") proved, through his studies of clues and material remains, that a fired projectile can be matched to the weapon that fired it, since the grooves of the gun barrel leave unique traces on the projectile. (In 1898, the German chemist Paul Jeserich already applied the comparative examination in practice, and in 1920, the physicist John Fischer confirmed the essence of the discovery, after he was able to accurately map the inside of the gun barrel, the course and shape of the grooves, with the helixometer he invented.)

[35] Locard, Edmond: Manuel de technique policière. Payot, Paris, 1923., and the 3268-page, six-volume Traité de criminalistique. Desvigne, Lyon, 1931-1940.

[36] Among the "microtrace" inventions of the Swiss Frei-Sulzer was the method developed after 1950, which was called the "adhesive tape method." Today we would call it the "cellox" method. He glued the points of the scene that could have come into contact with the perpetrator's clothes, or the places on the suspect's clothes that were in contact with the scene of a crime, with cellox tape or some other similarly strong adhesive tape. Then he simply peeled off the adhesive strip, to which clues that were otherwise invisible to the naked eye adhered, and which he could then examine with an electron microscope.

[37] Heindl, Robert: System und Praxis der Dactyloscopy. (1. edition) Berlin-Leipzig, 1921.

[38] Södermann, Harry – O'Connell, John: Modern Criminal Investigation. Funk & Wagnalls, New York, 1952. (The Swedish Södermann was, by the way, a student of Locard in Lyon.)

[39] Niceforo, Alfredo: La police et l'enquete judiciare. Librairie Universelle, Paris, 1907.

[40] Ottolenghi, Salvatore: Polizia scientifica. Rome, 1910; L'antropologia criminale. E il diritto penale in formazione, Universita di Roma, Roma, 1916; Trattato di polizia scientifica, Rome, 1931.

The electron microscope, invented at the turn of the century (between 1924-30, by Louis de Brogle), and its thousands of increasingly accurate, powerful, versatile and variable versions, contributed greatly to their success in all of them.

Thanks to the electron microscope, basic research on other material remains intensified in parallel with blood research. This was true for both human and non-human remains. For example, in the former group, hair[41], fur, skin, nails, teeth, bones, marrow, saliva, sputum, vaginal discharge, semen, breast milk, colostrum, urine, feces, and in the latter group, animal and plant remains,[42] as well as glass, textiles, metal, paper, fiber, blades of grass, pollen, soil, dust, (gunpowder),[43] plastic, rubber, minerals, ink, mud, rust, chemicals, oil, grease, ash, candles, poisons, natural and artificial drugs, explosives, and chemical substances.

Among the material remains, arsenic, as a toxic substance, has a prominent place in the history of forensic science. As we have already mentioned, the birthplace of forensic medicine is Europe, in this regard, in the United States, which is now the standard-bearer, it only reached its humble beginnings after World War I, thanks mainly to English and German immigrants and European achievements. In the 19th century, "forensic toxicology" was still part of medicine, better known by its name – which later gained its independence – toxicology, the first epoch-making discovery of which dates back to 1836 and is associated with the name of the English chemist James Marsh from Woolwich. He created the apparatus named after him in the literature (the first Marsh apparatus), which made it possible to convert arsenic in extracts obtained from the body fluids and tissues of the deceased into arsenic hydrogen, from which arsenic precipitated on a porcelain cup at the end of the apparatus. With the apparatus improved in the later stages of development, researchers were able to determine the approximate amount of arsenic from the size of the "arsenic mirror". After World War II, one of the most significant innovations in toxicology was the use of paper chromatography for the isolation and detection of poisons.

*III. The third milestone is the application of the neutron activation method*

The third milestone can be marked by the appearance of the "atomic detective" starting in the 1940s and 1950s. Again, basic scientific research brought the initial results, followed by their forensic application. With the neutron activation method, experts were able to conduct previously unimaginable in-depth analyses of material remains. We can also say that the previously unseen world or the truly latent world became increasingly visible. The identification of individual material remains reached a new level with this technology.

Fleeing World War II from the European continent, countless scientists arrived in the peaceful American continent, conducting basic scientific research. Due to the calm and high-quality working conditions, the results began to appear on the distant continent, and it is not by chance that their forensic applications were first found here.

[41] In 1910, Parisian medical experts Victor Balthazar and Marcel Lambert examined animal and human hair and published the first treatise on the subject, entitled "Le poil de l'homme et des animaux."

[42] In 1904, the German Georg Popp was the first to perform forensic identification on botanical materials, soil, and plant remains.

[43] In 1930, Mexican Tomas Gonzales pioneered the so-called dermal nitrate test, which he used to detect gunpowder traces on the skin. His method was used in practice until the 1960s. Regarding gunpowder, we should also highlight that in 1959, HC Harrison and R. Gilroy developed a special color test for detecting gunpowder remains. A rubbing sample was taken from the skin of the victim and/or perpetrator's hand and tested with chemical reagents, which caused the reagents to change levels in response to trace amounts of components, such as lead, barium, and antimony. (They showed if they were actually present on the skin.)

The Canadian Robert E. Jervis, as a professor of chemistry at the University of Toronto, took a pioneering role in the use of neutron activation analysis in forensics in 1955. He analyzed material residues with this method, focusing especially on hair samples and their comparative examination. After 1958, Auseklis and his student K. Perkons conducted a large-scale experiment on more than 1,000 hair samples to examine the possibilities of "nuclear" hair comparison. At the same time, he was already a scientific representative of the methodology in the United States. Vincent P. Guinn, director of the activation analysis program at "General Atomics" in San Diego, applied it mainly to the examination of material residues related to cars (grease, tire rubber, glass, plastic, varnish, etc.).

The essence of neutron activation analysis is that all human (and animal and non-human remains) may contain trace elements in micro-quantities (up to one millionth of a milligram) that can be detected by the sensitive instrument. The sample to be tested is placed in a plastic capsule in a very large experimental reactor (taking up a lot of space, no longer laboratory-sized, as it was before), where it is exposed to a neutron flux. Under the influence of neutrons, the trace elements become radioactive and emit radiation, the intensity of which varies from element to element. The type and quantity of the trace elements present can be determined by the incredibly fast measurement of this radiation. (Today, the types and quantities of trace elements can be displayed on a computer screen /printed/, thus making the analysis results and comparability simple, but at the same time much faster and of higher quality than previous residue tests. The previous laboratories have been replaced by "power plant" research workshops and halls, test tubes have been replaced by control panels, and residue testing has changed in speed from trains to airplanes.

The radiation emitted by trace elements that have become radioactive during forensic neutron activation analysis is measured using various devices, such as Geiger counters and scintillation tubes. Of the various types of radiation, gamma rays are the most commonly measured. The measurement results are transferred to "spectrograms," graphs resembling heat curves, on which "peaks" indicate the presence of certain (specifically marked) trace elements (such as gold, silver, copper, sodium, lead, germanium).

For example, the method was (and still is) excellent for examining hair strands. The curves created based on the vibrations obtained accurately show the trace elements contained in them, and a single hair strand (or perhaps a fragment of a drug, which is common these days) found at the scene or on the victim, the potential perpetrator, their body, clothing, or apartment can be suitable for precise comparison with sample hair, or[44] for the detection of the content and components (of the drug, poison) (in portions).

In the second half of the 20th century, an Atlantic shift is visible in the results of forensic science. The 19th century belonged to Europe with the Habsburg-Prussian-French axis, the first decades of the 20th century were already hand in hand with England, then in the 1920s America also started with ballistics, and in the 1950s (with neutron activation) there was a shift in emphasis in favor of the Anglo-Saxons. It is no coincidence that the next milestone, DNA, also has an American-English connection, and the fifth milestone, digital data, definitely starts from the American continent, turning to the 21st century.

[44] Before Napoleon's body was transported from the island of Saint Helena to the Church of the Invalides, the remains were also examined using the neutron activation method, since the decay properties of radioactive materials can be used to detect small amounts of arsenic in the human body that cannot be detected otherwise. Trace elements made radioactive by neutron radiation showed that Napoleon's hair contained thirteen times the usual amount of arsenic. As an explanation, one hypothesis suggests that the emperor was poisoned, but secondly, it cannot be ruled out that, given the long time that elapsed between the burial and the examination (20 years), the amount of arsenic in question came from the soil and finally, thirdly, it cannot be ruled out that Napoleon used the poison as a stimulant (or a digestive remedy), which gradually accumulated in his body. For more information, see Wilson, Keith D.: Cause of Death, Murder and Forensic Medicine. Writer's Digest Books, Cincinnati, 1992.

*IV. The fourth milestone, the DNA*

In the history of (modern) forensic identification, we can mark the fourth milestone, the "star" that began in the last quarter of the 20th century, DNA, its discovery and comparative analysis.

The essence of the studies and findings related to this is that DNA (deoxyribonucleic acid, a compound belonging to the group of nucleic acids) is found in all living cells due to inheritance, its ratio within a cell is constant and is characteristic of the given species, including humans. Within the human species, it has a special structure characteristic of individuals, carrying a kind of "genetic information", a signal system.

DNA was discovered by Swedish biologist Miescher in 1868, but its role in heredity was not yet understood. The model of the chemical structure of DNA was described in 1953 in the scientific journal Nature by two Cambridge researchers, Francis Crick and James Dewey Watson, for which they received the Nobel Prize in 1962.

*IV.1. The advantages and disadvantages of the DNA tests*

*The question rightly arises: what advantages and disadvantages have DNA tests had and do they have?*[45]

The advantages that were noted then, and can be noted today, are:

a) It is a flexible method because DNA tests allow for unique identification even in cases where this would not be possible with other methods.[46]

b) It provides an opportunity for uniqueness and individualization, because the chance of two people having identical DNA samples is 1 in 100 million or 1 in 30 billion, depending on the identification methods, except for identical twins. (Note that in this case, fingerprinting is "stronger" than DNA testing based on material remains, since identical twins have different fingerprints and smells);

c) It is characterized by permanence, as the possibility of DNA identification persists for thousands of years, and the examination can be performed even on very old bone remains.

d) Its versatility is demonstrated by the fact that countless biological remains contain (can) DNA, making it suitable for establishing identity or exclusion.

e) Due to its multifunctional applicability, it can be used not only in cases of crime, but also in cases of missing persons, connecting body parts, in cases of extraordinary deaths, and in identifying possible unknown bodies. Moreover, it is possible to draw conclusions about the given person and their characteristics (race, gender, eye color, hair color, etc.) based on the DNA sample.

f) It also has the function of assisting and accelerating field work by facilitating the selection of relevant evidence. During the on-site inspection, the expert can determine, for example, in a few moments, which of the bloodstains found are identical and which come from the victim. On-site DNA testing can also be of great help in the fight against bioterrorism. (In a specific case, letters filled with white powder were sent to government offices in the USA, claiming that the envelope contained anthrax bacteria. Entire city blocks had to be sealed off until the material was sent to the laboratories and the results came back that the powder was harmless. On-site DNA testing could have prevented this and saved a lot of money.)

[45] Campbell also dealt with the question and the answer (with a narrower list). See: Campbell, Andrea: Forensic Science: Evidence, Clues, and Investigation. Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2000, p. 100.

[46] Baskin, Deborah – Sommers, Ira: The influence of forensic evidence on the case outcomes of homicide incidents. In Journal of Criminal Justice. Vol. 38, 2010, p. 1141-1149.

g) Very convincing, stable evidence in courtrooms around the world, not just in labs. (In the ”two-front battle”, the thoroughly, scientifically developed identification method holds its ground on both fronts.)

Among its disadvantages we can mention:

a) It is an expensive procedure that requires advanced technical equipment. Unfortunately, DNA testing is still much more expensive than, for example, serological testing.

b) The examination time, the special, detailed examination, and the final word are lengthy and take more time than with traditional (first generation) procedures.

c) The method is complicated, a complex procedure requiring great (special) expertise.

d) DNA testing standards are not yet global standards, neither within nor outside individual states.

e) Risk of contamination among samples (field or test).[47]

f) There are also legal problems with DNA tests, as sampling may conflict with certain human rights. Based on fundamental, constitutional rights, DNA samples may only be taken, stored, and used in cases and in the manner prescribed by law. (Including the definition of the circle of those entitled to access the data). The so-called mass testing could not take place in many countries (for example, in the USA) precisely because of the protests of human rights organizations.

*IV.2. The landmark DNA identification as a pioneer of second generation evidence*

Upon seeing the subtitle, the questions immediately arise: what were the first-generation evidence? Why does DNA show the shift? What and why do they belong [48] to the so-called “second-generation” evidence, a conceptual name we ourselves agree with, parallel to the use of the term “milestone”. (We summarized the grouping of generational evidence in one table and – supplemented with traditional ones – in a second table after the responses.)

In order to answer the questions that may also strengthen the “milestone” nature of DNA identification, we emphasize that the 1980s were epoch-changing (paradigm-changing) for several reasons through the lens of forensics. Scientific research related to the further development of computers, mobile phones, and the Internet is revived, and the seeds of digital data included in the next subsection appear. In addition to the traditional, „first-generation” forms of forensic identification procedures and tools that could previously be called classic and traditional, such as clues (including fingerprints, foot prints, footwear, tools, weapons, and vehicle prints), material residue tests (blood-related serology, hair, textile fibers, toxins, paper, glass, etc.), and handwriting and typing tests, a different approach, form, tool, and method requiring people is emerging. Science, including the natural sciences and the real sciences, into which the field of computer science has also grown, is constantly providing new answers to new (crime) challenges.

In the advantages and disadvantages of DNA identification (as well as in the description of the essence of DNA identification), we have already hinted that this new

[47] Like other evidence, DNA is only as reliable as the conditions under which it is discovered, collected, stored, and presented. The greatest threat to genetic identification is contamination of samples. Because polymerase chain reaction (PCR) can be performed on even the tiniest of samples, modern forensic experts use this method to amplify individual sections of DNA. PCR can successfully amplify even a single molecule of DNA. This means that even the smallest amount of DNA from other sources can contaminate evidence, making it garbled or even unusable.

[48] The term can also be found in the title of the following study: Murphy, Erin: The New Forensic: Criminal Justice, False Certainty, and the Second Generation of Scientific Evidence. In California Law Review, Vol. 95, 2007, p. 721.

technology (as well as other second-generation data collection and identification) is different from the previous ones, for the reasons systematized and listed below.

a) Compared to the simple forms and clear formulas and methods of application of traditional, first-generation evidence, everyday knowledge is not enough to understand their essence; they are too polished and too scientific for laypeople.

b) The identification and even sample collection procedures are much more complicated than with traditional methods.

c) New technologies require very high-level and valuable (expensive) equipment.

d) The costs of equipment and procedures are also many times higher than before, but at the same time their "production", i.e. their production of results is becoming faster and more efficient. In developed countries (for example, England, the USA), DNA tests are increasingly coming to the fore and the number of non-DNA tests is decreasing. This trend – in our opinion – will only continue and as a result of the concentration of forces, we will experience this phenomenon in more and more countries, especially where serious attention is paid to filling the databases. (See, for example, the CODIS system in the USA, where the number of already reported "cold hit" cases is also constantly increasing.)

e) Very few truly specialized professionals are familiar with complicated procedural forms and "pursue" the professional application of technologies, the training technology and cost of which are much higher than in the case of first-generation procedures and professionals.

f) Counter-evidence also becomes more difficult for the subjects of the defense, such as the potential defendant, the defendant and his/her defense attorney, since they do not have such special expertise; understanding the expert opinions prepared is not an easy task at all, and very few people can emerge as counter-experts without deep knowledge, one might say knowledge requiring scientific sophistication and expensive tools, auxiliary materials, and experience.

g) The defense (including the potential defendant) is database-dependent, meaning it does not have digital data with which it could truly attack and weaken the robust, relevant data set (for example, it does not have its own digital voiceprint identification and image analysis technology).

h) As follows from points c and e, opinions and test results are usually produced in state (sometimes also state-owned university) laboratories with a heavy budget and based on teamwork, in contrast to traditional expert opinions, which operated and operate with much smaller equipment and human resources.

i) As for second-generation digital methods, including (numeric-based) biometric[49] personal identification, digital GPS-Global Positioning System, or radio frequency identification, (Radio Frequency Identification) location determination, digital open or secret audio[50] and video recordings, (SMS, MSM, Facebook, Twitter, MySpace, StudiVZ, Xing, etc.) message checks, data seizures, results of virtual house searches, website checks, digital voice identification, public digital camera systems, computer data acquisition, digital data mining and rasterization, digital retina and iris identification, the results come very quickly, almost at lightning speed, compared to the restrained, one might say slowness, of traditional, first-generation devices.

j) The new generation of evidence indicated in point i) is also characterized by the fact that it is very difficult for perpetrators to get rid of them or not to create digital clues. They

[49] The word biometric comes from the Greek words bios = life and metron = size.

[50] The history of voice identification includes the publication of Alexander Melville Bell's book Visible Speech in 1882. In 1941, the voice spectrograph was created at Bell Laboratories in New Jersey, which drew the voice on paper, and in the 1960s, the New York police used the "voiceprint" for personal identification in a plane bomb threat case.

can be constantly present in the images of public cameras, and they immediately leave a digital clue and data behind by going online, as well as by making any phone call, going to a cell tower, or even turning on their cell phone. (The space of the private sphere is also immediately reduced.)[51]

k) Second-generation techniques are usually also protected as intellectual property (for example, Jeffreys PRCP technology or the GPS system, and we could list many more) in contrast to first-generation procedures.

l) The neutron activation method or voice identification can be seen as a "bridge" between the two generations of evidence groups in time and space. In both cases, the equipment and expert requirements are already high, while the method is still transparent and understandable for laypeople. (It is another matter that the former has little chance of being used in the private sector due to lack of funds.) The fingerprint is already Janus-faced, double-sided, because it is included in the first generation group with traditional fingerprint identification, but AFIS has already entered the second generation group with its digital method. (The time of its launch is no coincidence: the 1980s-90s worldwide.)

m) A special merit and distinguishing feature of second-generation devices is that they can be much more proactive and crime-preventive than their old counterparts, which are constantly reactive, pursuing crime, "on the trail" of criminals, and only active afterwards. (For example, the digital content of phone calls or computers may already indicate the commission of planned crimes, relevant criminal data fragments can be "picked up" from the airwaves and digital memories, and intervention can take place in due time. Digital scanners can also prevent airport bombings by detecting explosives in advance.)

n) However, their disadvantage is that they are much more intrusive in private life, just think of digital audio and video recordings, message reading, open and secret cameras. Often, almost regardless of the fact that the target person is connected to a crime or not, they become visible at every step. (with the help of satellites, signal relay towers, video cameras, etc.)

Here is a (triple) table summarizing the distribution of generational evidence:

| **First generation evidence** | **Intermediate-double Evidence (First and second at the same time)** | **Second generation evidence** |
|---|---|---|
| 1.<br>clue (including, for example, fingerprints, footprints, footwear, tools, weapons, and vehicle prints),<br><br>2.<br>material remain tests (blood-related serology, hair, textile fibers, toxins, paper, glass, etc.) | 1. neutron activation method (for examining material remains)<br><br>2.<br>speech and voice recognition<br><br>3. Fingerprinting, traditional and with AFIS technology | 1. DNA identification,<br>2. biometric identifications (biometric scans):<br>3. biometric scanning is often used at airports, offices, and protected institutions,<br>4. digital voice recognition,<br>5. data from public digital camera systems and image analysis programs,<br>6. digital retina and iris scanning, identification,<br>7. application of reconstruction software (for example: computer- |

[51] Diffie, Whitfield – Landau, Susan: Privacy on the Line. The Politics of Wiretapping and Encryption. MIT Press, MA, Cambridge, 1998.

| | | |
|---|---|---|
| 3.<br>handwriting and typing tests | | aided facial scene reconstruction),<br>8. hand geometry test<br>9. digital data mining, rasterization,<br>10. a digital GPS system that monitors the movements of criminals or those planning to commit crimes,<br>11. radio frequency identification (RFID),<br>12. secret audio-speech-image-video recordings used mainly in connection with corruption, organized crime, and terrorist acts,<br>13. data that can be stored or transmitted on a mobile phone, fax machine (video recorder), computer (anything that contains a microprocessor) or its accessories (desktop PC, laptop, netbook, tablet, disks, pendrive, etc.), (Computer Forensic Evidence),<br>14. digital data from virtual house searches,<br>15. data floating on social networks (Facebook, Twitter, etc.), YouTube, website monitoring data,<br>16. data from computer data acquisitions and cyber investigations. |

At the same time, if we review the range of pre-modern, traditional (historical), mainly personal evidence, then our table can be expanded with a ,,preliminary evidence" category, a fourth column. In our opinion, these cannot be classified as evidence that forensic science existing within the framework of the rule of law can ,,afford" or include in its toolbox. Some of these have not been forgotten (for example, the fair interrogation of witnesses or the accused), but their role has weakened, they have been somewhat relegated to the background and, according to our tendentious conclusions, they will continue to be relegated to the background today and in the future.

Here is a (quad-historical) table summarizing the distribution of generational evidence indicating paradigm shifts:

| **Preliminary evidence** | **First generation evidence** | **Intermediate-double evidence** | **Second generation evidence** |
|---|---|---|---|
| 1. the confession of the accused (confession as "the queen of evidence", regina probationum, torture, divine | 1. clue (including fingerprints, footprints, footwear, tools, weapons, and vehicle | 1. neutron activation method (for examining residues)<br>2. speech and voice | 1. DNA identification,<br>2. biometric identifications (biometric scans):<br>3. biometric scanning is often used at airports, offices, and protected institutions,<br>4. digital voice recognition,<br>5. data from public digital camera |

| | | | |
|---|---|---|---|
| judgment, ordeal, ordeal with fire and water)<br>2. testimonies | prints),<br>2. material remain tests (blood-related serology, hair, textile fibers, toxins, paper, glass, etc.)<br>3. handwriting and typing tests | recognition<br>3. .fingerprint identification, with traditional and AFIS technology | systems and image analysis programs,<br>6. digital retina and iris scanning, identification,<br>7. application of reconstruction software (for example: computer-aided facial scene reconstruction),<br>8. hand geometry test<br>9. digital data mining, rasterization,<br>10. a digital GPS system that monitors the movements of criminals or those planning to commit crimes,<br>11. radio frequency identification (RFID),<br>12. secret audio-speech-image-video recordings used mainly in connection with corruption, organized crime, and terrorist acts,<br>13. on a mobile phone, fax machine (video recorder), computer (anything that contains a microprocessor) or its accessories (desktop PC, laptop, netbook, tablet, disks, pendrive, etc.), (Computer Forensic Evidence),<br>14. digital data from virtual house searches,<br>15. data floating on social networks (Iwiw, Facebook, Twitter, etc.), YouTube, website monitoring data,<br>16. data from computer data acquisitions and cyber investigations.<br>17. DNA identification,<br>18. biometric identifications (biometric scans):<br>19. biometric scanning is often used at airports, offices, and protected institutions,<br>20. digital voice recognition,<br>21. data from public digital camera systems and image analysis programs,<br>22. digital retina and iris scanning, identification,<br>23. application of reconstruction software (for example: computer- |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | | | aided facial scene reconstruction),<br>24. hand geometry test<br>25. digital data mining, rasterization,<br>26. a digital GPS system that monitors the movements of criminals or those planning to commit crimes,<br>27. radio frequency identification (RFID),<br>28. secret audio-speech-image-video recordings used mainly in connection with corruption, organized crime, and terrorist acts,<br>29. data that can be stored or transmitted on a mobile phone, fax machine (video recorder), computer (anything that contains a microprocessor) or its accessories (desktop PC, laptop, netbook, tablet, disks, pendrive, etc.), (Computer Forensic Evidence),<br>30. digital data from virtual house searches,<br>31. data floating on social networks (Facebook, Twitter, etc.), YouTube, website monitoring data,<br>32. data from computer data acquisitions and cyber investigations. |

*V. The fifth milestone, the electronical data*

Crossing the threshold of the 1990s, one cannot help but notice that the world around us has changed, including the arsenal of criminals and forensics. It has expanded, namely with the almost inexhaustible [52], all-encompassing mass of digital data appearing in a thousand different forms and the related detection tools. Which lead from the dark depths of the sea to the starry sky, as let's just think of the data-collecting glass fibers covering the bottom of the oceans, or the satellites orbiting in space that help determine geographical location.[53] Just as

[52] According to Tibor Vámos, we can speak of an ,,information ocean" on which „pirates" sail. Tibor Vámos: Information crime – nightmares and real dangers. In Interior Review, Vol. 11-12, 2002, p. 6.

[53] In the investigation into the 1994 double murder of American OJ Simpson, American authorities requested Russian surveillance footage. (The American surveillance footage did not capture any relevant images.) The Los Angeles photos sent from Moscow clearly showed the loaded SUV parked on the street in front of the victim's apartment (875 South Bundy Drive) at the time of the crime, although Simpson claimed in his defense that he

data and information have become one of the most expensive and valuable goods in the economic sphere, so too has law enforcement recognized the empirical principle recorded by us in a previous research that "every police force is worth as much as its data."[54] Of course, as much quality, relevant data as it has. By the police, as the main custodian of crime prevention in general, we also mean the investigation, the investigator, the investigating authority, and anywhere in the world, since crime prevention and crime prevention (intelligence) fact-finding is conducted everywhere.

Data is also essential for answering basic forensic questions. A new, digital form of this (an increasingly large bouquet) has emerged in the last 20-25 years, and its landmark forms are changing and expanding day by day, at an almost unfathomable speed.[55]

We have already covered the main groups of the latest second-generation digital evidence in the area of DNA[56], and now we consider the electronic evidence listed below[57] to be included (in addition to DNA typing):

a) digital voice identification,
b) public digital camera systems and image analysis programs,
c) digital retina and iris identification,
d) hand geometry examination,
e) the use of reconstruction software (for example: computer-aided facial scene reconstruction),
f) digital data mining and rasterization,
g) biometric scanning, which is also frequently used at airports, offices, and protected institutions,
h) a digital GPS system monitoring the movements of criminals or those planning to commit crimes,
i) radio frequency identification (RFID),
j) secret audio-speech-image-video recordings used mainly in connection with corruption, organized crime, and terrorist acts,
k) data that can be stored or transmitted on a mobile phone, fax machine (video recorder), computer (anything that contains a microprocessor) or its accessories (desktop PC, laptop, netbook, tablet, disks, pendrive, etc.) (Computer Forensic Evidence),
l) digital data from virtual house searches,
m) data floating on social networks (Facebook, Twitter, etc.), YouTube, website checks,
n) computer data acquisition,[58] data from cyber investigations.

Ad a) The digital technology used in crime today was originally developed for space research, but like many other inventions from high-tech industries, such as the military, it has also been transferred from space research to the toolkit of law enforcement. Digital technology offers possibilities in voice identification that were unimaginable in the use of analog technology. Since the early 1990s, even crime laboratories with larger budgets have acquired the most modern audiovisual equipment. With the appropriate audio and video

---

was not in the area at the time.

[54] Fenyvesi, Csaba: Police and Marketing. Carbocomp Ltd, Pécs, 1994.

[55] Casey, Eoghan: Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science. Computers and the Internet. Academic Press, New York, 2000.

[56] Marshall, Angus: Digital Forensics. Digital Evidence in Criminal Investigation. Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 2008.

[57] Dinant, Jean-Marc: The Long Way from Electronic Traces to Electronic Evidence. In International Review of Law Computers and Technology. Vol. 18, No. 2. July 2004, p. 173-183.

[58] For the targets of cyber investigation and the forms of "cybercrime", see: Higgins, George E.: Cybercrime: An Introduction to an Emerging Phenomenon. McGraw-Hill, Boston, 2010.

programs, they are then able to improve poor-quality security and criminal (threatening, blackmailing, ransom-seeking, derogatory, defamatory, etc.) recordings that contain important details, or to filter out the disturbing background noise of certain audio recordings, which is used to highlight the target person's voice, and occasionally even determine the location of the speech, and the type of vehicle (lorry, truck, passenger car, motorcycle, etc.) from the sound of the engine running in the background, and rarely even its type. Sometimes, sound filtering software is also used; this can be used to identify the offender's voice pattern, which can be compared with the voices of potential suspects using a computer with a special program.

Ad b) In the field of image analysis we would like to highlight that the average person living in (developed) large cities (metropolises) is, according to some estimates, caught on camera 10-20 times a day by some kind[59] of surveillance or image recording device (located in public areas, offices, business premises, motorways, airports, train and bus stations), so the movements of the potential or actual perpetrator can often be continuously analyzed by the surveillance officer and subsequently by the intelligence service. In our practical experience, most such devices produce poor-quality recordings, which is why digital forensic experts use special software to enlarge the recorded images, which filters out unnecessary distortion factors, "noise", and also sharply reproduces the details of the enlarged image.[60]

Ad c) We will highlight a non-criminal example (but it could have been) of iris identification as an illustration. In 1995, Steve McCurry's photo of a young Afghan refugee woman with bright green eyes appeared on the cover of National Geographic. 17 years later, in 2002, he searched for the woman living in the Tora Bora area, but the subject he thought he had found had changed considerably, aged, and was almost unrecognizable. To be sure, a New Jersey company specializing in this field performed an iris comparison and established a match. Sharbat Gula was identified based on her earlier and 2002 photos.[61]

Ad d) In the biometric approach to handwriting, it is possible to extract and filter out those writing characteristics that are unique to the handwriting writer. From the data on the writing parameters, a specific pattern can be compiled, unique to the individual, the sought-after writer,[62] which facilitates and enables unique identification among potential (considerable) writers.

Ad e) The forensic application of so-called reconstruction software is diverse. It is possible to model an imaginary, we can say hypothetical original state and sequence of events from the data of the scene, which is good if at the end of the process the program finds the relevant clues and material remains, material evidence where the on-site inspection committee also found them. If this is not the case, then either the data was inaccurate and needs to be checked or the conclusion must be drawn that the hypothesis set up is incorrect and another version must be sought.

The newest digital-based achievement of reconstruction technology is[63] the technology of skull and face shaping.[64] The former can be successful even if the entire skull is not

[59] In June 2013, after five years of investigation, a German shooter was caught using digital data. As it turned out during the investigation, he was driving his truck and using a total of seven hundred and fifty 9 mm pistol bullets to terrorize people on the highway, especially drivers of trailers transporting cars. Finally, highway camera footage from five provinces was compared and, based on a systematic comparison of the recorded license plates, it was possible to identify (filter out, "extract") the only truck that matched the time and place.)

[60] Casey, Eoghan: Handbook of Computer Crime Investigation: Forensic Tools and Technology. Academic Press, New York, 2001.

[61] Salecl, Renata: Perversion and Forensic Science: Fraudulent Testimonies. In Social Research, Vol. 78, No. 3, 2011, p. 887-907.

[62] Agárdi, Tamás: New possibilities of handwriting examination and handwriting (personal) identification in the justice system. In Law Enforcement Review, Vol. 6, 2007, p. 53.

[63] The pioneer of facial reconstruction is considered to be Mikhail Gerasimov (1907-1970), a Russian anthropologist who measured soft tissue thickness during autopsies at a clinic in Moscow and then performed the first reconstructions in Irkutsk in the 1920s. He assisted in criminal proceedings in a Leningrad case in 1939. He

available. For this, the existing pieces are fitted together, like a three-dimensional puzzle. The mold can then be made, which provides the sculptor with a solid skeleton. Tiny pins (pegs) are attached to the most important points – obtained as a result of millions of autopsies and ultrasound examinations, adjusted to the species, age and gender and corresponding to the average data already published – are used to model the thickness of the soft tissues, and the filling material (rubber, wax, plaster, clay, etc.) is applied evenly accordingly, and then the contours of the face are worked out.[65] After that, the proportions are finalized and the precise placement of the details is carried out, according to certain anatomical principles (for example, the width of the nose is equal to the distance between the two eyes). When the head is ready and the glass eyes have been inserted into the eye sockets, a plaster cast is made, which is painted skin-colored, and then (with some imagination) the mouth and eyes are given their final shade.

Digital facial reconstruction works on a similar principle to that of the skull, but the bulk of the work is done here not by the creative shaper, but by a computer powered by intelligent software. After the available skull has been scanned from all angles with a special monitor, a three-dimensional image is created from the data obtained. The nails or pins used in the previously presented method are placed on this. At this point, the (artificial) skin is also applied, the sample for which is taken from previously scanned subjects. This ensures that the image does not show a featureless face, but that the individual features also appear on it. The image of the computer layer recording is carefully adjusted to the skull, in the same way as when a thin latex mask is smoothed onto the actor's face.

A photo of a living person of the same race, age, and sex is used to determine skin color, and eye color is looked up from a database that contains all possible combinations of shapes and colors. Finally, the hair is colored digitally, but in the simplest way possible. The programmer also adds some shadow effects to create a photo-like image that helps recognition as much as possible.[66]

Ad f) The essence of raster investigation was formulated by the investigative authorities of the Federal Republic of Germany in the 1970s, and since then they have been using the “Rasterfahndung” based on the comparison of information obtained from databases (connection search). In essence, it is the automated comparison of various personal and material data files with the aim of shedding light on potential or actual perpetrators and their actions, filtering them out, systematizing them, and grouping them so that persons and actions “get caught in the stretched net.”[67]

---

was also given a historical assignment when he identified the skeletal remains of Timor Lenk in Uzbekistan in 1941. Exactly 50 years later, in 1991, Englishman Robin Richards developed the laser scanning (reconstruction) technique of the skull.

[64] Aulsebrook, WA. – Iscan, MY. – Slabbert, J. – Becker, P.: Superimposition and reconstruction in forensic facial identification: a survey. Forensic Science International 1995/75; Ishi, Masuko – Yayama, Kazuhiro – Motani, Hisako – Sakuma, Ayaka – Yashima, Daisuke – Hayakawa, Mutumi – Yamamoto, Seiji – Iwase, Hirotaro: Application of Superimpositon-Based Personal Identification Using Skull Computed Tomography Images. In Journal of Forensic Sciences, Vol. 56, 2011/4, 960-966. Miyasaka, S.: Progress in facial reconstruction technology. In Forensic Science Review, No. 11, 1999, 51.

[65] Hwang, Hyeon-Shik – Park, Myoung-Kyu – Lee, Won-Joon – Cho, Jin-Hyoung – Kim, Byung-Kuk – Wilkinson, Carolina M.: Facial Soft Tissue Thickness Database for Craniofacial Reconstruction in Korean Adults. In Journal of Forensic Science, Vol. 57, No. 6, 2012, p. 1442-1447.

[66] Quatrehomme, G. – Iscan, MY: Computerized Facial Reconstruction. In Siegel, J. – Saukko, PJ. – Knupfer, GC. (ed.) In Encyclopedia of Forensic Sciences. Vol. 2, Academic Press, San Diego, 2000, p. 773-778.

[67] The term der Raster means “the grid.” The father of raster investigation is Horst Herold, former head of the BKA. This investigative methodology was brought to life by terrorist acts (RAF) that seriously threatened the public security of the Federal Republic of Germany. Schenk, Dieter: Der Chef. Horst Herold und das BKA. Spiegel-Buchverlag, Hamburg, 1998.

Nowadays, digital data forms the basis of search databases, and is stored in high-performance computers[68] and used with the help of dizzyingly fast programs[69] to search for correlations for crime prevention and detection in a significant part of modern and developed countries.

Ad g) Biometric scanning, which is often used in airports, offices, and protected institutions,[70] serves both crime prevention and detection. We can also talk about digital scanning of fingerprints recorded at the scene since the '90s. Thus, by transmitting to the central database an image recorded at the scene of the unknown perpetrator and then scanned,[71] we can receive data on a match, on a specific person, almost simultaneously with the primary, urgent investigative actions. Just like in earprint and fingerprint identification examinations, biometric scanning is also used.[72]

Ad h-i) The digital GPS system and radio frequency identification (RFID) that monitors the movements of criminals or those planning to commit crimes are excellent tools for modeling, simultaneous and subsequent verification of the movements of perpetrators (victims) (with or without a vehicle) in both pre-criminal, criminal and finally post-criminal situations.

Ad j) Secret audio, speech, image and video recordings used mainly in connection with corruption, organised crime and terrorist acts, which are increasingly a "conditio sine qua non" for certain investigations and the methodology of certain crimes. Without them, modern law enforcement can no longer survive, as they provide law enforcement officers and the authorities assessing crimes with information (evidence) whose weight, value and credibility are very high, and whose content counter-evidence encounters fundamental difficulties on the part of the party entitled to defend itself (the defence).

Ad k-n) We have intentionally placed the mobile phone-computer-virtual house search-world wide web-cyber investigation points at the end of the list, since they can be collectively called computer evidence gathering and investigation. These deserve a more detailed explanation due to their particular importance, frequency, effectiveness, and, in summary, their "milestone" nature.

In light of this, we can say that in the 21st century, the needs of law enforcement are also changing, as many traditional crimes are committed using increasingly advanced technological methods, especially those related to finance and trade. Paper-based clues have been replaced by electronic clues. Every day, crimes and abuses related to data theft, data piracy[73] and data manipulation (child and adult pornography[74]) are revealed, both within and outside the country, occasionally on a global scale. For example, eavesdropping, surveillance (and leaking) scandals between and within countries that have caused international repercussions, as well as hacker and cracker (+data fishing or data dredging) attacks against computer technology, factory control, (even nuclear) power plant centers.

---

[68] In June 2013, the world's most powerful, high-performance computer was unveiled in China. The Tienho-2 supercomputer operates at a speed of 33.86 petaflops per second, or 33,860 trillion operations in a single second.
[69] Bequai, August: How to Prevent Computer Crime. Wiley-Blackwell, New York, 1983.
[70] In June 2013, a three-dimensional body scanner was presented at the Hungarian Innovation TechShow.
[71] Woodward, J. D. – Orlans, N. M. – Higgins, P. T.: Biometrics, McGraw-Hill/Osborne, New York, 2003.
[72] Cameriere, Roberto – DeAngelis, Danilo – Ferrante, Luigi: Ear Identification. A Pilot Study. In Journal of Forensic Sciences. Vol. 56, No. 4, 2011, p. 1010-1014. he.; Burge, M. – Burger, W.: Ear biometrics. In Jain, Anil – Bolle, Ruud – Pankant, Sharath (ed.): Biometrics: person identification in a networked society. Kluwer Academic, Norwell, MA., 1998, p. 273-286. he.
[73] Moore, Robert – McMullan, Elizabeth C.: Neutralizations and Rationalizations of Digital Piracy. A Qualitative Analysis of University Students. In International Journal of Cyber Criminalistics, Vol. 3, 2010, p. 441-451. he.
[74] Monique Ferraro, M. – Casey, E.: Investigating Child Exploitation and Pornography: The Internet, Law and Forensic Science, Academic Press, New York, 2004.

Violent crimes have not been left untouched either, they are also affected by the development of information technology. Instead of a truck bomb, the Internet can also be the starting point for serious and costly criminal (terrorist) acts. For two decades, the series' murderous diary has been kept on a floppy disk or hard drive, on a pen drive, or in the calendar of a mobile phone instead of paper and a notebook.

Just as the economic sphere has gradually shifted from product production to information production and processing, criminal activity has largely shifted from the physical dimension – in which evidence is tangible – to the virtual dimension. In this space, evidence now exists only electronically, cannot be touched, and investigations are conducted online.[75] We can also say that the transition of criminals from the first dimension to the second dimension was followed by a similar step in crime prevention, in which second-dimensional evidence became more valuable. In contrast to traditional physical traces, there are no clues or material remains in the traditional (classical) sense in computer data repositories during communication between computers, here data and data residues can be examined by forensic IT specialists with special knowledge, "online investigators."[76] Forensic informatics, which forms the basis of their knowledge, was also created to provide a solution to the specific and explicit need of law enforcement to make the most of this new form of evidence, electronic evidence (digital evidence). In essence, it deals with the acquisition, preservation, retrieval and presentation of data processed electronically and stored on a computer device.[77]

Forensic informatics differs from traditional criminal investigation fields in several aspects.

The first distinguishing feature is that both the computer material under investigation and the techniques available to the analyst are products of the market-driven private sector. In addition, unlike traditional forensic science analysis, forensic informatics usually requires that the computer investigation be conducted in any physical location, not just in controlled laboratory conditions. Instead of drawing interpretive conclusions, which characterizes many branches of forensic science, forensic informatics provides direct information and data that may be of significance to the relevant facts of the case.

Thirdly, there is a difference in that traditional forensic analysis can be controlled in a laboratory setting and can be performed logically, differentially and in accordance with widely accepted forensic science practice. In contrast, forensic informatics is almost entirely under the influence of technology and the market, usually does not take place in a laboratory setting and the analysis is almost always unique to each situation.

Fourth, a notable difference is that forensic informatics does not make interpretive statements regarding the accuracy, reliability, or discriminatory power of specific data or information.

Fifth, we can also see that traditional forensic science investigations, such as DNA testing of blood found at a crime scene, consist of a series of routine and standard steps that can be repeated from case to case. However, in the case of computer evidence, we cannot generally speak of generic (species-specific) routine procedures. There are (probably) significant differences between digital data, for which an individual investigation plan must be tailored to ensure reliability.

---

[75] For more information on the special "on-site" investigation technique, see the publication of the US Department of Justice: Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders. Washington DC., 2008, and Vacca, John R.: Computer Forensics: Computer Crime Investigation. Charles River Media, Hingham, MA, 2002.

[76] Marshall, Angus M. – Tompsett, Brian C.: Identity theft in an online world. In Computer Law and Security Report, Vol 21, No. 2, 2005, p. 128-137.

[77] Damm, Matthias: I know what you saved last summer! – the use of secret spy software by crime investigators. BILETA Conference, 2008.

About digital data as a forensic milestone, we summarize – not exhaustively – in points, what is the novum in it and what facts strengthen its epochal significance.

a) The role of data that can be extracted (filtered) from computers and other digital sources in law enforcement, and let's add, crime prevention, is gaining increasing ground worldwide.

b) Data acquisition is based on very high-tech technology.

c) The courts, as the ultimate custodians of evidence, expect more information rather than more tools.

d) Forensic informatics related to digital data must take into account the fact that this field is primarily market-driven, and consequently must adapt very quickly to new products and inventions, by developing valid and reliable examination and analysis techniques.

e) It is also characteristic that forensic IT protocols are structured hierarchically so that general principles remain constant. At the same time, they are flexible in developing investigation techniques related to computer systems. This approach to forensic IT protocols may differ from the protocol approaches developed by traditional forensic sciences, but it allows for unique forensic scientific investigation.

Finally, as a conclusion to our study, we can say that the present paper, especially its second part, clearly shows that the "craftsmen-like" forensics typical of the 19th century ended in the 20th century. In the 21st century, Morris rightly states that "craftsmen-like" detective work is a thing of the past, but the professional (investigative) goals are unchanged and can only be achieved through lifelong, continuous development and learning.[78] This message is also addressed to today's forensic scientists – including ourselves.

*Bibliography*

Agárdi, Tamás: New possibilities of handwriting examination and handwriting (personal) identification in the justice system. In Law Enforcement Review, Vol. 6, 2007.

Angyal Miklós: A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve. [=Criminalistical thinking – refilling] In Belügyi Szemle, 2019/2, 18-26. https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.3.2

Aulsebrook, WA – Iscan, MY – Slabbert, J. – Becker, P.: Superimposition and reconstruction in forensic facial identification: a survey. Forensic Science International 1995/75. https://doi.org/10.1016/0379-0738(95)01770-4

Balláné Füszter, Erzsébet: The question of identification and individualization in the science of criminalistics. In Magyar Rendészet, 2017/4, 27-32.

Baskin, Deborah – Sommers, Ira: The influence of forensic evidence on the case outcomes of homicide incidents. In Journal of Criminal Justice. Vol. 38, 2010, p. 1141-1149. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.09.002

Bequai, August: How to Prevent Computer Crime. Wiley-Blackwell, New York, 1983.

[78] Literally in English: "The craft/artisan days of the detective may be over but the goal of professionalization is not to be regarded as attainable and finite. Rather, it is in each lifetime a journey of constant improvement." Morris, Bob: History of criminal investigation. In Newburn, Tim – Williamson, Tom – Wright, Alan: Handbook of Criminal Investigation. Willan Publishing, London, (USA, Canada), Vol. 36, 2008.

Bertillon, Alphonse: Une application pratique de l'antropométrie. Annales de démographie international. Masson, Paris, 1881;

Bertillon, Alphonse: L'anthropométrie judiciare a Paris en 1889, Paris, 1890.

Bertillon, Alphonse: De la reconstruction du signalement anthropometrque au moyen des vétements, Paris, 1892

Bertillon, Alphonse: Anthropometric identification. Melun, 1893.

Bertillon, Aphonse: Signaletic instructions including the theory and practice of anthropometrical identification. The Werner Company, New York, NY, 1896.

Burge, M. – Burger, W.: Ear biometrics. In Jain, Anil – Bolle, Ruud – Pankant, Sharath (eds.): Biometrics: person identification in a networked society. Kluwer Academic, Norwell, MA., 1998. p. 273-286. he. https://doi.org/10.1007/0-306-47044-6_13

Cameriere, Roberto – DeAngelis, Danilo – Ferrante, Luigi: Ear Identification. A Pilot Study. In Journal of Forensic Sciences. Vol. 56, No. 4, 2011, p. 1010-1014. he. https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2011.01778.x

Campbell, Andrea: Forensic Science: Evidence, Clues, and Investigation. Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2000, p. 100.

Casey, Eoghan: Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science. Computers and the Internet. Academic Press, New York, 2000.

Casey, Eoghan: Handbook of Computer Crime Investigation: Forensic Tools and Technology. Academic Press, New York, 2001.

Damm, Matthias: I know what you saved last summer! – the use of secret spy software by crime investigators. BILETA Conference, 2008.

Diffie, Whitfield – Landau, Susan: Privacy on the Line. The Politics of Wiretapping and Encryption. MIT Press, MA, Cambridge, 1998. https://doi.org/10.7551/mitpress/5571.001.0001

Dinant, Jean-Marc: The Long Way from Electronic Traces to Electronic Evidence. In International Review of Law Computers and Technology. Vol. 18, No. 2. July 2004. p. 173-183. https://doi.org/10.1080/1360086042000223481

Erzinclioglu, Zakaria: Scenes. Alexandra, Pécs, 2006, p. 68. (=The illustrated Guide to Forensics. Barnes & Noble Books, London, 2004, p. 192.)

Faulds, Henry: On the Skin-Furrows of the Hand. In Nature, Vol. 22, 1880. https://doi.org/10.1038/022605a0

Fenyvesi, Csaba: Police and Marketing. Carbocomp Ltd, Pécs, 1994.

Fenyvesi Csaba: A digitális adatok jelentősége a kriminalisztikában. [=Meaning of digital data in criminalistics] In JURA 2016/2, 50-59.

Fenyvesi Csaba: Az ősrobbantástól a modern kriminalisztikáig. A kriminalisztika alaptudományi és történeti vázlata. [=From the Big Bang to the modern criminalistics] In Magyar Rendészet, 2016/4, 13-27.

Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. **[**=Tendencies of criminalistics**].** Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2017.

Fenyvesi Csaba: Az agyolvasó monoscanner elméleti modellje. [=The theoretical modell of brainscanner] In Magyar Rendészet, 2018/2, 69-75.

Fenyvesi Csaba: Kriminalisztikai világtendenciák – különös tekintettel a digitális felderítésre. [=Criminalistical world tendencies, especially digital detecting] In Mezei Kitti (szerk.): A bűnügyi tudományok és az informatika. PTE ÁJk-MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest-Pécs, 2019, 64-82.

Fenyvesi Csaba: Minden rendőrség annyit ér amennyi adata van. [=All police worths as many data they have] In Belügyi Szemle, 2022/11, 2257-2260. https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.11.18

Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika idődimenziója. [=Timedimension of criminalistics] In Magyar Rendészet, 2023/3, 139-148. https://doi.org/10.32577/mr.2023.3.8

Fenyvesi Csaba: Egy justizmord veszélyű büntetőügy kriminalisztikai és eljárásjogi tanulságai. [=Lessons of an almost justizmord criminal case] In Magyar Jog, 2024/7-8, 402-410.

Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika rendszere. [=System of criminalistics] In JURA 2024/1, 112-118.

Fenyvesi Csaba: A nem létező nyomok kriminalisztikai üzenetei. [=Messages of non-exist clues] In Ügyészek Lapja, 2024/1-2, 47-61.

Fenyvesi Csaba: Bűnügyi sakkjátszmák. [=Criminal chessgames] Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2025.

Fenyvesi, Csaba – Fábián, Vanessza: Speaking Absence Clues. In Police Studies, 2024/1, 44-62. https://doi.org/10.53304/PS.2024.1-2.04

Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk.): Kriminalisztika. [=Criminalistics] Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.

Fenyvesi Csaba – Orbán József: Az elektronikus adat mint a 7-5-1-es kriminalisztikai piramismodell építőköve. [=Electronic data as 7-5-1 piramyd modell's brickstone] In Belügyi Szemle, 2019/2, 45-55. https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.2.3

Galton, Francis: Finger Prints. Macmillan and Co., London, 1892.

Hastings, Macdonald: The Other Mr. Churchill: A Lifetime of Shooting and Murder. Four Square, London, 1963.

Heindl, Robert: System und Praxis der Dactyloscopy. (1. edition) Berlin-Leipzig, 1921.

Henry, Edward Richard: Classification and Uses of Finger Prints. Routlegde, London, 1900.

Herschel, William James: Skin Furrows of the Hand. In Nature, Vol. 23, 1881, p. 76. https://doi.org/10.1038/023076b0

Herschel, William James: The Origin of Finger-printing. Oxford University Press, Oxford, 1916. p. 41.

Higgins, George E.: Cybercrime: An Introduction to an Emerging Phenomenon. McGraw-Hill, Boston, 2010.

Houck, Max – Siegel, Jay: Fundamentals of Forensic Science. In Elsevier, Amsterdam-Boston-Heidelberg-London-New York-Oxford-Paris-San Diego-San Francisco-Singapore-Sydney-Tokyo, Vol. 8, 2006.

Hwang, Hyeon-Shik – Park, Myoung-Kyu – Lee, Won-Joon – Cho, Jin-Hyoung – Kim, Byung-Kuk – Wilkinson, Carolina M.: Facial Soft Tissue Thickness Database for Craniofacial Reconstruction in Korean Adults. In Journal of Forensic Science, Vol. 57, No. 6, 2012, p. 1442-1447. https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2012.02192.x

Iannarelli, Alfred Victor: Ear identification, forensic identification series. Pramoung Publishing Company, Fremont, CA, 1989.

Illár, Sándor: About lip prints. In Belügyi Szemle, Vol. 11, 1972.

Ishi, Masuko – Yayama, Kazuhiro – Motani, Hisako – Sakuma, Ayaka – Yashima, Daisuke – Hayakawa, Mutumi – Yamamoto, Seiji – Iwase, Hirotaro: Application of Superimpositon-Based Personal Identification Using Skull Computed Tomography Images. In Journal of Forensic Sciences, Vol. 56, 2011/4, 960-966. https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2011.01797.x

Kasprzak, Jerzy: Methodische Grundfragen der cheiloskopischen Begutachtung. In Kriminalistik und forensische Wissenschaften. Vol. 69, 1988, p. 70.

Kasprzak, Jerzy: Cheiloscopy. In Siegel, Jay – Saukko, Pekka – Knupfer, Geoffrey (ed.): Encyclopedia of Forensic Sciences. Volume 1-3. Academic Press, San Diego-San.Francisco-New York-Boston-London-Sydney-Tokyo, Vol. 1, 2000, 358-362. he. https://doi.org/10.1006/rwfs.2000.0436

Locard, Edmond: La prevue judiciaire par les empreintes digitales. In Arch. Anthrop. Crim. Med. Leg. Psychol. Norm. Pathol. Vol. 28, 1914, p. 312-348.

Locard, Edmond: Manuel de technique policière. Payot, Paris, 1923.

Locard, Edmond: Traité de criminalistique. Desvigne, Lyon, 1931-1940.

Margot, Pierre – Quinche, Nicolas: Paul Jean Coulier (1824-1890) a prosecutor in the history of fingermark detection and their potential use for identifying their source (1863). In Journal Forensic Identification, No. 60, 2010, p. 129-134.

Marshall, Angus M.: Digital Forensics. Digital Evidence in Criminal Investigation. Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 2008.

Marshall, Angus M. – Tompsett, Brian C.: Identity theft in an online world. In Computer Law and Security Report. Vol 21, No. 2, 2005, p. 128-137. https://doi.org/10.1016/j.clsr.2005.02.004

Mátyás Szabolcs – Mészáros Bence – Szabó Imre: Prediktív rendészet. (Predictive police) Ludovika, Budapest 2021.

Mátyás, Szabolcs: The role of hot spot analysis in crime anlysis. Magyar Rendészet, 2018/1. 177-183.

Mátyás Szabolcs: Mérföldkövek a magyar kriminalisztika történetéből. Rendőrség Tudományos Tanácsa, [=Milestones from the Hungarian criminilastical history] Budapest, 2024. https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2024.1.12

Miyasaka, S.: Progress in facial reconstruction technology. In Forensic Science Review, No. 11, 1999.

Monique Ferraro, M. – Casey, E.: Investigating Child Exploitation and Pornography: The Internet, Law and Forensic Science, Academic Press, New York, 2004.

Moore, Robert – McMullan, Elizabeth C.: Neutralizations and Rationalizations of Digital Piracy. A Qualitative Analysis of University Students. In International Journal of Cyber Criminalistics, Vol. 3, 2010, p. 441-451. he.

Morris, Bob: History of criminal investigation. In Newburn, Tim – Willamson, Tom – Wright, Aalan: Handbook of Criminal Investigation. Willan Publishing, London, (USA, Canada), 2008.

Murphy, Erin: The New Forensic: Criminal Justice, False Certainty, and the Second Generation of Scientific Evidence. In California Law Review, Vol. 95, 2007.

Niceforo, Alfredo: La police et l'enquete judiciare. Librairie Universelle, Paris, 1907.

Nuland, Sherwin B.: Doctors and the biography of medicine. Alfred A. Knopf. Inc., New York City, 1988.

Orbán, József – Fenyvesi, Csaba: The electronic data as the constituent of the 751 pyramid model of criminalistics. Police Studies, 2021/1-2. p. 47-63.

Ottolenghi, Salvatore: Polizia scientifica. Rome, 1910.

Ottolenghi, Salvatore: L'antropologia criminale. E il diritto penale in formazione, Universita di Roma, Roma, 1916.

Ottolenghi, Salvatore: Trattato di polizia scientifica, Rome, 1931.

Petrétei, Dávid: The Epistemological Aspects of Investigative Hypotheses. In Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology, Vol. 16, No. 1, January-March 2022, 337-342.

Petrétei Dávid (szerk.): Százhúsz éves a hazai daktiloszkópia. [= The Hundredtwenty years of Domestic Dactyloscopy] Ünnepi tanulmányok. In Forenzikus füzetek. III. NSZKK, Budapest, 2024. https://doi.org/10.37506/ijfmt.v16i1.17477

Quatrehomme, G. – Iscan, MY: Computerized Facial Reconstruction. In Siegel, J. – Saukko, PJ. – Knupfer, GC. (ed.) In Encyclopedia of Forensic Sciences. Vol. 2, Academic Press, San Diego, 2000, p. 773-778. https://doi.org/10.1006/rwfs.2000.0765

Roland, Paul: Scenes. In search of evidence. Pannon Literatúra Kft, Kisújszállás, 2009.

Roth, Mitchel: Crime and Punishment: a History of the Criminal Justice System. Thomson Wadsworth, Belmont, CA, 2005. p. 384.

Salecl, Renata: Perversion and Forensic Science: Fraudulent Testimonies. In Social Research, Vol. 78, No. 3, 2011, p. 887-907. https://doi.org/10.1353/sor.2011.0019

Schenk, Dieter: Der Chef. Horst Herold und das BKA. Spiegel-Buchverlag, Hamburg, 1998.

Södermann, Harry – O'Connell, John: Modern Criminal Investigation. Funk & Wagnalls, New York, 1952.

Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. [=Evidences in criminal procedure] Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.

US Department of Justice: Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders. Washington DC., 2008.

Vacca, John R.: Computer Forensics: Computer Crime Investigation. Charles River Media, Hingham, MA, 2002.

Vámos, Tibor: Information crime – nightmares and real dangers. In Interior Review, Vol. 11-12, 2002.

Vucetich, Juan: Dactiloscopia Comparada. El Nuevo Sistema Argentino. Estadlédmiento Tipografico Jacobo Pacser, La Plata, 1894.

Wilson, Keith D.: Cause of Death, Murder and Forensic Medicine. Writer's Digest Books, Cincinnati, 1992.

Woodward, J. D. – Orlans, N. M. – Higgins, P. T.: Biometrics, McGraw-Hill/Osborne, New York, 2003.

**Papp Renáta**[1]

# A mesterséges intelligencia etikai kihívásai[2]

*Absztrakt*

Jelen tanulmány, a mestersége intelligencia technológiai fejlődése és alkalmazása során felmerülő etikai kérdéseket és dilemmákat elemzi. A mesterséges intelligencia (MI) egyre nagyobb szerepet tölt be a társadalmi és gazdasági folyamatokban, azonban számos kihívást jelent az adatvédelem, magánélet, döntéshozatali felelősség és igazságosság terén. A tanulmány kiemeli, hogy az MI rendszerek nagy mennyiségű adatot dolgoznak fel, és ezzel növelik az egyének magánéletének sérülékenységét. Az autonóm MI rendszerek, mint az önvezető járművek vagy diagnosztikai eszközök, új felelősségi kérdéseket vetnek fel, különösen, ha döntéseiket minimális emberi beavatkozással hozzák.

Az MI rendszerek döntéshozatala és algoritmusai hajlamosak lehetnek az előítéletek átvételére, ami diszkriminatív eredményekhez vezethet. Az ilyen döntések igazságossága csak akkor biztosítható, ha gondosan fejlesztik és folyamatosan ellenőrzik őket. Az átláthatóság és az elszámoltathatóság létfontosságúak ahhoz, hogy az MI alkalmazások iránti bizalom megmaradjon, hiszen ezek biztosítják a döntések érthetőségét és követhetőségét.

A tanulmány az adatvédelem etikai kereteit vázolja fel, különös tekintettel a GDPR-ra és egyéb nemzetközi iránymutatásokra, amelyek az MI rendszerek etikus és átlátható működését támogatják. Az olyan technológiák, mint a homomorf titkosítás és a federált tanulás, az adatbiztonság erősítésére szolgálnak, miközben csökkentik az egyének magánéletére gyakorolt potenciális negatív hatásokat.

A következtetések arra mutatnak, hogy az MI technológiák felelős fejlesztése multidiszciplináris megközelítést igényel, amely figyelembe veszi az etikai, jogi és társadalmi szempontokat. Az etikus és társadalmilag hasznos MI-alkalmazások csak olyan szabályozási keretek között érhetők el, amelyek biztosítják az emberi jogok tiszteletben tartását, az adatvédelem következetes érvényesítését, valamint a társadalmi egyenlőség és méltányosság megőrzését.

*Kulcsszavak:* adatvédelem, döntéshozatal, diszkrimináció

*Abstract*

This study examines the ethical issues and dilemmas that arise with the technological development and application of artificial intelligence (AI). As AI increasingly influences social and economic processes, it presents numerous challenges in terms of data protection, privacy, accountability, and justice. The study highlights that AI systems process large amounts of data, increasing the vulnerability of individual privacy. Autonomous AI systems, such as self-driving vehicles or diagnostic tools, raise new questions of responsibility, especially when decisions are made with minimal human intervention.

AI systems' decision-making and algorithms may be prone to adopting biases, which can lead to discriminatory outcomes. The fairness of such decisions can only be ensured if the

[1] Bírósági fogalmazó (Budapest Környéki Törvényszék), PhD-hallgató (Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája)
[2] DOI szám: 10.59558/jesz.2025.1.51

algorithms are carefully developed and continuously monitored. Transparency and accountability are crucial for maintaining trust in AI applications, as these ensure the understandability and traceability of decisions.

The study outlines the ethical framework for data protection, with particular emphasis on the GDPR and other international guidelines that support the ethical and transparent operation of AI systems. Technologies such as homomorphic encryption and federated learning serve to strengthen data security while minimizing potential negative impacts on individual privacy.

The conclusions suggest that the responsible development of AI technologies requires a multidisciplinary approach that considers ethical, legal, and social aspects. Ethical and socially beneficial AI applications can only be realized within regulatory frameworks that ensure respect for human rights, consistent data protection, and the preservation of social equality and fairness.

*Keywords:* artificial intelligence, ethical challenges, decision-making, discrimination

*Bevezetés*

A mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI vagy AI – az angol artificial intelligence-ből) egy olyan számítógépes program, amely előre meghatározott algoritmusokat hajt végre. Képes különféle feladatok elvégzésére, nagyméretű adathalmazok elemzésére és mintázatok felismerésére. Ezek alapján következtetéseket von le, jövőbeli eredményeket jósol, és a rendelkezésre álló adatok alapján megalapozott döntéseket hoz.[3] A mesterséges intelligencia fejlesztésével és széles körű alkalmazásával járó etikai kihívások rendkívüli jelentőséggel bírnak, mivel ezen technológiák hosszú távon alapvető társadalmi és gazdasági hatásokat idézhetnek elő. Az MI etikai kérdései között különös figyelmet érdemel az adatvédelem és a magánélet védelme, az etikus és pártatlan döntéshozatal, valamint az emberi méltóság és jogok tiszteletben tartása. Az adatvédelem és a magánszféra védelmének kérdése azért kerül előtérbe, mert az MI rendszerek általában nagy mennyiségű, személyes és érzékeny adatot dolgoznak fel, ami – a felhasználás céljától és módjától függően – potenciálisan veszélyeztetheti az egyén magánéletét és személyes autonómiáját. Az ilyen adatfeldolgozási gyakorlatok különösen veszélyesek lehetnek az érzékeny adatok kezelésénél, ahol az átláthatóság és a felhasználók tájékoztatása elengedhetetlen.[4]

Az MI etikus döntéshozatali kihívásai is kiemelkedő jelentőségűek, mivel ezen rendszerek hajlamosak lehetnek az adatokban rejlő előítéletek és torzítások átvételére, ami diszkriminatív eredményeket szülhet, ha a tervezés és tanítás során nem megfelelő módon kezelik ezeket a kockázatokat.[5] Ennek következtében az MI döntéshozatalának megbízhatósága és igazságossága csak akkor biztosítható, ha az algoritmusokat gondosan fejlesztik és rendszeresen ellenőrzik. Emellett az emberi méltóság és jogok védelme

[3] Glenn, Gordon: The Use of Artificial Intelligence in the Legal Profession https://www.lexisnexis.com/community/insights/legal/practical-guidance-journal/b/pa/posts/the-use-of-artificial-intelligence-in-the-legal-profession?srsltid=AfmBOorWKjTDsoYam uuR2leSQfzwQqGoKodMTdevfkX2_AwrHllspz5 (2024. október 21.)

[4] Centre for Information Policy Leadership (CIPL) (2020): Artificial Intelligence and Data Protection How the GDPR Regulates AI. 3. o., https://www.informationpolicycentre.com/uploads/5/7/1/0/57104281/cipl-hunton_andrews_kurth_legal_note_-_how_gdpr_regulates_ai__12_march_2020_.pdf (2024.október 21.)

[5] Corbett-Davies, Sam – Pierson, Emma – Feller, Avi – Goel, Sharad – Huq, Aziz: Algorithmic decision making and the cost of fairness. In Proceedings of the 23rd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Halifax, NS, Canada, 13-17 August 2017. 797-806. o.

kulcsfontosságú szempont minden MI-alkalmazásban, hogy biztosítsák az emberi értékek és etikai normák tiszteletben tartását minden olyan területen, ahol az MI rendszerek befolyással bírnak.[6]

Ezen etikai kihívások kezelése átfogó és multidiszciplináris megközelítést igényel a mesterséges intelligencia fejlesztésében és alkalmazásában, hogy biztosítható legyen az MI technológia előnyeinek fenntartható és felelős kiaknázása, miközben minimalizálják annak potenciális negatív hatásait.

## *I. Felelősség az autonóm döntéshozatalban*

Az autonóm döntéshozatal és a felelősség kérdései a mesterséges intelligencia fejlesztésének és alkalmazásának egyik legösszetettebb etikai területét jelentik. Az autonóm döntéshozatalra képes MI-rendszerek – különösen azok, amelyek kritikus döntéseket hoznak az emberi beavatkozás minimális szükségessége mellett – alapjaiban változtatják meg a felelősség értelmezését és alkalmazását. Ilyen rendszerek például az önvezető járművek, az egészségügyi diagnosztikai eszközök, vagy a pénzügyi és jogi döntéshozatali rendszerek,[7] amelyek gyakran emberi felügyelet nélkül működnek, és döntéseiket automatizált algoritmusok irányítják. Az ilyen rendszerek működésében felmerül a kérdés: ki vállalja a felelősséget, ha az autonóm döntéshozatal során hibás döntések születnek vagy károk keletkeznek?

Az átláthatóság egy komplex fogalom, amely több aspektust foglal magában, mint például a magyarázhatóság, értelmezhetőség, nyitottság és hozzáférhetőség. Különböző tudományágak eltérő nézőpontokat hangsúlyoznak: a közgazdászok az optimális piacok, a politológusok a politikai részvétel, a jogtudósok az adminisztratív törvényesség előfeltételének tekintik. Az átláthatóság három fő perspektívában értelmezhető: mint erény, kapcsolat és rendszer. Az erény nézőpontjában az átláthatóság normatív érték, amely meghatározza a nyitottságot. A kapcsolati nézőpont a befogadó és a szereplő közötti viszonyra összpontosít, míg a rendszerszemlélet az intézményi környezetbe való beágyazottságot hangsúlyozza. E három nézőpont integrálása elengedhetetlen az átláthatóság teljes megértéséhez.[8]

Az autonóm döntéshozatal felelősségi kérdései különösen bonyolultak az olyan helyzetekben, ahol az MI döntései közvetlen hatással vannak emberek életére vagy biztonságára. Ha egy autonóm rendszer döntése káros kimenetelt eredményez, a felelősség kiosztása több lehetséges szereplő – mint a fejlesztő, a gyártó, az üzemeltető vagy a felhasználó – között is megoszlik, ami megnehezíti az egyértelmű felelősségi viszonyok megállapítását. Az ilyen esetekben a "felelősségi szakadék"[9] fogalma merül fel, amely arra utal, hogy az autonóm rendszerek által hozott döntésekért senki nem vállalja közvetlenül a felelősséget, vagy legalábbis nem egyértelmű, hogy ki lenne felelős a következményekért. Ez a szakadék különösen problémás, mivel az MI önálló döntéshozatali képessége miatt a

[6] UNESCO (2021): Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: Respect, protection and promotion of human rights and fundamental freedoms and human dignity. 18. o. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137 (2024. október 17.)

[7] Mehdi, Dastani – Vahid, Yazdanpanahof: Responsibility of AI Systems, In AI & Soc, 2023. 38, 843. o. 1. bek.

[8] Felzmann, Heike – Fosch-Villaronga, Eduard – Lutz, Christoph – Tamó-Larrieux, Aurelia: Towards Transparency by Design for Artificial Intelligence. In Sci Eng Ethics No. 26, 2020, 3335-3336. o.

[9] A kérdést számos szerző tárgyalta, a legújabbak közül néhány: (Danaher, John: Tragic Choices and the Virtue of Techno-Responsibility Gaps. In Philosophy & Technology, No. 2, 2022, 1-26. o.; Chengeta, Thompson: Accountability gap: Autonomous weapon systems and modes of responsibility in international law. In Denver Journal of International Law and Policy, No. 1, 2016.; Crawford, C.: Individual and Collective Moral Responsibility for Systemic Military Atrocity. In Journal of Political Philosophy, No. 2, 2007, 187-212. o.

hagyományos felelősségre vonási rendszerek nem mindig alkalmazhatók megfelelően.

Az átláthatóság kulcsfontosságú az erőforrások hatékony elosztásában és az elszámoltathatóság biztosításában, mivel csökkenti az információs aszimmetriákat. Az AI rendszerekben különösen fontos a magyarázhatóság és ellenőrizhetőség szempontjából, lehetővé téve a rendszerek működésének nyomon követését és ellenőrzését. Noha az átláthatóság és az elszámoltathatóság szorosan összefügg, nem azonos fogalmak. Az átláthatóság szintén hozzájárulhat a bizalom építéséhez, különösen technológiai környezetben, bár ennek hatásai összetettek és további vizsgálatot igényelnek.[10]

Az autonóm MI rendszerek esetében gyakran javasolt az átláthatóság növelése, hogy a döntési folyamat és annak indoklása a lehető legjobban megérthető és rekonstruálható legyen. Az átláthatóság és a nyomon követhetőség biztosítása érdekében egyes kutatók és szabályozók olyan etikai és technológiai keretrendszerek kialakítását szorgalmazzák, amelyek az MI rendszer fejlesztőire, üzemeltetőire és felhasználóira egyaránt kötelezettségeket rónak. Az autonóm rendszerek felelősségi keretének létrehozása elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI rendszerek döntéseit az emberi felhasználók és a társadalom is bizalommal fogadja, elősegítve ezzel a technológia biztonságos és etikus elterjedését.

### *I.1. Algoritmusok és autonóm rendszerek döntéshozatala*

Az algoritmusok által vezérelt döntéshozatal és az autonóm rendszerek működése a mesterséges intelligencia alkalmazásának egyre elterjedtebb formáivá váltak, amelyek mély társadalmi és etikai kihívásokat vetnek fel. Az MI alapú algoritmusok nagy mennyiségű adat feldolgozásával képesek gyors és hatékony döntéseket hozni olyan kritikus területeken, mint a pénzügyek, az egészségügy, a közlekedés vagy épp a bűnüldözés. Az ilyen rendszerek azonban csak annyira pártatlanok és igazságosak, mint azok az adatok, amelyekkel tanították őket; így, ha a tanító adatok torzítottak vagy hiányosak, az algoritmusok hajlamosak továbbvinni és felerősíteni a meglévő előítéleteket és diszkriminatív mintázatokat. Az algoritmusok által vezérelt döntések további hátránya, hogy sok esetben hiányzik belőlük az emberi ítélőképesség és empátia, amelyek a komplex és egyedi helyzetek kezelésében elengedhetetlenek. Az ilyen döntési mechanizmusok etikai kihívásai különösen érzékeny területeken, például az egészségügyben és a jogrendszerben jelentkeznek, ahol a személyes körülmények és az egyéni méltányosság alapvető fontosságú.

Az MI autonóm működésének és az algoritmusok döntéshozatalának elterjedésével egyre több kérdés merül fel az emberi beavatkozás és felelősség kapcsán. Az algoritmikus döntéshozó rendszerek (Algorithmic Decision Systems (ADS)[11] használata különböző helyzetekben és különböző hatásokkal járhatnak. Az ADS-ek számos területen használatosak, például az egészségügyben (ahol egy hibás algoritmus komoly károkat okozhat a betegek kezelésében), igazságszolgáltatásban, banki és biztosítási szektorban, e-kereskedelemben, valamint autonóm rendszerekben, mint például önvezető autókban, ahol egyre több olyan döntést képesek önállóan meghozni, amelyek hagyományosan emberi felügyeletet igényeltek volna. Bár ezek a rendszerek jelentős előnyökkel járhatnak, mint például jobb döntéshozatal és hatékonyság, kockázatokat is hordoznak, például diszkrimináció, manipuláció vagy adatvédelmi problémák formájában. Jelentős előnyöket kínálnak az egyének, a magánszektor és a közszektor számára, például a hatékonyság, a döntéshozatal javítása és a személyre szabott szolgáltatások terén. Azonban komoly kockázatokat is hordoznak, mint a

[10] Felzmann – Fosch-Villaronga – Lutz – Tamò-Larrieux: i.m. 3336-3339. o.

[11] Algorithmic Decision Systems (ADS): Az ADS általában a döntéshozatali folyamat alapjául szolgáló többfolyamatos algoritmusokon keresztül történő automatizálásra utal, beleértve az adatok gyűjtését és feldolgozását, valamint a döntések végrehajtását csekély emberi beavatkozással vagy anélkül.

diszkrimináció, adatvédelmi problémák és az autonómia elvesztése. A magánszektorban az algoritmusok alkalmazása torzíthatja a piaci versenyt, míg a közszektorban a méltányosság és az átláthatóság hiánya bizalmatlansághoz vezethet. A kockázatok minimalizálása érdekében alapvető fontosságú a szabályozás, amely biztosítja az átláthatóságot, elszámoltathatóságot és adatvédelmet.[12]

Ezért kiemelkedően fontos annak meghatározása, hogy milyen mértékű emberi felügyelet és ellenőrzés szükséges a rendszer működéséhez, illetve ki viseli a felelősséget az MI által hozott döntések következményeiért.[13] Az autonóm rendszerek döntéshozatali képességei kapcsán felmerül a "felelősségi szakadék" problémája, amely arra utal, hogy ezek a rendszerek nem rendelhetők egyértelműen felelősség alá, ami zavarokat okozhat a felelősség és az elszámoltathatóság érvényesítésében.

Az etikai és jogi keretrendszerek kialakítása nélkülözhetetlen annak érdekében, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek átlátható, felelős és igazságos módon működjenek. A mesterséges intelligencia fejlesztése jelentős előnyöket kínál, de komoly aggodalmakat vet fel a magánélet, elfogultság és átláthatóság terén. Emiatt szükség van jogi keretek kialakítására, amelyek biztosítják az AI-rendszerek elszámoltathatóságát és védik az emberek jogait. A jogi keretek kulcselemei közé tartozik az átláthatóság, az adatvédelem, a méltányosság és elfogultság kiküszöbölése, az elszámoltathatóság egyértelmű meghatározása, a rendszerek szigorú tesztelése és az etikai megfontolások figyelembevétele.[14] A mesterséges intelligencia fejlődésével számos jogi keret segíti az elszámoltathatóság biztosítását. A GDPR[15] szabályozza a személyes adatok kezelését, az Algorithmic Accountability Act (AAA)[16] az algoritmusok átláthatóságát és méltányosságát célozza, míg az OECD alapelvei[17] és az Európai Bizottság irányelvei az AI etikus és átlátható használatát támogatják. Ezek a jogi keretek az átláthatóság, adatvédelem, méltányosság, elszámoltathatóság, valamint etikai megfontolások figyelembevételével segítenek kezelni az AI-rendszerekkel kapcsolatos etikai és jogi aggályokat. Az olyan nemzetközi szervezetek, mint az Európai Bizottság[18] és az IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems, különböző iránymutatásokat dolgoztak ki, amelyek az algoritmusok és autonóm rendszerek átláthatóságát, társadalmi felelősségét, valamint az emberi felügyelet fontosságát hangsúlyozzák. Továbbá az Európai Bizottság „Ethics Guidelines for Trustworthy AI”[19] dokumentuma például részletes útmutatást nyújt az MI rendszerek átláthatóságáról, az előítéletek minimalizálásáról, valamint a társadalmi felelősségvállalásról, külön hangsúlyozva

[12] European Parliament: Understanding algorithmic decision-making: Opportunities and challenges. STOA | Panel for the Future of Science and Technology. Scientific Foresight Unit (STOA) (2019). 3-6., 7-18. o. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624261/EPRS_STU(2019)624261_EN.pdf (2024. július 24.)

[13] Ashraf, Afsa (2022): Why Artificial Intelligence Requires Human Intervention. https://www.royalcyber.com/blogs/ai-systems-need-human-intervention/ (2024.07.17.)

[14] Grady, Andersen – MoldStud Research Team: Ethics in Artificial Intelligence Systems Analysis: Ensuring Fairness and Accountability. Legal Frameworks for Ensuring Accountability in Artificial Intelligence Systems. (2024). https://moldstud.com/articles/p-ethics-in-artificial-intelligence-systems-analysis-ensuring-fairness-and-accountability (2024.október 21.)

[15] GDPR: Az európai parlament és a tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600679.eup (2024. október 16.)

[16] S.2892 – Algorithmic Accountability Act of 2023: https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/2892/text (2024. október 16.)

[17] Az OECD Multinacionális vállalatokra vonatkozó irányelvei (Irányelvek): https://oecdmnkp.hu/hu/iranyelvek (2024. október 17.)

[18] Európai Bizottság hivatalos honlapja: https://commission.europa.eu/index_hu (2024. október 17.)

[19] Ethics guidelines for trustworthy AI (2019). European Comission. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai (2024.07.17.)

az emberi felügyelet és ellenőrzés szükségességét.

A mesterséges intelligencia fejlődése során az algoritmusok által vezérelt döntéshozatal etikai kereteinek kidolgozása és a felelősségi kérdések tisztázása alapvető fontosságú annak érdekében, hogy a társadalmi normáknak megfelelően alkalmazzák az MI rendszereket. Az átláthatóság növelése, az emberi beavatkozás biztosítása, valamint az algoritmusok etikusan tervezett és ellenőrzött működése hozzájárulhat az MI bizalomépítő alkalmazásához, ezáltal biztosítva a technológia fenntartható és társadalmilag hasznos fejlődését.

### *I.2. Diszkrimináció és igazságosság*

Az MI-rendszerek óriási mennyiségű, történeti adatokon alapuló információk felhasználásával kerülnek betanításra, amelyek gyakran magukban hordozzák a társadalmi torzításokat és előítéleteket. Ennek következtében ezek a rendszerek hajlamosak az adatokban rejlő elfogultságokat beépíteni az algoritmusok működésébe, amely nemcsak állandósíthatja, de felerősítheti is az igazságtalan vagy diszkriminatív kimeneteleket olyan kulcsfontosságú területeken, mint a munkaerő-felvétel, a hitelbírálat, a büntető igazságszolgáltatás, valamint a társadalmi erőforrások elosztása.

Például egy vállalat, amely mesterséges intelligencia rendszert használ az állásra jelentkezők előszűrésére az önéletrajzok elemzése alapján, gyakran olyan múltbeli adatokra támaszkodik, amelyek a vállalat eddigi sikeres toborzási gyakorlatát tükrözik. Azonban, ha ezek a korábbi adatok elfogultak – például nemi, faji vagy egyéb társadalmi előítéletek hatását mutatják –, akkor az MI rendszer szinte biztosan átveszi ezeket a mintázatokat, így indirekt módon diszkriminálhatja azon jelölteket, akik eltérnek a vállalat korábbi preferenciáitól.[20]

A vallási intézmények toborzási gyakorlata is jól illusztrálja a diszkrimináció fogalmának összetettségét és az etikai megfontolások változó szerepét. Korábban a vallási intézmények saját kritériumokat alkalmazhattak, például a vallási elkötelezettséget követelhették meg az álláspályázóktól, de az Európai Bíróság ítéletei ezt korlátozták. A bíróság kimondta, hogy a vallási követelmények csak akkor érvényesek, ha azok szorosan kapcsolódnak az adott tevékenységhez és arányosak. Ez a dinamikus súlyozás új megvilágításba helyezi a diszkrimináció kérdését, és megmutatja, hogy különböző társadalmi és jogi kontextusokban eltérő módon értelmezhetik.[21]

Hasonló kihívások merülnek fel a pénzügyi szektorban is, ahol az MI rendszerek hitelminősítési folyamatai során előfordulhat, hogy a múltbeli adatok alapján generált modell bizonyos társadalmi csoportokat hátrányosan érint, ezzel hosszú távon mélyítve a gazdasági egyenlőtlenségeket.

A jelenlegi büntetőjogi igazságszolgáltatási rendszerben az emberi döntéshozatal jelentős szerepet játszik, ám ez számos problémát hordoz magában, különösen az egyenlőség és az igazságosság szempontjából. Amerikai kutatások szerint a döntésekben, például letartóztatás, vádemelés, ítélethozatal és feltételes szabadlábra helyezés során gyakran megjelennek a tudattalan előítéletek és implicit elfogultságok, amelyek aránytalanul sújtják a kisebbségi csoportokat, különösen a feketéket és latinókat.[22] A bírák, ügyészek és rendőrök

[20] The Ethical Considerations of Artificial Intelligence, Capitol, Bias and Discrimination (2023), Capitol Technology University https://www.captechu.edu/blog/ethical-considerations-of-artificial-intelligence (2024. október 16.)

[21] Heinrichs, Bert: Discrimination in the age of artificial intelligence, 147-148. o. In AI & Society, No. 37, 2022, 143-154. o.

[22] Kleinberg, Jon – Ludwig, Jens – Mullainathan, Sendhil – Sunstein, Cass R: Discrimination in the Age of Algorithms, 116. o. In Journal of Legal Analysis, No. 10, 2018, 113-174.

döntéseit gyakran befolyásolják személyes preferenciáik és korlátozott racionalitásuk, ami az egyes csoportok számára hátrányos ítéletekhez vezet.[23] Ezért szükséges az emberi döntéshozatal javítása a kriminalisztikában.

A probléma súlyosságát felismerve, több amerikai szabályozó hatóság az utóbbi időszakban figyelmeztetéseket adott ki, amelyek célja az AI-algoritmusok elfogultságának mérséklése, valamint a vállalatok felelősségre vonása a platformjaikon keresztül megvalósuló diszkriminációért. Ezek az intézkedések hangsúlyozzák a felelősségi körök tisztázásának és az etikai keretrendszerek megalkotásának fontosságát, amelyek biztosítják, hogy az AI rendszerek átlátható módon, az egyenlőség és a tisztesség szempontjait figyelembe véve működjenek, csökkentve az előítéletek kockázatát. A globális szabályozói és kutatói közösség számos iránymutatást dolgozott ki ezen problémák megoldására, amelyeket olyan kulcsfontosságú dokumentumok rögzítenek, mint az Európai Bizottság " Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan"[24] és az IEEE[25] globális irányelvei. Ezek az iránymutatások szorgalmazzák az algoritmusok átláthatóságának és a társadalmi felelősségvállalásnak a növelését, valamint az emberi felügyelet és ellenőrzés biztosítását, amely elengedhetetlen a tisztességes és megbízható MI alkalmazások elterjedéséhez. Az IEEE Szabványügyi Szövetség (IEEE SA)[26] számos autonóm és intelligens rendszerekhez (IEEE 7000)[27] kapcsolódó szabványt és szabványprojektet kínál, amelyek az AI, robotika, kiberfizikai rendszerek és más kapcsolódó technológiák területén alkalmazhatók. Ezek a szabványok különféle területeket ölelnek fel, például a mesterséges intelligencia diagnosztikai interfészeit, a karbantartási rendszerek interoperabilitását, a kiterjesztett valóság tanulási modelleket, valamint a biometrikus adatvédelem és gépi tanulási alkalmazások keretrendszereit. Az IEEE SA szabványai biztosítják az etikus tervezés, az adatvédelem, az átláthatóság és a biztonság követelményeit az autonóm rendszerek, mesterséges intelligencia és digitális rendszerek fejlesztése során.[28]

### *I.3. Igazságosság elvei az MI alkalmazásában*

Az igazságosság elvei kulcsfontosságú szerepet játszanak az MI-rendszerek etikus és elfogadható alkalmazásában, biztosítva, hogy az algoritmusok által hozott döntések

[23] Michelle, Alexander: The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness New Press, 2012, 312. o. (2024. október 19.) Ez a könyv bemutatja, hogy az igazságszolgáltatásban meglévő előítéletek és diszkrimináció hogyan vezethet rendszerszintű hátrányokhoz bizonyos társadalmi csoportok, különösen a kisebbségek számára.

[24] Lásd bővebben: Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport (2019): Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan. https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1 (2024. október 19.)

[25] Lásd: Az Institute of Electrical and Electronics Engineers egy nemzetközi szakmai szervezet, amely elektronikai, villamosmérnöki, valamint számítástechnikai tudományokhoz kapcsolódó szabványok kidolgozásával, oktatással, tudományos konferenciák szervezésével, illetve ezekhez kötődő tanulmányok publikálásával foglalkozik. Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) hivatalos honlapja: https://www.ieee.org/ (2024. október 19.)

[26] Lásd: Az Institute of Electrical and Electronics Engineers Standards Association az IEEE-n belüli működési egység, amely globális szabványokat fejleszt számos iparágban.

[27] Az IEEE 7000 nevű etikus szabvány segíthet a vállalatoknak és a fejlesztőknek abban, hogy tisztességes intelligens rendszereket készítsenek. Az IEEE a világ legnagyobb ipari szövetsége, amelynek világszerte több mint 420 000 tagja van. A szervezet úgy döntött, hogy ideje megteremteni az etikus és tisztességes autonóm és intelligens rendszerek kialakításának az alapjait. Az IEEE 7000 szabványt már számos cég tesztelte a gyakorlatban. Forrás: https://m.sg.hu/#gsc.tab=0 (2024. október 19.)

[28] Institute of Electrical and Electronics Engineers Standards Association (IEEE SA): Autonomous and Intelligent Systems (AIS) Standards. https://standards.ieee.org/initiatives/autonomous-intelligence-systems/standards/ (2024. október 19.)

igazságosak, átláthatóak és diszkriminációmentesek legyenek. Az MI technológiák növekvő hatása az élet számos területére, különösen a munkaerőpiacra, a közszolgáltatásokra és a közbiztonságra, kiemeli annak fontosságát, hogy ezen rendszerek működése a társadalmi értékeket és egyenlőséget szolgálja. Az igazságosság biztosításához számos alapvető elvet szükséges alkalmazni, melyek célja, hogy az MI előnyeit a legszélesebb körben biztosítsák, miközben minimalizálják a technológiából adódó etikai és társadalmi kockázatokat.

*Diszkriminációmentesség:* A mesterséges intelligencia rendszerek gyakran képesek különféle döntéshozatali folyamatok automatizálására és gyorsítására, de ugyanakkor az egyenlőség és diszkriminációmentesség kockázatát is hordozhatják, mivel az adatok és a modelltervezés torzításai előítéletes eredményekhez vezethetnek. Ezen kihívások kezelésére az Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI)[29] irányelvei arra ösztönzik az államokat, hogy magas szinten – akár alkotmányos szinten – kötelezzék el magukat az egyenlő bánásmód mellett. Az ajánlások szerint a nemzeti jogszabályoknak világosan kell kezelniük a hátrányos megkülönböztetést, valamint szigorúan büntetniük kell a rasszista cselekedeteket. Az oktatásban is erősíteni kell a kultúrák sokszínűségének megbecsülését és a jogi ismeretek terjesztését, míg a közszolgálatokban a kisebbségek alkalmazását kell támogatni, továbbá biztosítani kell, hogy az állampolgárok egyenlő hozzáférést kapjanak a közszolgáltatásokhoz. Ezen intézkedések célja, hogy elősegítsék az MI rendszerek diszkriminációmentes működését a közszolgáltatásoktól a munkahelyi döntéshozatalig.[30]

*Transzparencia és magyarázhatóság:* Az MI rendszerek gyakran „fekete dobozként" működnek, vagyis belső folyamatuk és döntéshozatali mechanizmusaik csak korlátozottan érthetők meg, ami megnehezíti az átláthatóságot és a következetes ellenőrzést. Különösen kritikus ez az olyan területeken, mint az egészségügy vagy az autonóm járművek, ahol elengedhetetlen annak tisztázása, hogy miként születnek a döntések, és ki vállalja a felelősséget az esetleges hibákért vagy károkért. Az elszámoltathatóság biztosítása különösen fontos abban az esetben, ha az MI rendszerek működése nem kívánt következményekkel jár, lehetővé téve a szükséges korrekciós intézkedések alkalmazását és a hibák kivizsgálását. A fekete doboz probléma megoldására a kutatók a megmagyarázható mesterséges intelligencia (Explainable AI[31]) fejlesztésére összpontosítanak, amely segíti a modellek átláthatóságát, igazságosságának, pontosságának és lehetséges torzításainak megértését.[32]

Az MI rendszerek átláthatósága kritikus fontosságú az emberi jogok és a tisztességes eljáráshoz való jog biztosítása érdekében. Az átláthatóság hiánya aláássa a döntések legitimitását, és sérti az egyének jogát, hogy megértsék és ellenőrizzék az MI által meghozott döntéseket, különösen akkor, ha azok közvetlenül befolyásolják az életüket, biztonságukat vagy alapvető jogaikat. Az MI döntéseinek megmagyarázhatósága lehetővé teszi, hogy az érintettek megértsék az algoritmusok működésének logikáját, így növelve a bizalmat a rendszerek iránt.

*Felelősség és elszámoltathatóság:* A mesterséges intelligencia elszámoltathatósága a technológia etikus és jogszerű használatának biztosítására épül, különösen az automatizált döntéshozatal terén. Az elszámoltathatóság keretei a hatalom átruházásával, a hatóságok által

[29] Lásd: Európai rasszizmus és intolerancia-ellenes bizottság az ECRI általános irányelv ajánlása no. 1: harc a rasszizmus, az idegengyűlölet, az antiszemitizmus és az intolerancia ellen., https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-1-on-combating-racism-xenophobia/16808b59e9 (2024. október 16.)

[30] Lásd: A rasszizmus és intolerancia elleni európai bizottság 7. Sz. Általános ajánlása: a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban, https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab3 (2024. október 16.)

[31] Nicklas, Ankarstad: What is Explainable AI (XAI)? Medium, (2020) https://towardsdatascience.com/what-is-explainable-ai-xai-afc56938d513 (2024. október 16.)

[32] Capitol Technology University: The Ethical Considerations of Artificial Intelligence, 3. bek. (2023) https://www.captechu.edu/blog/ethical-considerations-of-artificial-intelligence (2024. október 16.)

végzett vizsgálatokkal és a hatalom korlátozásával kapcsolatos feltételekre épülnek. Az AI elszámoltathatósága több szinten is megjelenik: a szabályozás, a jelentési kötelezettségek, a felügyelet és a jogérvényesítés. Az AI rendszereknél fontos kérdés az, hogy ezek az egyedi rendszerek milyen módon felelnek meg etikai és jogi normáknak, és miként működnek együtt az emberi felügyelettel a társadalmi rendszerekben.

A mesterséges intelligencia rendszerek elszámoltathatósága alapvető kérdéseket vet fel, amelyek jogi, etikai és társadalmi szempontból egyaránt jelentőséggel bírnak. Mivel az AI technológia egyre szélesebb körben alkalmazott, a társadalom számára kiemelkedően fontos, hogy világos és átlátható szabályozási kereteket alakítsunk ki annak érdekében, hogy meghatározható legyen, ki a felelős, ha egy AI-rendszer hibás döntéseket hoz vagy nem megfelelően működik.[33]

Az elszámoltathatóság azt jelenti, hogy az AI-rendszereket tervező, fejlesztő, üzemeltető és felhasználó felek kötelesek felelősséget vállalni a rendszerek döntéseiért és azok következményeiért. Ez különösen kritikus olyan esetekben, amikor a mesterséges intelligencia rendszerek autonóm módon, minimális emberi beavatkozás mellett hoznak döntéseket, hiszen az ilyen döntések esetleges hibái vagy káros következményei széles körben éreztethetik hatásukat. Az AI rendszerek felelőssége több szinten is értelmezhető, ideértve a fejlesztési folyamatot, az adatok forrását és minőségét, valamint a rendszerek működésének felügyeletét és szabályozását is.[34]

A felelősség különböző szintjei közé tartoznak az AI-rendszereket tervező és fejlesztő szakemberek, akiknek kötelességük olyan rendszereket létrehozni, amelyek etikai alapelvek mentén működnek, és minimalizálják a hibák és torzítások lehetőségét. Emellett az AI rendszerek felhasználói és üzemeltetői is felelősséggel tartoznak, különösen akkor, ha a rendszert nem megfelelően használják, vagy nem figyelnek kellően annak működésére. A szabályozó hatóságoknak szintén alapvető szerepük van az AI-rendszerek felügyeletében, hiszen feladatuk olyan jogi és etikai szabályozási keretek létrehozása, amelyek biztosítják, hogy az AI rendszerek megfeleljenek a biztonsági és megbízhatósági elvárásoknak.[35]

A felelősségre vonásnak két alapvető típusa van: a proaktív elszámoltathatóság, amely előre meghatározott szabályok alapján történik, és a reaktív elszámoltathatóság, amely akkor lép életbe, ha már egy hiba vagy probléma történt, és visszamenőleg kell meghatározni a felelősöket. Ahhoz, hogy az AI rendszerek hosszú távon is megbízhatóak és etikailag felelősek maradjanak, világos és átfogó szabályozási keretekre van szükség, amelyek minden résztvevőt, a fejlesztőktől kezdve a felhasználókig, egyértelműen felelősségre vonhatnak a rendszerek működéséért és hatásaiért.[36]

Ez a fajta elszámoltathatóság azért is különösen fontos, mert az AI gyakran szociotechnikai rendszerek része, ahol az emberi tényezők és a technológia kölcsönhatása összetett felelősségi kérdéseket vet fel. A mesterséges intelligencia szociotechnikai szempontból történő vizsgálata a technológiai és társadalmi tényezők összefonódására összpontosít, hangsúlyozva a gépek, emberek és szervezeti környezetek közötti kölcsönhatás fontosságát. A szociotechnikai rendszerelmélet szerint az AI rendszerek bevezetése során nem csak a technikai megoldások (például gépi tanulási modellek vagy hardverek) hatékonyságára kell figyelni, hanem a társadalmi összetevőkre is, amelyek magukban foglalják a szervezeti struktúrákat, emberi interakciókat és pszichológiai tényezőket. A szociotechnikai megközelítés hangsúlyozza a technikai és társadalmi komponensek közötti harmónia szükségességét, és rámutat arra, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek hatékonyságának

[33] Claudio, Novelli – Mariarosaria, Taddeo – Luciano, Floridi: Accountability in artificial intelligence: what it is and how it works. In AI & Soc., No. 39, 2024, 1871-1882. o.
[34] Novelli – Mariarosaria – Floridi: i.m. 1877 o.
[35] Novelli – Mariarosaria – Floridi: i.m. 1879. o.
[36] Novelli – Mariarosaria – Floridi: i.m. 1881. o.

és biztonságosságának növelése érdekében elengedhetetlen a kölcsönhatások optimalizálása. A szervezetek számára így biztosítható az AI-rendszerek megfelelő integrációja és a technikai eredmények mellett a humanisztikus célok elérése, például a kulturális és pszichológiai tényezők figyelembevételével.[37] A felelősség átláthatósága érdekében az AI rendszereket úgy kell kialakítani, hogy képesek legyenek igazolni döntéseiket és biztosítani a folyamatok ellenőrizhetőségét.

Az MI-rendszerek működésének ellenőrizhetősége és a felelősség vállalása az esetleges hibákért vagy károkért kulcsfontosságú a rendszer legitimitása szempontjából. Az MI-alapú döntésekért való felelősség meghatározása komplex feladat, amely magában foglalja a fejlesztők, az üzemeltetők és a felhasználók együttes felelősségét. A felelősségi körök világos meghatározása és a szabályozó rendszerek megfelelő alkalmazása lehetőséget biztosít a jogorvoslatra az olyan egyének vagy csoportok számára, akiket az MI döntései negatívan érintenek. Az emberi felügyelet biztosítása továbbá kulcsfontosságú a kritikus döntésekben, például az egészségügyi ellátás területén, ahol a szabályozási elvek alkalmazása és a folyamatos ellenőrzés révén az MI rendszerek hatékonysága és etikai megfelelősége is növelhető.

*Igazságosság és esélyegyenlőség biztosítása:* Az MI alkalmazása során kiemelt cél az igazságosság előmozdítása és az egyenlő hozzáférés biztosítása. Az MI-nek a társadalmi egyenlőség elősegítésére kell törekednie, és nem szabad növelnie a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az ilyen rendszerek használata során külön figyelmet kell fordítani arra, hogy azok ne hozhassanak igazságtalan döntéseket, például a foglalkoztatásban, az oktatásban vagy az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén. Az AI-alapú humánerőforrás-rendszerekben például a tisztességes és átlátható működés érdekében prioritást élveznek az elfogultság minimalizálását célzó intézkedések és a GDPR szabályozásainak betartása.[38]

*Kollektív felelősség és együttműködés:* Az AI rendszerek fejlesztésében részt vevő minden szereplő – a fejlesztők, szabályozók, szolgáltatók és felhasználók – kollektív felelősséggel tartozik a rendszerek tisztességes és átlátható működésének biztosításáért. E közös felelősség vállalása elősegíti a technológiai átláthatóságot és a rendszerek folyamatos felügyeletét. Az együttes fellépés, amelyben az érdekelt felek együttműködnek az MI fejlesztésében és alkalmazásában, lehetővé teszi a feddhetetlenség megőrzését és a károk minimalizálását. Az ilyen modellek egyben azt is szolgálják, hogy a technológiai fejlesztések folyamatosan megfeleljenek a változó társadalmi és etikai elvárásoknak.

A mesterséges intelligencia felelős fejlesztésére és alkalmazására vonatkozó etikai elvek kidolgozásával a kutatók, kormányzati szervek és vállalatok igyekeznek kezelni az AI technológia potenciális káros hatásaival kapcsolatos növekvő aggodalmakat. Hasonlóképpen, olyan cégek, mint a Google és a Microsoft, AI-elveket fogalmaztak meg, amelyek a társadalmi előnyökre, elfogultság elkerülésére, biztonságra, átláthatóságra és elszámoltathatóságra fókuszálnak.

A *Google*, az AI felelősségteljes fejlesztésére vonatkozó alapelveinek célja, hogy biztosítsák a mesterséges intelligencia alkalmazásainak társadalmilag hasznos, etikus és biztonságos használatát. Ezen alapelvek közé tartozik, hogy az AI rendszereknek nemcsak a különböző iparágakban, például az egészségügyben, közlekedésben, energiatermelésben és szórakoztatóiparban kell pozitív hatást gyakorolniuk, hanem úgy kell működniük, hogy a társadalmi és gazdasági előnyök jelentősen meghaladják az esetleges kockázatokat. Emellett

[37] Pouria, Akbarighatar – Ilias, Pappas – Polyxeni Vassilakopoulou: A sociotechnical perspective for responsible AI maturity models: Findings from a mixed-method literature review. International Journal of Information Management Data Insights. Volume 3, Issue 2, November 2023, 100193 Elsevier, 2023, 2-3. o.

[38] Jennifer, Landrum: Fostering Ethical HR AI: Five Key Principles for Fairness, Transparency, and Compliance. (2023) https://www.linkedin.com/pulse/fostering-ethical-hr-ai-five-key-principles-fairness-landrum-ed-d (2024.07.17.)

az AI algoritmusok és adatbázisok fejlesztésekor különös figyelmet kell fordítani arra, hogy ne teremtsenek vagy erősítsenek meg elfogultságokat, különösen olyan érzékeny területeken, mint a faj, nem, vallás vagy politikai nézetek. Az AI rendszereket továbbá szigorúan kell tesztelni és biztonságos körülmények között üzembe helyezni, hogy elkerüljék a váratlan és káros következményeket, és működésüket folyamatosan felügyelni kell. Az AI rendszerekkel szemben az is elvárás, hogy biztosítsanak megfelelő elszámoltathatóságot, vagyis az emberek számára hozzáférhetőek legyenek a rendszer döntéseinek magyarázatai, lehetőséget biztosítva a visszajelzésre és fellebbezésre, ugyanakkor az AI-rendszereket megfelelő emberi irányítás alatt kell tartani. Az adatvédelem szintén kiemelt szerepet kap, amely magában foglalja, hogy a fejlesztés során tiszteletben kell tartani a felhasználók beleegyezési jogait, biztosítani kell az átláthatóságot és az adatok feletti ellenőrzést.[39]

A mesterséges intelligencia fejlesztésének magas szintű tudományos kiválóságra kell törekednie, elősegítve a tudományos kutatás és ismeretszerzés fejlődését. Ezen alapelvek betartása mellett az AI rendszerek kizárólag olyan célokra használhatók, amelyek összhangban állnak az etikai normákkal, és elkerülik a káros vagy visszaélésszerű alkalmazásokat. Az AI technológia fejlesztését elkerülik olyan területeken, ahol a technológia összességében kárt okozhat, különösen fegyverek vagy más olyan rendszerek esetében, amelyek emberek sérülését segítik elő, illetve olyan megfigyelési technológiáknál, amelyek sértik a nemzetközi normákat és az emberi jogokat.

A *Microsoft* AI-elvei a mesterséges intelligencia rendszerek felelős fejlesztését és alkalmazását szabályozzák, hangsúlyt fektetve az etikus és biztonságos működésre. Az elszámoltathatóság alapelve szerint az AI rendszereket már a fejlesztési szakaszban folyamatosan értékelni kell, különös tekintettel azok társadalmi, szervezeti és egyéni hatásaira, hogy a potenciális negatív következményeket minimalizálják. Az átláthatóság elve biztosítja, hogy a felhasználók számára egyértelművé váljon az AI rendszerek működése, különösen a döntéshozatali folyamatokban való részvételük esetén, továbbá fontos szerepet játszik a felhasználókkal való kommunikációban az AI alkalmazásának hatásairól.[40]

Az egyenlőség szempontjából a Microsoft arra törekszik, hogy az AI rendszerek fejlesztése során figyelembe vegye a különböző társadalmi csoportokat, beleértve a hátrányos helyzetűeket is, elkerülve ezzel az igazságtalan megkülönböztetést, és biztosítva, hogy mindenki egyenlő hozzáférést és minőségű szolgáltatást kapjon. A megbízhatóság és biztonság elve alapján az AI rendszereket rendszeres tesztelésnek kell alávetni, hogy biztosítsák azok megfelelő működését és a hibák minimalizálását, különösen a különböző alkalmazási környezetekben. Az adatvédelem és biztonság kulcsfontosságú az AI rendszerek fejlesztése során, hiszen ez biztosítja a személyes adatok védelmét, valamint a rendszerek integritásának fenntartását. Végezetül, a befogadás elvének célja, hogy az AI rendszerek mindenki számára hozzáférhetők legyenek, és megfeleljenek a hozzáférhetőségi normáknak, ezáltal támogatva az inkluzív technológiai fejlődést.[41]

Ezen igazságossági elvek betartása elengedhetetlen az MI felelős és fenntartható alkalmazása érdekében, mivel csak így biztosítható, hogy az MI technológia előnyei mindenki számára elérhetővé váljanak, miközben minimalizálják a potenciális kockázatokat és negatív hatásokat. A globális MI irányelvek követése és az igazságosság elveinek figyelembevétele elősegíti egy olyan mesterséges intelligencia környezet kialakítását, amely megfelel a társadalmi és etikai normáknak, és hozzájárul a társadalom bizalmának építéséhez.

[39] Google AI Principles: Objectives for building beneficial AI (2023). https://ai.google/responsibility/principles/ (2024. október 22.)
[40] Microsoft Responsible AI Standard, v2 GENERAL REQUIREMENTS (2022). https://www.microsoft.com/hu-hu/ai/principles-and-approach (2024. október 22.)
[41] Uo.

*II. Magánélet és adatvédelem*

Az adatvédelem és a magánélet védelme alapvető fontosságú az AI technológiák alkalmazása során, különösen az adatintenzív rendszerek esetében. Az AI által feldolgozott adatok gyakran érzékenyek, és nagy volumenben tartalmaznak személyes információkat. Az adatvédelem és a magánélet védelme szorosan összefonódik a mesterséges intelligencia (AI) fejlesztésével, különös tekintettel a nagy mennyiségű érzékeny adatok kezelésére. Az olyan technológiák, mint a differenciális adatvédelem (*differential privacy*), a federált tanulás (*federated learning*) és a homomorf titkosítás (*homomorphic encryption*) egyre fontosabbak az AI rendszerek adatvédelmi megfelelőségének biztosításában. A különböző adatvédelmi technikák, mint a federált tanulás, lehetővé teszik az AI modellek tréningjét anélkül, hogy az adatokat központilag kellene tárolni vagy megosztani, csökkentve ezzel a személyes adatok kiszivárgásának kockázatát. Ez különösen fontos az olyan érzékeny területeken, mint az egészségügy, ahol a betegek adatai védelmet igényelnek.[42]

Az informált hozzájárulás megszerzése az AI rendszerekben különösen kihívást jelent, mivel a bonyolult algoritmusok gyakran átláthatatlan adatfeldolgozást végeznek, amely megnehezíti a felhasználók számára, hogy teljes mértékben megértsék, hogyan használják fel adataikat. A dinamikus és átlátható hozzájárulási mechanizmusok segíthetnek abban, hogy a felhasználók jobban kontrollálják adataik felhasználását.[43] Ezek a technikák nemcsak az adatvédelem erősítését szolgálják, hanem elősegítik a szabályozásoknak, például az Európai Unió által bevezetett Általános Adatvédelmi Rendeletnek (GDPR) való megfelelést is.

Az egyéneknek joguk van ahhoz, hogy megvédjék személyes adataikat és magánéletüket, ezért fontos, hogy az MI alkalmazása során biztosított legyen az adatok biztonsága és a magánélet védelme. Az adatvédelmi elvek között az alábbiak szerepelhetnek:

*Adat minimális felhasználása:* Az MI alkalmazása során csak azokat az adatokat kell felhasználni, amelyek szükségesek a cél eléréséhez, és csak azokat az adatokat kell gyűjteni, amelyek relevánsak az adott feladathoz. Ez segít minimalizálni az adatok felhasználásából és tárolásából adódó kockázatokat. Ez az elv összhangban van a GDPR 5. cikkével, amely az adatkezelés korlátozását és az adattakarékosságot követeli meg.[44]

*Átláthatóság:* Az embereknek tudniuk kell, hogy milyen adatokat gyűjtenek róluk és hogyan használják fel azokat az MI rendszerek. Az átláthatóság növeli az emberek bizalmát az MI alkalmazása iránt, lehetővé teszi számukra, hogy ellenőrizzék és felügyeljék a saját adataikat. A GDPR 12. cikke előírja, hogy az adatkezelőknek átlátható módon kell tájékoztatniuk az érintetteket az adatkezelésről.[45]

*Beavatkozás és kontroll:* Az embereknek joguk van ahhoz, hogy befolyásolják és irányítsák a saját adataikat, valamint hogy hozzáférjenek és módosítsák azokat szükség esetén. Az MI alkalmazása során biztosítani kell az egyéneknek a lehetőséget arra, hogy kontrollálják a saját adataikat és döntéseiket. A GDPR 15-20. cikkei garantálják az érintettek jogait, beleértve az adathozzáféréshez való jogot és az adatok helyesbítéséhez való jogot.[46]

*Biztonság:* Az adatok biztonságát és védelmét kiemelten kell kezelni az MI alkalmazása során, hogy megelőzzük az illetéktelen hozzáférést és a személyes adatok jogosulatlan felhasználását. A GDPR 32. cikke előírja, hogy az adatkezelők és adatfeldolgozók megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket tegyenek az adatok

[42] Nguyen, Truong – Kai, Sun – Siyao, Wang – Florian, Guitton – YiKe, Guo a: Privacy preservation in federated learning: An insightful survey from the GDPR perspective. In Computers & Security, 2021, 110. November.
[43] Nguyen – Kai – Siyao – Guitton – YiKe: i.m. 1-2. o.
[44] GDPR Általános Adatvédelmi Rendelet 5. cikk. https://gdprinfo.eu/hu/hu-article-5 (2024.07.18.)
[45] GDPR Általános Adatvédelmi Rendelet 12. cikk. https://gdprinfo.eu/hu/hu-article-12 (2024.07.18.)
[46] GDPR Általános Adatvédelmi Rendelet 15-20. cikkei. https://gdprinfo.eu/hu (2024.07.18.)

biztonsága érdekében. [47]

Az adatvédelmi elvek betartása és az emberek jogainak tiszteletben tartása elengedhetetlen az MI felelős és fenntartható alkalmazásában, és segít abban, hogy az MI előnyei maximálisan kihasználhatók legyenek, miközben minimalizálják a kockázatokat és negatív hatásokat.

### *II.1. Adatgyűjtés- és feldolgozás korlátai*

Az adatgyűjtés- és feldolgozás során számos korláttal kell szembenéznünk, különösen a mesterséges intelligencia alkalmazása során, mint például az alábbiak:

*Adatok minősége és hozzáférhetősége:* Nem minden adat áll rendelkezésre az MI számára, az elérhető adatok minősége és mennyisége változó lehet. Az adatok gyakran hiányosak, torzítottak vagy nem reprezentatívak, ami jelentősen csökkentheti az MI hatékonyságát és megbízhatóságát.[48] A nem megfelelő adatminőség pontatlan vagy elfogult eredményekhez vezethet, ami befolyásolhatja az MI alkalmazásainak döntéseit. Például, egyes adathalmazok hiányosak lehetnek vagy nem tartalmazhatják az összes releváns információt, ami korlátozza az MI modellek képességeit.[49] Az alacsony adatminőség számos okra vezethető vissza, például emberi hibákra, érvénytelen információkra, hibás gépi feldolgozásra, strukturálatlan adatokra és hiányzó értékekre. Ezek a problémák különösen fontosak a Big Data alkalmazások esetében, ahol a hatalmas adatmennyiség (Volume) kezelése új, komplex kihívásokat teremt a rendszerek számára, például a méretezhetőség és a sebesség tekintetében. A hibás adatok komoly negatív hatással lehetnek a döntéshozatali folyamatokra, növelve a működési költségeket, és akadályozva a szervezeti stratégiák hatékony megvalósítását, ami végső soron kihat a versenyképességre is. A megfelelő adatminőség-menedzsment elengedhetetlen ahhoz, hogy a nagy adatállományok kezelése hatékonyan történjen, különös figyelmet fordítva az adatok biztonsági mentésére, helyreállítására, valamint a hibás adatok szűrésére. Az adatminőség közvetlen hatással van a szervezetek működésére, hiszen a pontatlan adatok nemcsak az ügyfélbizalmat és elégedettséget csökkenthetik, hanem rontják a termelékenységet és növelik a pénzügyi kockázatokat is.[50]

*Adatvédelmi szabályozások:* Az adatvédelmi törvények és szabályozások, mint például az Általános Adatvédelmi Rendelet (GDPR)[51], korlátozhatják az adatgyűjtést- és feldolgozást, különösen, ha személyes adatokról van szó. Ezek a szabályozások szigorú követelményeket írnak elő az adatok gyűjtésére, tárolására és feldolgozására vonatkozóan, és befolyásolhatják az MI képességét a releváns adatok gyűjtésére és használatára. Az adatvédelmi törvények betartása elengedhetetlen az egyének magánéletének védelme érdekében, de egyben korlátozhatja az MI alkalmazások fejlesztésének és működtetésének lehetőségeit.[52]

*Adatok torzítása és elfogultsága:* Az adatok gyakran torzítottak lehetnek előítéletek vagy diszkrimináció miatt, ami befolyásolhatja az MI által hozott döntéseket. Például, ha az adatok csak egy bizonyos csoportot képviselnek, az MI által hozott döntések elfogultak lehetnek ezen csoportok másokkal szemben. Az adatokban rejlő elfogultságok és torzítások továbbörökíthetik a társadalmi egyenlőtlenségeket, és igazságtalan eredményekhez

[47] GDPR Általános Adatvédelmi Rendelet 32. cikk. https://gdprinfo.eu/hu/hu-article-32 (2024.07.18.)
[48] Abdallah, Mohammad – Muhairat, Mohammad – Althunibat, Ahmad – Abdalla, Ayman: Data Quality: Factors, Frameworks, and Challenges. In COMPUSOFT, No. 8, 2020, 3787. o.
[49] Carina, Prunkl – Jess, Whittlestone: Beyond Near- and Long-Term: Towards a Clearer Account of Research Priorities in AI Ethics and Society. https://doi.org/10.48550/arXiv.2001.04335 (2024.07.18.)
[50] Abdallah – Muhairat – Althunibat – Abdalla: i.m. 3787-3788. o.
[51] Lásd bővebben: General Data Protection Regulation (GDPR): https://gdpr.eu/ (2024.07.18.)
[52] Lásd bővebben: GDPR Information Portal: https://www.privacy-regulation.eu/en/index.htm (2024.07.18.)

vezethetnek az MI alkalmazásain keresztül.[53]

*Szabványok és kompatibilitás:* Az adatok gyakran különböző formátumokban és forrásokból származnak, ami nehezítheti azok összegyűjtését és összehasonlítását. Az adatok összeillesztése és integrálása kihívást jelenthet az MI rendszerek számára. Az adatok interoperabilitásának[54] hiánya akadályozhatja az MI rendszerek hatékony működését, és korlátozhatja a modellek képességét az adatokból történő pontos következtetések levonására.

Ezek a korlátok felhívják a figyelmet arra, hogy az adatgyűjtés- és feldolgozás nem mindig egyenletes és egyszerű folyamat, és számos tényezőt kell figyelembe venni az adatok használata során. Az MI fejlesztőinek és felhasználóinak tisztában kell lenniük ezekkel a korlátokkal, és megfelelő intézkedéseket kell tenniük az adatok minőségének és megbízhatóságának biztosítása érdekében.

### *II.3. Felhasználói adatok védelmének módszerei*

A felhasználói adatok védelmének számos módszere között kulcsfontosságú szerepet játszanak az adatvédelmi szabályzatok és jogszabályok betartása, melyek megfelelnek az adatvédelmi törvényeknek és szabályozásoknak. Ezek az irányelvek meghatározzák az adatgyűjtés- és feldolgozás legmegfelelőbb gyakorlatait, valamint az adatok tárolásának, kezelésének és hozzáférésének szabályait.[55] Az adatvédelmi elvek alkalmazása különösen fontos az adatvédelmi törvények és szabályozások, például az Európai Unió Általános Adatvédelmi Rendelete (GDPR)[56] és az Egyesült Államokban a CCPA (California Consumer Privacy Act)[57] által előírt követelmények teljesítése érdekében. Emellett az adatvédelem terén alapvető elv az adatminimalizálás, melynek lényege, hogy csak azokat az adatokat gyűjtsük és tároljuk, amelyek elengedhetetlenek az adott feladat végrehajtásához. Ez segít minimalizálni az adatokhoz kapcsolódó kockázatokat, és csökkenti az esetleges biztonsági sérülések vagy adatvesztés veszélyét. A GDPR 5. cikke pontja kimondja, hogy a személyes adatoknak az adatkezelés céljai szempontjából megfelelőnek és relevánsnak kell lenniük, a szükséges mértékre kell korlátozódniuk.[58]

Az adatvédelmi intézkedések során kiemelt figyelmet kell fordítani az erősített biztonsági intézkedések bevezetésére, melyek magukban foglalhatják a titkosítást, a tűzfalakat, a többrétegű hitelesítést és az adatvédelmi szoftverek használatát. Ezek a technikák és eszközök segítenek megvédeni az adatokat a jogosulatlan hozzáféréstől és a biztonsági fenyegetésektől, biztosítva ezzel az adatok biztonságát és védelmét. Az adatvédelem másik fontos eleme a felhasználói beleegyezés kérése az adatok gyűjtéséhez és felhasználásához. A felhasználók tudatában kell lenniük annak, hogy milyen adatokat gyűjtenek róluk, és milyen célból használják fel azokat az MI rendszerek. A GDPR 7. cikke előírja, hogy a

---

[53] Barocas, Solon – Hardt, Moritz – Narayanan, Arvind: Fairness and machine learning. Limitations and Opportunities (2023). 10. o. https://fairmlbook.org/pdf/fairmlbook.pdf (2024.07.18.)

[54] Interoperabilitás: Együttműködési képességet jelent, mely az Európai Unió Interoperabilitási Keretrendszere szerint egyaránt értelmezhető politikai, jogi szervezeti, szemantikai és technikai értelemben. Lásd bővebben: https://lexikon.uni-nke.hu/ (2024.07.18.)

[55] Kuner, Christopher – Bygrave, Lee, A – Docksey, Christopher – Drechsler, Laura: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary. Oxford University Press, 2020. 100-120. o.

[56] GDPR Information Portal: https://www.privacy-regulation.eu/en/index.htm (2024.07.18.)

[57] Lásd bővebben: California Consumer Privacy Act (CCPA): https://oag.ca.gov/privacy/ccpa (2024.07.18.)

[58] Voigt, Paul – Bussche, Axel von dem: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. Springer International Publishing, 2017, 187. o., Paul Voigt és Axel von dem Bussche *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide* című könyvében részletesen tárgyalja az adatminimalizálás elvét, amely központi szerepet játszik az adatvédelemben. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a GDPR 5. cikkének (1) bekezdése c) pontja szerint a személyes adatoknak „megfelelőnek, relevánsnak és a szükséges mértékre korlátozottnak" kell lenniük az adatkezelés céljainak eléréséhez.

beleegyezésnek egyértelműnek és önkéntesnek kell lennie, valamint biztosítani kell a felhasználók számára az adataikhoz való hozzáférés, azok módosítása és törlése jogát. Az átláthatóság növeli a felhasználói bizalmat és lehetővé teszi számukra, hogy ellenőrizzék és irányítsák saját adataikat.

A rendszeres ellenőrzések és frissítések szintén elengedhetetlenek az adatvédelmi intézkedések hatékonyságának biztosítása érdekében. Ezek az ellenőrzések lehetővé teszik a biztonsági rések azonosítását és javítását, valamint az adatvédelmi rendszerek és eljárások frissítését az új fenyegetések és kihívások kezelése érdekében. Az ISO/IEC 27001 szabvány[59] irányelvei alapján az információbiztonsági irányítási rendszerek rendszeres auditálása és karbantartása elengedhetetlen. A felhasználók oktatása és tájékoztatása szintén fontos része az adatvédelmi stratégiának, mivel ezek az emberek lehetnek az első vonalban a védelem és az adatvédelem kérdéseinek kezelése során. A National Institute of Standards and Technology (NIST)[60] irányelvei hangsúlyozzák a felhasználói tudatosság növelésének fontosságát az információbiztonság javítása érdekében.

Ezek az adatvédelmi módszerek és gyakorlatok alapvetőek a felhasználói adatok biztonságának és védelmének biztosítása érdekében. A hatékony adatvédelem elősegíti a bizalom kialakulását a felhasználók körében, miközben megfelel a jogszabályi előírásoknak és minimalizálja a biztonsági kockázatokat.

### *III. Emberi méltóság és személyiségi jogok*

Az emberi méltóság és a személyiségi jogok központi szerepet töltenek be a mesterséges intelligencia alkalmazása során, és különös figyelmet igényelnek az adatgyűjtés, adatfeldolgozás és döntéshozatal minden szakaszában. Az emberi méltóság elve kimondja, hogy minden egyén joga, hogy tiszteletben tartsák méltóságát és emberi jogait, és ezeket az alapelveket be kell építeni minden MI technológiába.[61]

Az emberi méltóság és a személyiségi jogok védelme azt jelenti, hogy az embereknek joguk van a magánélethez és személyes adataik védelméhez. Ez magában foglalja a személyes adatok gyűjtésének és felhasználásának korlátozását, valamint adatvédelmi intézkedések és eljárások bevezetését az adatok biztonságának és magánéletük védelmének biztosítása érdekében. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (ENSZ, 1948)[62] és az Európai Emberi Jogi Egyezmény (EJEE, 1950)[63] szintén alapvető elveket fektetnek le az emberi méltóság és a személyiségi jogok védelmére.

A méltóság és személyiségi jogok tiszteletben tartása azt is jelenti, hogy az MI által meghozott döntéseket etikusan és felelősen kell végrehajtani, figyelembe véve az emberek érdekeit és jogaikat. Ezeknek a döntéseknek összhangban kell lenniük az emberi jogokkal és

---

[59] Lásd bővebben: ISO 27001 Információbiztonsági Irányítási Rendszer (IBIR). https://www.tuvsud.com/hu-hu/szolgaltatasok/audit-es-rendszertanusitas/iso-27001 (2024.07.18.)

[60] National Institute of Standards and Technology (NIST) Cybersecurity Framework honlapja: https://www.nist.gov/cyberframework (2024.07.18.)

[61] Alaptörvény II. Cikk: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv (2024. október 18.)

[62] Az ENSZ Közgyűlése 1948-ban fogadta el, és az emberi jogok egyetemességét hangsúlyozza. Az emberi méltóság és az alapvető jogok védelmét a Nyilatkozat számos cikkelye tartalmazza, például az 1. és a 3. cikkben, amelyek kifejezetten az emberi méltóságot és az élethez, szabadsághoz való jogot védik. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (teljes szöveg): https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version- (2024.07.18.)

[63] Az Európa Tanács által 1950-ben elfogadott Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szól, és jogi keretet biztosít az európai polgárok személyiségi jogainak védelméhez. Az 1. cikk garantálja az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok védelmét, míg a 8. cikk különösen a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot hangsúlyozza. Az emberi jogok európai egyezményének honlapja: https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention (2024.07.18.)

az etikai elvekkel, és nem szabad sérteniük vagy hátrányosan befolyásolniuk az egyének méltóságát és jogait.

Mindezek elengedhetetlenek a felelős és fenntartható mesterséges intelligencia alkalmazásához, továbbá segítenek abban, hogy a technológia előnyeit maximálisan kihasználhassuk, miközben minimalizáljuk a kockázatokat és a negatív hatásokat az emberekre és a társadalomra.

### *III.1. Az MI emberi méltóságára gyakorolt hatásai*

Az MI emberi méltóságra gyakorolt hatásai sokrétűek és összetettek, a technológia különböző alkalmazási módjaitól függően változhatnak. Az autonóm döntéshozatal például azzal járhat, hogy az emberek elveszítik az irányítást és a kontrollt saját életük és döntéseik felett. Ez különösen kritikus lehet az egészségügyben vagy a jogi rendszerekben, ahol az MI által hozott döntések jelentős hatással lehetnek az egyének életére.

Az algoritmusok által vezérelt diszkrimináció és előítéletesség is komoly probléma lehet. Ha az MI döntései torzított vagy előítéletes adatokon alapulnak, az emberek diszkriminációnak vagy igazságtalanságnak lehetnek kitéve, különösen a munkahelyi döntéshozatalban vagy a bűnüldözési rendszerekben. Alkalmazása a személyes kapcsolatok hiányához és társadalmi elszigeteltséghez is vezethet. Az automatizált rendszerek, mint a chatbotok vagy az ügyfélszolgálati automaták, egyre inkább átveszik az emberi interakció szerepét, ami csökkentheti az emberi érintettség és empátia szintjét, és növelheti a társadalmi elszigeteltséget. Az MI által gyűjtött és feldolgozott adatok nagy mennyisége és pontossága veszélyeztetheti az egyének személyazonosságát és magánéletét. A személyes adatok védelme és a magánélet megőrzése ezért kritikus fontosságú, hogy biztosítsuk az egyének bizalmát és méltóságát.

Az *AI és a diszkrimináció* kérdése komoly kihívásokat vet fel, mivel az emberi előítéletek gyakran átszivárognak a mesterséges intelligencia rendszerekbe. Ezek a rendszerek nem semlegesek, hiszen az emberek által betanított adatokra építenek, amelyek maguk is torzultak lehetnek. Az MI rendszerek esetében többféle torzítással kell szembenézni, például implicit (tudattalan) előítélettel, minták torzításával (sampling bias), időbeli torzítással (temporal bias), és a tréning adatok túlzott illesztésével. Mindezek komoly hatással lehetnek a mindennapi élet számos területén, beleértve az egészségügyi és munkaügyi döntéseket is. A megoldások között fontos szerepe van az inkluzív tervezésnek és a felhasználói tesztelésnek, amelyekkel csökkenthető a diszkrimináció kockázata. Ezen kívül, az algoritmusokat különböző környezetekben kell tesztelni, hogy kiderüljön, általánosíthatók-e szélesebb körben. Az igazságosabb MI rendszerek fejlesztése érdekében szorosabb ellenőrzést és mélyebb adatvizsgálatot igényelnek ezek az eszközök.[64]

A mesterséges intelligencia és gépi tanulás rendszerek gyors fejlődése számos adatvédelmi és etikai kihívást vet fel. A magánélet védelmével foglalkozó szakembereknek érteniük kell a technológiai rendszerek működését ahhoz, hogy megfelelően alkalmazzák a vonatkozó adatvédelmi jogszabályokat, például a GDPR-t. Az AI rendszereknél az átláthatóság, az igazságosság, a biztonság és az elszámoltathatóság kulcsfontosságú szempontok, amelyeket be kell tartani. Fontosak a globális szinten kialakított szabályozási keretek, mint például az UNESCO és az OECD AI-elveit, valamint a gyakorlatban alkalmazott vállalati irányelveket. Számos ország, mint az Egyesült Államok és az Európai Unió, már elkezdett dolgozni saját mesterséges intelligencia szabályozási keretein, és az AI felelős használatának biztosítása érdekében fokozott figyelmet szentelnek a jogszabályoknak

[64] Emerging Technologies (2021): Research shows AI is often biased. Here's how to make algorithms work for all of us https://www.weforum.org/agenda/2021/07/ai-machine-learning-bias-discrimination/ (2024. október 29.)

és etikai kérdéseknek.[65]

Ezek a hatások kiemelik az emberi méltóság és az egyéni jogok védelmének fontosságát az MI rendszerek alkalmazása során. Az etikai irányelvek és szabályozások betartása, valamint a társadalmi párbeszéd és az átláthatóság elősegítése fontosak az MI emberi méltóságára gyakorolt hatásainak kezelésében és minimalizálásában.

### *III.2. Személyes adatok és jogi védelem*

A mesterséges intelligencia technológiák alkalmazása során a személyes adatok védelme és a jogi védelem kritikus jelentőségű, különösen, ha nagy mennyiségű és érzékeny adatot használnak fel. A GDPR hatálya alá tartozó területeken az adatkezeléshez kapcsolódó szabályozások szigorúan meghatározzák az adatgyűjtés- és feldolgozás feltételeit, biztosítva az egyének adatainak védelmét. Az adatminimalizálás elve, mely szerint csak a szükséges adatokat gyűjtik és tárolják, szintén kiemelt jelentőségű az adatbiztonság fenntartásában.[66]

Az adatbiztonság érdekében kiemelten fontos fejlett technológiai védelmi eszközök bevezetése, amelyek magukban foglalják az adatok titkosítását, a tűzfalak telepítését, a többlépcsős hitelesítési folyamatok alkalmazását, valamint a speciális adatvédelmi szoftverek integrálását. Ezen biztonsági megoldások alapvető funkciója, hogy meggátolják az illetéktelen hozzáférést és minimalizálják a kibertámadások vagy adatszivárgások kockázatát, ezáltal fenntartva az adatok integritását és bizalmasságát. Az egyének számára elengedhetetlen, hogy átlátható tájékoztatást kapjanak arról, milyen személyes adatokat gyűjtenek róluk, és ezen adatok milyen célra kerülnek felhasználásra. Az adatkezelés átláthatósága és a hozzáférési jogok biztosítása szorosan összefügg az egyének adatvédelmi jogainak védelmével, különös tekintettel az adatok módosításának és törlésének lehetőségére. Az átláthatóság és az elszámoltathatóság az adatvédelmi irányelvek központi eleme, amely növeli a felhasználói bizalmat és támogatja az etikus adatkezelést. A biztonsági rendszerek folyamatos fejlesztése és karbantartása elengedhetetlen annak érdekében, hogy reagálni lehessen az újonnan felmerülő fenyegetésekre. Ehhez rendszeres auditok és biztonsági felülvizsgálatok szükségesek, amelyek célja az adatvédelmi intézkedések naprakészségének és hatékonyságának fenntartása a változó technológiai környezetben.

Az olyan technikai megoldások, mint a titkosítás, a tűzfalak és a többrétegű hitelesítés, kulcsszerepet játszanak az adatvédelemben. A jogi megfelelés érdekében az egyének jogait, például az adatokhoz való hozzáférést, módosítást és törlést, szigorúan tiszteletben kell tartani. Az adatvédelmi szakemberek feladata ezeknél a rendszereknél az adatvédelmi kockázatok elemzése és a jogszabályok betartásának biztosítása. A rendszer tervezési céljainak, az adatok minőségének, valamint a fejlesztési és tesztelési folyamatok alapos átgondolása. Az átláthatóság és elszámoltathatóság is kulcsfontosságú a kockázatminimalizálásban.[67] Az ilyen adatvédelmi szabályozások nemcsak az EU területén, hanem világszerte, többek között az Egyesült Államokban és Kínában is alapvető szerepet töltenek be az MI rendszerek felelősségteljes alkalmazásában.

Összességében az adatvédelem és a jogi védelem alapvető fontosságúak a mesterséges intelligencia alkalmazása során, hogy védve legyen az egyének személyes adatai és

[65] Koerner, Katharina: Privacy and responsible AI. IAPP (2022) https://iapp.org/news/a/privacy-and-responsible-ai/ (2024. október 19.)

[66] FRA Bias in Algorithms – Artificial Intelligence and Discrimination. Vienna (2022) https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-bias-in-algorithms_en.pdf (2024. október 29.)

[67] Marvin, van Bekkum – Frederik, Zuiderveen: Using sensitive data to prevent AI discrimination: Does the EU GDPR need a new exception? IAPP (2023) https://iapp.org/news/a/using-sensitive-data-to-prevent-ai-discrimination-does-the-eu-gdpr-need-a-new-exception/ (2024. október 19.)

magánélete, és biztosítva legyen az adatok biztonsága az adatgyűjtés- és feldolgozás minden szakaszában.

*IV. Megállapítások*

A mesterséges intelligencia etikai kihívásai között kiemelkedő szerepe van az adatvédelem és a magánélet védelmének, mivel az MI rendszerek gyakran nagy mennyiségű érzékeny adatot dolgoznak fel. Az egyének személyes adatai veszélybe kerülhetnek, ha nem biztosítják azok megfelelő védelmét, ami különösen fontos az olyan technológiák esetében, amelyek automatizált döntéshozatalt alkalmaznak. Az adatvédelmi szabályzatok, mint például az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete (GDPR), szigorú előírásokat tartalmaznak az adatok gyűjtésére, kezelésére és tárolására vonatkozóan. Ezen belül az adatminimalizálás elve kulcsfontosságú, amely szerint csak azokat az adatokat szabad gyűjteni és feldolgozni, amelyek feltétlenül szükségesek az adott cél eléréséhez. Ez az elv segít csökkenteni az adatbiztonsági kockázatokat és a személyes adatokkal kapcsolatos visszaélések esélyét. A technikai megoldások, mint a titkosítás, tűzfalak és többrétegű hitelesítés, szintén alapvetőek az adatok biztonságának biztosításában. A személyes adatok védelme nemcsak jogi követelmény, hanem erkölcsi kötelezettség is, amely elősegíti a felhasználói bizalom fenntartását és az AI rendszerek társadalmi elfogadását. Az AI alkalmazása során nemcsak az adatvédelem, hanem az átláthatóság és az elszámoltathatóság is kulcsfontosságú szerepet játszik, hogy minimalizálni lehessen a kockázatokat és biztosítani lehessen a jogi megfelelést.

A mesterséges intelligencia adatvédelmi szempontú vizsgálata során a jövőbeli kutatások egyik kiemelt feladata egy olyan átfogó szabályozási és etikai keretrendszer megalkotása, amely figyelembe veszi az MI rendszerek dinamikus fejlődési és tanulási képességeit. A jelenlegi jogi szabályozások, mint például a GDPR, már tartalmaznak irányelveket a személyes adatok védelmére és az átláthatóság biztosítására, azonban ezek a szabályok nem mindig elegendőek a gépi tanulás összetett természetének kezelésére.

Eddigi kutatásaim alapján javaslom, hogy az adatvédelmi szabályozásokban jelenjen meg az algoritmusok *felelősségi és átláthatósági folyamatos auditálása*, amely nem csak statikus elemzésekre épít, hanem valós idejű visszacsatolási mechanizmusokat is integrál a rendszerek működésének értékelésébe. Ez nem csupán a felhasználói bizalom fenntartását segíti elő, hanem biztosítja azt is, hogy az MI alkalmazások ne mélyítsék tovább a társadalmi egyenlőtlenségeket azáltal, hogy rejtett torzításokat rögzítenek a döntéshozatal során. Az MI technológiák előrehaladott alkalmazási területein, mint a bűnüldözés, a foglalkoztatás vagy az egészségügy, a jogi szabályozásoknak figyelembe kell venniük az *adatok dinamikus jellegét*, különös tekintettel az algoritmusok adaptációs képességére és a kontextusfüggő adatok változékonyságára. Ezzel a dinamikus keretrendszerrel nemcsak a technológiai, hanem az etikai megfelelőség is garantálható, amely az egyén alapvető jogainak védelmét szolgálja egy folyamatosan változó digitális környezetben. Ez az állítás nemcsak a meglévő kutatási eredmények összegzését, hanem egy jövőbeli megoldás felé mutató innovatív gondolkodásmódot is tükröz, amely az MI technológiák hosszú távú társadalmi és jogi fenntarthatóságának kulcsa.

Az adatvédelem és a mesterséges intelligencia összefonódása nem csupán technikai feladat, hanem egy mélyreható társadalmi és erkölcsi kötelezettség, amely megkívánja, hogy a jogalkotók és kutatók új szabályozási kereteket és megoldásokat dolgozzanak ki a digitális jövő fenntarthatósága érdekében. Egy társadalom akkor lehet igazán sikeres, ha képes a technológiai haladást és az egyéni jogok védelmét harmonikusan összehangolni a folyamatos változások közepette. A mesterséges intelligencia nem válhat uralkodó eszközzé; feladata az, hogy az emberi érdekeket szolgálva egyenlőbb, biztonságosabb és emberségesebb világot

segítsen teremteni. Az MI igazi sikere abban rejlik, hogy nemcsak technológiai vívmányokkal járul hozzá a fejlődéshez, hanem társadalmi és erkölcsi értelemben is az emberiség jólétét támogatja.

*Irodalomjegyzék*

A rasszizmus és intolerancia elleni európai bizottság 7. Sz. Általános ajánlása: a rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban, https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab3 (2024. október 16.)

Abdallah, Mohammad – Muhairat, Mohammad – Althunibat, Ahmad – Abdalla, Ayman: Data Quality: Factors, Frameworks, and Challenges, In COMPUSOFT, An international journal of advanced computer technology, No 8, 2020. https://www.researchgate.net/publication/344224569_Big_Data_Quality_Factors_Frameworks_and_Challenges (2024.07.18.)

Magyarország Alaptörvénye

Alexander, Michelle: The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness. New Press, 2012. (2024. október 19.)

Andersen, Grady – MoldStud Research Team: Ethics in Artificial Intelligence Systems Analysis: Ensuring Fairness and Accountability. Legal Frameworks for Ensuring Accountability in Artificial Intelligence Systems. (2024). https://moldstud.com/articles/p-ethics-in-artificial-intelligence-systems-analysis-ensuring-fairness-and-accountability (2024.október 21.)

Ankarstad, Nicklas: What is Explainable AI (XAI)? In Medium, 2020. https://towardsdatascience.com/what-is-explainable-ai-xai-afc56938d513 (2024. október 16.)

Ashraf, Afsa: Why Artificial Intelligence Requires Human Intervention. (2022) https://www.royalcyber.com/blogs/ai-systems-need-human-intervention/ (2024.07.17.)

Az OECD Multinacionális vállalatokra vonatkozó irányelvei (Irányelvek): https://oecdmnkp.hu/hu/iranyelvek (2024. október 17.)

Barocas, Solon – Hardt, Moritz – Narayanan, Arvind: Fairness and machine learning. Limitations and Opportunities, 2023. https://fairmlbook.org/pdf/fairmlbook.pdf (2024.07.18.)

Bekkum, Marvin van – Zuiderveen, Frederik: Using sensitive data to prevent AI discrimination: Does the EU GDPR need a new exception? IAPP, 2023. https://iapp.org/news/a/using-sensitive-data-to-prevent-ai-discrimination-does-the-eu-gdpr-need-a-new-exception/ (2024. október 19.)

Capitol Technology University: The Ethical Considerations of Artificial Intelligence, 3. bek. (2023) https://www.captechu.edu/blog/ethical-considerations-of-artificial-intelligence (2024. október 16.)

Centre for Information Policy Leadership (CIPL) (2020): Artificial Intelligence and Data Protection How the GDPR Regulates AI. https://www.informationpolicycentre.com/uploads/5/7/1/0/57104281/cipl-hunton_andrews_kurth_legal_note_-_how_gdpr_regulates_ai__12_march_2020_.pdf (2024.október 21.)

Chengeta, Thompson: Accountability gap: Autonomous weapon systems and modes of responsibility in international law. In Denver Journal of International Law and Policy, 2016/1. https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=djilp https://doi.org/10.2139/ssrn.2755211

Corbett-Davies, Sam – Pierson, Emma – Avi, Feller – Sharad, Goel – Aziz, Huq: Algorithmic decision making and the cost of fairness. In Proceedings of the 23rd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, Halifax, NS, Canada, 13-17 August 2017. https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3097983.3098095 (2024. október 18.)

Crawford, Neta, C.: Individual and Collective Moral Responsibility for Systemic Military Atrocity. In Journal of Political Philosophy, 2007/2. 187-212. https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2007.00278.x

Danaher, John: Tragic Choices and the Virtue of Techno-Responsibility Gaps. In Philosophy & Technology, 2022/2. https://doi.org/10.1007/s13347-022-00519-1.

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version- (2024.07.18.)

Emerging Technologies, 2021: Research shows AI is often biased. Here's how to make algorithms work for all of us https://www.weforum.org/agenda/2021/07/ai-machine-learning-bias-discrimination/ (2024. október 29.)

Ethics guidelines for trustworthy AI (2019). European Comission. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai (2024.07.17.)

Európai Bizottság hivatalos honlapja: https://commission.europa.eu/index_hu (2024. október 17.)

European Parliament: Understanding algorithmic decision-making: Opportunities and challenges. STOA | Panel for the Future of Science and Technology. Scientific Foresight Unit (STOA) (2019). https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624261/EPRS_STU(2019)624261_EN.pdf (2024. július 24.)

Felzmann, Heike – Fosch-Villaronga, Eduard – Lutz, Christoph – Tamó-Larrieux, Aurelia: Towards Transparency by Design for Artificial Intelligence. In Sci Eng Ethics, No. 26, 2020. https://doi.org/10.1007/s11948-020-00276-4 (2024. október 21.)

FRA Bias in Algorithms – Artificial Intelligence and Discrimination. Vienna, 2022. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-bias-in-algorithms_en.pdf (2024. október 29.)
GDPR Általános Adatvédelmi Rendelet https://gdprinfo.eu/hu (2024.07.18.)

GDPR Information Portal: https://www.privacy-regulation.eu/en/index.htm (2024.07.18.)

GDPR: Az európai parlament és a tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)

General Data Protection Regulation (GDPR): https://gdpr.eu/ (2024.07.18.)

Glenn, Gordon: The Use of Artificial Intelligence in the Legal Profession https://www.lexisnexis.com/community/insights/legal/practical-guidance-journal/b/pa/posts/the-use-of-artificial-intelligence-in-the-legal-profession?srsltid=AfmBOorWKjTDsoYam uuR2leSQfzwQqGoKodMTdevfkX2_AwrHllspz5 (2024. október 21.)

Google AI Principles: Objectives for building beneficial AI (2023). https://ai.google/responsibility/principles/ (2024. október 22.)

Heinrichs, Bert: Discrimination in the age of artificial intelligence. In AI & Society, No. 37, 2022. https://doi.org/10.1007/s00146-021-01192-2 (2024. október 21.)

https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1 (2024. október 19.)

Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) hivatalos honlapja: https://www.ieee.org/ (2024. október 19.)

Institute of Electrical and Electronics Engineers Standards Association (IEEE SA): Autonomous and Intelligent Systems (AIS) Standards. https://standards.ieee.org/initiatives/autonomous-intelligence-systems/standards/ (2024. október 19.)

ISO 27001 Információbiztonsági Irányítási Rendszer (IBIR). https://www.tuvsud.com/hu-hu/szolgaltatasok/audit-es-rendszertanusitas/iso-27001 (2024.07.18.)

Kleinberg, Jon – Ludwig, Jens – Mullainathan, Sendhil – Sunstein, Cass, R: Discrimination in the Age of Algorithms. In Journal of Legal Analysis, No. 10, 2018. 113-174. 116. o. https://doi.org/10.1093/jla/laz001 (2024. október 19.)

Koerner, Katharina: Privacy and responsible AI. IAPP, 2022. https://iapp.org/news/a/privacy-and-responsible-ai/ (2024. október 19.)

Kuner, Christopher – Bygrave, Lee, A – Docksey, Christopher – Drechsler, Laura: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary. Oxford University Press, 2020. https://doi.org/10.1093/oso/9780198826491.001.0001 (2024.07.18.)

Landrum, Jennifer: Fostering Ethical HR AI: Five Key Principles for Fairness, Transparency, and Compliance. (2023) https://www.linkedin.com/pulse/fostering-ethical-hr-ai-five-key-principles-fairness-landrum-ed-d (2024.07.17.)

California Consumer Privacy Act (CCPA): https://oag.ca.gov/privacy/ccpa (2024.07.18.)

Mehdi, Dastani – Vahid, Yazdanpanahof: Responsibility of AI Systems. In AI & Soc, 2023. 38. https://doi.org/10.1007/s00146-022-01481-4 (2024. október 17.)

Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport (2019): Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan. doi:10.2759/428483

Microsoft Responsible AI Standard, v2 GENERAL REQUIREMENTS (2022). https://www.microsoft.com/hu-hu/ai/principles-and-approach (2024. október 22.)

National Institute of Standards and Technology (NIST) Cybersecurity Framework honlapja: https://www.nist.gov/cyberframework (2024.07.18.)

Nguyen, Truong – Kai, Sun – Siyao, Wang – Florian, Guitton – YiKe, Guo a: Privacy preservation in federated learning: An insightful survey from the GDPR perspective. In Computers & Security, 2021. 110. https://doi.org/10.1016/j.cose.2021.102402 (2024. október 22.)

Novelli, Claudio – Taddeo, Mariarosaria – Floridi, Luciano: Accountability in artificial intelligence: what it is and how it works. In AI & Soc, 2024, 39. https://doi.org/10.1007/s00146-023-01635-y (2024. október 22.)

Pouria, Akbarighatar – Ilias, Pappas – Polyxeni Vassilakopoulou: A sociotechnical perspective for responsible AI maturity models: Findings from a mixed-method literature review. In International Journal of Information Management Data Insights, No. 2, 2023. https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2023.100193 (2024. október 22.)

Prunkl, Carina – Whittlestone, Jess: Beyond Near- and Long-Term: Towards a Clearer Account of Research Priorities in AI Ethics and Society. https://doi.org/10.48550/arXiv.2001.04335 (2024.07.18.)

S.2892 – Algorithmic Accountability Act of 2023: https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/2892/text (2024. október 16.)

The Ethical Considerations of Artificial Intelligence, Capitol, Bias and Discrimination (2023), Capitol Technology University https://www.captechu.edu/blog/ethical-considerations-of-artificial-intelligence (2024. október 16.)

UNESCO: Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: Respect, protection and promotion of human rights and fundamental freedoms and human dignity. 2021. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137 (2024. október 17.)

Voigt, Paul – Bussche, Axel von dem: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. 1st Edition., Springer International Publishing, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57959-7 (2024.07.18.)

**Rahaman, Md Razidur**[1]

# Examining the Humanitarian Dimensions of the Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh[2]

*Abstract*

The Rohingya refugees situation in Bangladesh is among the major humanitarian issues of the 21st century, which has been triggered by the systematic persecution of the Rohingya minority in Myanmar. This paper critically examines the humanitarian response with focus on the most significant factors such as humanitarian aid supports and socioeconomic impacts on both Rohingya Refugees and the host populations. The study assesses the function of international agencies, the adequacy of humanitarian assistance, and the long-term implications of prolonged displacement. Based on a critical review of scholarly articles and policy reports, this paper evaluates the effectiveness of various humanitarian interventions. Additionally, it also analyzes the intricacies involved in the implementation of policies and offers strategic recommendations towards sustainable humanitarian responses like enhanced regional coordination, and long-term funding mechanisms. The findings emphasizes the need to adopt a more comprehensive and coordinated approach to effectively cope with the multidimensional nature of the crisis.

*Keywords*: Rohingya, Refugee, Humanitarian Crisis, Bangladesh, Myanmar

*Absztrakt*

A rohingya menekültek helyzete Bangladesben a 21. század egyik legnagyobb humanitárius problémája, amelyet a rohingya kisebbség Mianmari rendszerszintű üldözése váltott ki. Ez a dolgozat kritikai szemlélettel vizsgálja a humanitárius válaszokat, különös figyelmet fordítva a legfontosabb tényezőkre, mint a humanitárius segélyek támogatása és a rohingya menekültek, valamint a fogadó közösségek szociális-gazdasági hatásai. A kutatás értékeli a nemzetközi ügynökségek szerepét, a humanitárius segítségnyújtás megfelelőségét, és a hosszan tartó menekültügyek hosszú távú következményeit. Tudományos cikkek és politikai jelentések kritikai áttekintésére alapozva, a dolgozat értékeli a különböző humanitárius beavatkozások hatékonyságát. Ezen kívül elemzi a politikák végrehajtásának bonyolultságait, és stratégiai ajánlásokat fogalmaz meg a fenntartható humanitárius válaszok érdekében, mint a fokozott regionális koordináció és a hosszú távú finanszírozási mechanizmusok. Az eredmények hangsúlyozzák annak szükségességét, hogy átfogóbb és koordináltabb megközelítést alkalmazzunk a válság többdimenziós jellegének hatékony kezelésére.

*Kulcsszavak*: Rohingya, menekült, humanitárius válság, Bangladesh, Myanmar

[1] PhD Student, Doctoral School of Law and Political Science, Károli Gáspár University of the Reformed Church. Email: razidur.rahaman@ndub.edu.bd
[2] DOI 10.59558/jesz.2025.1.73

*I. Introduction*

The Rohingya in Myanmar were subjected to grave human rights violations, including violence, discrimination, and statelessness.[3] The Rohingya refugee crisis is one of the most pressing humanitarian crisis of the 21st century, affecting not only the dislocated Rohingya people but also the host country, Bangladesh, and the global community at large. Ever since the massive arrival of Rohingya refugees from the Rakhine state of Myanmar in 2017, Bangladesh has been sheltering close to a million displaced Rohingya people in Cox's Bazar. The Rohingya refugee crisis has a notable effect on the judicial system, the economy, the environment, the security, and so on in Bangladesh. Bangladesh is experiencing tension on resources due to this crisis, causing disruption of its local schooling system and stressing its scarce resources to the limits.[4] The Rohingya people have been extremely vigilant about threats to their safety since the 2021 coup in Myanmar, particularly since the Myanmar military has refused to grant them citizenship. Thus, it has become one of the biggest refugee camps globally.[5] They are residing in camps with facing acute humanitarian distress. The arrival of the large scale of Rohingya Refugees has caused immense pressure on the resources of Bangladesh, raising the issue of humanitarian aid, and socio-economic stability. The crisis has posed complex legal, political, and humanitarian challenges that require multidimensional interventions.

Notwithstanding the numerous humanitarian efforts organized by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the International Organization for Migration (IOM), and a multitude of non-governmental organizations (NGOs),[6] there still remain difficulties in providing sufficient assistance, security and legal protection[7] to the Rohingya refugees. The restricted legal status afforded to Rohingya refugees in Bangladesh, along with Bangladesh's non-ratification of the 1951 Convention on the Status of Refugees, has frustrated the development of a comprehensive refugee policy, thereby contributing to their precarious position.[8] Their legal status is uncertain in Bangladesh, as they have not been granted formal refugee status under the country's national laws and are only allowed limited access to legal protection and work.[9] Furthermore, international humanitarian aid is plagued by recurring funding constraints and logistical challenges, further exacerbating camp vulnerabilities. With the ongoing crisis, concerns regarding repatriation, integration, and sustainable humanitarian assistance gain greater urgency.[10] In addition, the socio-economic

[3] Rahaman, Razidur: Search for Durable Solution to the Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh. In International Journal on Minority and Group Rights, 2024, p. 2. DOI: http://dx.doi.org/10.1163/15718115-bja10187.

[4] Islam, Shahidul – Nawshin Eva, Farzana – Khan, Rabbi: Exploring the Transformative Effects of the Rohingya Settlement on Secondary School Students in Bangladesh. In Journal of Interdisciplinary Studies in Education, Vol. 13, No. 1, 2024, pp. 252-56.

[5] UNHCR, Joint Response Plan for Rohingya Humanitarian Crisis, 2023, Available at: https://rohingyaresponse.org/project/2023-jrp/#:~:text=The%202023%20JRP%20requests%20%24876,Agencies%2C%20Bangladeshi%20and%20international%20NGOs.

[6] Goodwin-Gill, Guy S. – Mcadam Jane: The Refugee in International Law, Oxford University Press, 3rd ed. 2007, pp. 345-450.

[7] Ibid.

[8] Crawley, Heaven – Skleparis, Dimitris: Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's Migration Crisis. In Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 44, No. 1, 2018, pp. 48-50.

[9] Rohingyas and Refugee Status in Bangladesh, Forced Migration Review, Available at: https://www.fmreview.org/phiri/

[10] UNICEF Bangladesh Humanitarian Situation Report, UNICEF, Report No. 62, 2022. Available at: https://www.unicef.org/media/133961/file/Bangladesh-Humanitarian-SitRep-No.62-31-December-2022.pdf

consequences of the crisis have been profound. Despite the commitments made by international donors to provide financial assistance, the humanitarian aid provided is insufficient to address the increasing needs of the refugee population. This situation results in funding deficits and uneven distribution of relief efforts. Furthermore, the long displacement has heightened tensions among Rohingya refugees and the host communities over the competition for resources, job opportunities, and environmental degradation.[11] This study critically examines the humanitarian response to the Rohingya refugee crisis, including the sufficiency of assistance and socio-economic impacts on both the refugees and the host communities. It also evaluates the contributions of international organizations, the efficacy of current humanitarian action, and the long-term implications of prolonged displacement. Based on a critical review of scholarly literature and policy documents this paper discusses the policy implementation challenges and suggests strategic solutions for sustainable humanitarian intervention. It is imperative to address these concerns in order to develop an overarching, long-term strategy that safeguards the rights and dignity of Rohingya refugees while preventing negative impacts on Bangladesh.

## *II. Research Methodology*

This research uses the doctrinal research method, which is based on a review of the literature of primary and secondary sources. Academic articles and policy reports are largely used as research methodologies in this research.

## *III. Historical Background of the Rohingya Refugee Crisis*

The Rohingya refugee crisis is the most protracted humanitarian crisis in the world. They have faced systematic discrimination, persecution, and forced displacement in Myanmar, which led them to leave the country. This persecution traced back to the colonial period, post-independence policies of the country, and the rise of Buddhist nationalism in Myanmar.

### *III.1. Colonial and Early Post-Independence Developments*

The territory of Myanmar (former Burma) was a British colony and was integrated into British India from 1824 until the Second World War. After the Second World War, Japan invaded Burma.[12] The British facilitated labor migration from Bengal, leading to an increase in the Rohingya population in Rakhine State (former Arakan) of Burma.[13] The British encouraged Bengali and other Indian immigrants to settle in Burma for paddy fields and tea plantations. Under British rule, the Burmese Buddhist majority felt particularly unsupported and threatened. Traditionally, rule by the Burmese kings had been legitimized by their homage and protection of the Buddhist religious hierarchy.[14] Thomas Campbell Robertson, a

[11] Neef, Katja – Jones, Evan – Marlowe, Jay: The Conflict, Climate Change, and Displacement Nexus Revisited: The Protracted Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh. In Journal of Peacebuilding & Development, Vol. 18, No. 3, 2023, pp. 235-239.

[12] History of the Rohingya, Rohingya Culture Center, Available at: https://rccchicago.org/history-of-the-rohingya/, Accessed Date: 25/01/2025.

[13] Farzana, Kazi Fahmida: Boundaries in Shaping the Rohingya Identity and the Shifting Context of Borderland Politics. In Studies in Ethnicity and Nationalism, Vol. 15, No. 2, 2015, pp. 292-299.

[14] History of the Rohingya, Rohingya Culture Center, Available at: https://rccchicago.org/history-of-the-

magistrate from Chittagong, was one of the first English to initiate himself to the Rakhine language, and he started to collect Rakhine manuscripts in 1825.[15] However, this was a rare occurrence. Other evidence of the East India Company's expansion eastwards suggests that the British interacted with the population through local Muslim translators in the early colonial times and obtained historical information on the country through local Muslims. Following independence in 1948, the Union of Burma extended citizenship to most Rohingya, although their status was always contentious. The 1948 Citizenship Act enabled naturalization but did not ensure legal protection for the Rohingya and exposed them to political whims.[16]

This ambiguity became more apparent after General Ne Win's military coup in 1962, which marked the beginning of widespread anti-Rohingya policies.[17] Therefore, The British Government failed to uphold its so-called promise to establish a free Muslim State in the North Arakan region, giving rise to a Mujahid movement demanding autonomy within the Union of Burma. Burmese Prime Minister U Nu assassinated the independence hero Aung San in the 1960 election. U Nu vowed Statehood for the Mon People and Arakanese in the 1960 election campaign, and after the elections, when he was elected, he planned to introduce Statehood.[18] However, with General Ne Win's coup d'etat in 1962 and his imposition of the "Burmese Way to Socialism", MFA was dissolved.

General Ne Win initiated the persecution against Rohingya gravely in earnest once again; abuses of human rights and terrorization of the populace, including forced relocations and forced labour became pretty much de rigor within most of the ethnic minority zones of the country, especially a viciously draconian "Four Cuts" military operation, identical in intent with that of the strategic hamlet experiment of the USA in Vietnam.[19] The 'Operation Four-Cut' was adopted by the Tatmadaw (the Armed Force) after it took power in 1962 and adopted a population-centred approach to counterinsurgency. The strategy focused primarily on cutting insurgents off from the population through 'scorched earth' strategies and compulsory relocation decrees.[20] The 'Operation Four-Cuts' sets out to forcibly remove civilians from insurgent-held 'black' areas into areas more firmly under Tatmadaw control. Hundreds of relocation sites were designated over the years, mostly along frontier areas where the Tatmadaw was dominant, but often where Ethnic Armed Organizations also maintained a presence.[21] The UN Fact-Finding Mission in Myanmar concluded that Tatmadaw has carried out attacks that resulted in the killing of civilians, including children. Tatmadaw also has the custom of arresting men and boys of military age in villages, interrogating them, and arresting and torturing them to obtain information about their assistance to the Arakan Army.[22]

---

rohingya/ Accessed Date: 25/01/2025.

[15] Leider, Jacques P.: Rohingya The name. The Movement. The quest for Identity. 2014, pp. 11-12, Available at: https://www.burmalibrary.org/docs21/Jacques-P-Leider-2014-01-28-Rohingya-The_Name-The_movement-The_quest_for_identity-en.pdf Accessed Date: 26/01/2025.

[16] Ibrahim, Azeem: The Rohingyas: Inside Myanmar's Hidden Genocide. The Hurst, 2016, pp. 85-100.

[17] Sengupta, Sucharita: Stateless, floating people: the Rohingya at Sea, Edn. SB. Ray Chaudhury & R. Samaddar, The Rohingya in South Asia: People Without a State, 1st ed. Routledge, 2018, pp. 4-18.

[18] Chan, Aye: The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar). In SOAS Bulletin of Burma Research, Vol. 3, No. 2, 2005, pp. 403-13.

[19] Rahaman, Razidur: Rohingya-the Community of No Human Rights. In The Daily Observer, 2017. Available at: https://www.observerbd.com/news/68541 Accessed Date: 01/02/2025.

[20] Jolliffe, Kim: Ethnic Conflicts and Social Services in Myanmar's Contested Regions, The Asia Foundation, 2014, pp. 5-6. Available at: https://themimu.info/sites/themimu.info/files/assessment_file_attachments/Ethnic_conflict_and_social_services_in_Myanmars_contested_regions_-_Asia_Foundation_June_2014.pdf

[21] Ibid.

[22] Detailed findings of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, UN Human Right Council, 2019. Available at: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/20190916/A_HRC_42_CRP.5.pdf. Accessed Date: 02/02/2025.

*III.2. Adoption of 1982 Citizenship Law and Exclusion from Citizenship*

The Myanmar military government led by General Ne Win adopted 1982 Citizenship Law which profoundly affected the Rohingya minority. This Law introduced three-tiered citizenship[23] system (Citizen, Associate Citizen, and Naturalized Citizen) in Myanmar. The 'Citizen' status is granted to individuals who belong to one of the 135 recognized ethnic groups of Myanmar whose ancestors were settled permanently in Myanmar from the period anterior to 11185 BE. to 1823 AD.[24] (the year before British colonization). These ethnic groups include the Bamar, Shan, Karen, and others. Full citizens enjoy complete rights, including voting, holding public office, and owning property. The Associate Citizen[25] are granted to those who applied for citizenship under 1948 Citizenship Law but failed to fulfill the requirements of full citizenship. It gives less privileges and rights than full citizen. Associate Citizens in Myanmar have fundamental rights such as residency, employment, education, and healthcare, but they experience considerable restrictions that underline their marginalization. They are forbidden from holding high-level public roles, including government and military positions, and their voting rights are frequently restricted, particularly in important elections. They are also restricted from foreign travel due to the requirement for specific permissions. These limits highlight Associate Citizens' secondary position, as they lack the full legal and political privileges that Full Citizens possess.

This hierarchical system fosters inequality and reflects Myanmar's discriminatory citizenship policy, which disproportionately affects ethnic minorities such as the Rohingya, who are frequently consigned to intermediate or insecure status. Naturalized citizens[26] of Myanmar are awarded citizenship based on their long-term residency and devotion to the state. However, their rights are severely curtailed, including political involvement, voting rights, and economic rights. They are denied important government positions, military service, and political power. Voting rights are similarly curtailed, reducing their impact on political processes. Economic rights are limited, including property ownership and access to public services. The rule primarily reserved the full citizenship for 135 officially recognized ethnic groups, leaving numerous ethnic minorities, notably the Rohingya, as naturalized citizen. This Citizenship Law affected mainly the Rohingya Muslim minority and most of the Rohingya denied Myanmar Citizenship. Near about a million of Rohingya are deprived due to the lack of documentation proof required under section 6 of the 1982 Citizenship Law that their ancestors lived there and were citizens under the 1948 Citizenship Law. The reason for such failures was the poor administrative governance of Myanmar and several displacements of Rohingya, including the 1977, 1992, and 2012 persecution against Rohingya. Myanmar's government has treated Rohingya as "illegal immigrants" or "foreigners." for a long. They have been denied to register for birth certificates and other legal documentation. As a result, many of them do not have proof of birth certificate, and to get citizenship by naturalization, they must have to prove these legal documents. Many Rohingya left Myanmar following the military coup led by General Ne Win. Those who left or tried to leave during the 1988 insurgency cannot apply for Myanmar Citizenship. Myanmar set this 1982 citizenship law very systematically by targeting mainly Rohingya Muslims to exclude them from Myanmar citizenship. This lack of recognition has resulted in millions of Rohingya being stateless, further complicating their access to essential civil documents, including birth certificates and residency papers. However, they became stateless and after the persecution in 2016 and 2017

[23] Section 3 of the 1982 Citizenship Act of Myanmar.
[24] Section 3 of the 1982 Citizenship Act of Myanmar.
[25] Section 23 of the 1982 Citizenship Act of Myanmar.
[26] Section 42 of the 1982 Citizenship Act of Myanmar.

near about a million Rohingya left Myanmar and living in Refugee Camps in Cox's Bazar District in Bangladesh.

### *IV. The Impact of Rohingya Refugees on the Host Community*

Refugee camps have complex impacts on the host community, leading to both positive and negative experiences. Negative impacts involve increased insecurity and conflicts with refugee populations. The growing demand for relief and aid in refugee-hosting areas raises awareness of host communities' challenges and may benefit their livelihoods. However, the overexploitation of limited natural resources can also result in the diverse impacts refugees and camp presence may have on hosting communities, with mixed consequences being the most likely outcomes.[27] Economic development in the host area can be brought about by cheap labor, trading, farming, and infrastructural improvements such as constructing new roads and market links. Population growth within the zone through non-refugee migration and refugee settlement may have various consequences.[28] The mass influx of refugees can lead to conflict in accessing common property resources, as scarce natural resources in refugee camps can pressure these resources, potentially triggering conflict between the two parties.[29]

### *IV.1. Socio-Economic Impacts*

Positive socio-economic impacts include new livelihood opportunities and improved social services like health and education. The economic theory states that the existence of refugees will strain the supply chain of commodities and labor markets since foreign financial assistance increases demand for domestic goods.[30] The perceptions of refugee camps and prolonged displacement have significantly impacted socio-economic dynamics and vulnerabilities in host communities. Overburdened basic necessities, including healthcare and education, can lead to competition and resentment among host community members and refugees, causing increased tensions and economic vulnerabilities.[31] Refugees who struggle to blend in and be accepted may find it more difficult to start over and contribute positively to their new communities.[32] Childbirth is increasing in the Rohingya refugee camps as they are not aware of family planning. Increasing childbirth impacts the shortages of jobs, food, healthcare, and other necessities. Along with several social problems, the Rohingya refugee crisis affects local food shortages, food supply scarcity, transportation and hike expenses, shortages of natural resources, and tourism.[33] The refugee host area in Cox's Bazar faces inadequate food security and nutritional status, with residents relying on daily wages and insufficient social safety measures. The area is vulnerable to natural disasters and climate

[27] Grindheim, Kristoffer Andre: Exploring the Impacts of Refugee Camps on Host Communities: A Case Study of Kakuma Host Community in Kenya, Master's Thesis, University of Agder, 2013, pp. 15-18.
[28] Ibid.
[29] Martin, Adrian: Environmental Conflict Between Refugee and Host Communities. In Journal of Peace Research, Vol. 42, No. 3, 2005, pp. 330-345.
[30] Supra Note 27. p. 85.
[31] Ullah, A.K.M. Ahsan: Rohingya Crisis in Myanmar: Seeking Justice for the "Stateless." In Journal of Contemporary Criminal Justice, Vol. 32, No. 3, 2016, pp. 285-301.
[32] Banerjee, Debjani: Socio-economic and Environmental Impact of Rohingya Refugee Camps in Cox's Bazar, Bangladesh. Master's Thesis, Norwegian University of Life Sciences, 2024, pp. 27-29. Available at: https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/bitstream/handle/11250/3151960/no.nmbu:wiseflow:7110597:59113401.pdf?sequence=1
[33] Uddin, Riyaz- Nesa, Fazilatun: The Rohingya Refugee Crisis: Socio-Economic, and Environmental Impacts on Local Community in Bangladesh. In Journal of Asia-Pacific Studies, Vol. 6, No. 2, 2021, pp. 279-280.

change, with agriculture being the main livelihood. Teknaf and Ukhiya depend on agriculture, while 92% rely on firewood. Inadequate cultivable land led to low agricultural production and economic uncertainty.[34] The supply systems are limited due to the safety in the camps which encounter the normal livelihood of the host community. Rohingya refugees are illegally working in many places, and the people from the host community are becoming jobless.[35] Refugee arrival has led to a decline in work opportunities for marginalized and poor people of the host community, with local hosts being poorer in the unskilled labor sector, while skilled wage earners and traders benefit from resource flow.[36]

Consequently, between August 2017 and May 2018, the average daily wage income decreased by around 24%, significantly raising the poverty rate (52%) among the local population.[37] The food price hike is remarkable in Cox's Bazar, much higher than in other parts of Bangladesh. To survive in this situation, both the Rohingya Refugees and the host community need financial support. Much financial aid is needed to ensure the basic necessities to the Rohingya refugees and to give some basic support to the host community. The 2024 Rohingya Humanitarian Crisis Joint Response Plan is being implemented through the leadership of the Bangladesh government. The funding appeal is seeking $852.4 million to assist some 1.35 million people, including host communities and Rohingya refugees.[38] Cox's Bazar is one of Bangladesh's central tourist zone. The port town and its beaches have always been the country's top tourist destinations, and the region is now teeming with international aid employees.[39] The price of daily commodities also tends to grow because of the increased demand for goods in Bangladesh's coastal areas. These price increases have created massive pressure on the national budget to feed at least about one million Rohingya and provide accommodation.[40] Food prices increased by 8% in Ukhia, with vegetable and protein prices rising by 36% and 7%, respectively. Aid-supplied cereals and lentils showed a significant mitigating effect.[41] The poor people from the host community are dissatisfied, while the relief aid focuses only on the Rohingya Refugees, and they are getting little assistance. This social effect is causing a breakdown in the relationships among them and in the level of animosity directed at the refugees. There is a growing cross-cultural practice that affects the local culture. The Rohingya women are interested in marrying local Bangladeshi men, though there is a restriction by the government on such marriage between Rohingya and Bangladeshi. However, somehow, they managed the Bangladeshi National Identity Card and Birth

[34] Impacts of the Rohingya Refugee Influx on Host Communities. UNDP, 2018. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/bd/Impacts-of-the-Rohingya-Refigee-Influx-on-Host-Communities.pdf Accessed Date: 03/02/2025.

[35] Supra Note 28. p. 280.

[36] Rohingya Refugee Crisis Creates New Generation of Bangladeshi Aid Workers: IOM, 2018. Available at: https://www.iom.int/news/rohingya-refugee-crisis-creates-new-generation-bangladeshi-aid-workers-iom. Accessed Date: 03/02/2025.

[37] Bangladesh Poverty Assessment Facing Old and New Frontiers in Poverty Reduction. The World Bank, 2019, p. 32. Available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/793121572582830383/pdf/Bangladesh-Poverty-Assessment-Facing-Old-and-New-Frontiers-in-Poverty-Reduction.pdf Accessed Date: 03/02/2025.

[38] UN and Partners Seek $852.4m to Support Rohingya Refugees and Bangladeshi Hosts, (2024). Available at: https://www.unhcr.org/news/press-releases/un-and-partners-seek-852-4m-support-rohingya-refugees-and-bangladeshi-hosts#:~:text=The%202024%20Joint%20Response%20Plan,Rohingya%20refugees%20and%20host%20communities Accessed Date: 03/02/2025.

[39] Alam, M.: How the Rohingya Crisis is Affecting Bangladesh and Why It Matters. In The Washington Post, 2018, Available at: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/02/12/how-the-rohingya-crisis-is-affecting-bangladesh-and-why-it-matters/. Accessed Date: 03/02/2025.

[40] Naeem, Nasruzzaman – Ahmad, Syed Magfur: Adverse Economic Impact by Rohingya Refugees on Bangladesh: Some Way Forwards. In International Journal of Social, Political and Economic Research, Vol. 7, No. 1, 2020, pp. 3-4.

[41] Supra Note 4.

certificates and married Bangladeshi men.[42]

*IV.2. Impact on Security*

Refugee arrival may result in security challenges to the host population, including local crime, violence, conflicts with the host population, organized crime, drug smuggling, and human trafficking, targeting both refugees and the host population.[43] The Rohingya refugee crisis in Bangladesh is a growing concern that poses a threat to domestic stability and security, as well as multinational stability in the Southeast Asian region.[44] The jihadist group ARSA has already attracted soldiers to cross-border fighting and trafficking of military weapons and narcotics from refugee camps, undermining law order and protection.[45] Rohingya are entering the Middle East secretly with Bangladeshi Passports and birth certificates, leading to various illegal activities and international problems for Bangladesh.[46] The former Bangladeshi Minister for Expatriates' Welfare and Overseas Employment, Mr Nurul Islam, reported that at least two hundred thousand Rohingya managed Bangladeshi Passports and traveled abroad as workers, which is an alarming security issue for Bangladesh.[47] Trafficking has been prominent in Cox's Bazar refugees camps, with Rohingya women often involved in drug smuggling and sex work. The Fortify Rights Organization and Human Rights Commission of Malaysia investigated that over 170,000 Rohingya boarded boats from Myanmar and Bangladesh heading for Malaysia and Thailand during 2012-15, creating between $50 million and $100 million a year in trafficking. Smugglers piled hundreds and thousands of Rohingya refugees into processed fishing boats, stripped them of food, water, and energy, and committed murder and sexual assault at sea.[48] Prostitution, drug smuggling are increasing in Refugee host area.[49] About 80% of residents feel unsafe with Rohingya refugees nearby due to constant surveillance, security personnel deployment, and clashes between host communities and refugees, as well as between refugees and law enforcement authorities.[50] The Rohingya Refugees are living below the poverty level, which generates insecurity and leads them to act in criminal activities to survive.[51] Rohingya women

[42] Forbidden love: Police Hunt Bangladeshi Who Married Rohingya Refugee. SBS News, 2017, Available at: https://www.sbs.com.au/news/article/forbidden-love-police-hunt-bangladeshi-who-married-rohingya-refugee/noencshrc Accessed Date: 04/02/2025.

[43] Karen, Jacobsen: Livelihoods in Conflict: The Pursuit of Livelihoods by Refugee and the Impact on the Human Security of Host Communities. In International Migration, Vol. 40, No. 5, 2003, pp. 95-120.

[44] Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh: A Security Perspective, BIPSS Special Report, Bangladesh Institute of Peace and Security Studies, 2017. Available at: https://bipss.org.bd/pdf/Rohingya_Refugee_Crisis_in_Bangladesh.pdf Accessed Date: 03/03/2025.

[45] Faruk, Hasan-Al Imran-Mian, Nannu: The Rohingya refugee in Bangladesh: A Vulnerable Group in Law and Policy. In Journal of Studies in Social Sciences, Vol. 8, No. 2, 2014, pp. 226-253.

[46] Coorlim, Leif-Page, Thomas: Stolen Son: The Child Traffickers Preying on the Rohingya, CNN, 2019, Available at: https://edition.cnn.com/2019/08/31/asia/stolen-son-rohingya-coxs-bazar-intl/index.html Accessed Date: 03/02/2025.

[47] Two Lakh Rohingyas Went Abroad with Bangladeshi Passport, The Daily Star, 2018. Available at: https://www.thedailystar.net/country/2-lakh-myanmar-rohingyas-went-abroad-with-bangladeshi-passport-minister-1568974 Accessed Date: 04/02.2025.

[48] Supra Note 28. p. 281.

[49] Iqbal, Nomia: Rohingya Women in Bangladesh Face 'Forced Prostitution', BBC, 2017. Available at: https://www.bbc.com/news/world-asia-41928555 Accessed Date: 04/02/2025.

[50] Yasmin, Lailufar – Akther, Sayeda: The Locals and the Rohingyas: Trapped with an Uncertain Future. In Asian Journal of Comparative Politics, Vol. 5, No. 2, 2020, pp. 104-118.

[51] Datta, Sujit Kumar: Rohingya's Problem in Bangladesh. In Himalayan and Central Asian Studies, Vol. 19, No. 1-2, 2015, pp. 134-138.

are involved in drug smuggling and prostitution to earn money, which has an impact on the society and internal security of Bangladesh.[52]

### *IV.3. Impact on Environment*

The Rohingya refugee host area is facing environmental challenges. The environmental degradation is increasing due to the Rohingya Refugee influx in the host territory[53] and other challenges including natural disasters, lack of supply of drinking water, and proper waste management.[54] The Rohingya Refugee influx generates excessive demand for natural resources with long-term challenges for a sustainable environment in the local area.[55] Rohingya influx resulted in indiscriminate cleaning of forests and hilly areas.[56] Hills are cleaned and cut down to accommodate Rohingya Refugees, causing soil erosion, sedimentation, and siltation. Approximately 3,000 to 4,000 acres of hill land in the catchment area of Teknaf-Ukhia-Himchari have been cleared of forests in order to build shelters for the Rohingya refugees.[57] This makes the hills unsuitable for vegetation cover and leads to stream congestion, which causes habitat loss, water pollution, and water scarcity downstream.[58] Hill cutting and clearing vegetation increase the risk of hill and land-slides during monsoon rains. Denuded hills become dry, generating cracks. During rainy seasons, water enters through cracks, leading to local landslides, shelter destruction, and potential causes.[59]

## *V. The Humanitarian Response to the Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh*

The UN High Commissioner for Refugees has taken a unique initiative to safeguard refugees and improve living standards for a growing number of long-term Rohingya refugees. The Rohingya persecution triggered international reactions. The former UN Secretary-General Ban Ki-Moon urged for the cessation of vigilante attacks, targeted threats, and extremist rhetoric against Rohingya.[60] The Rohingya refugee crisis in Bangladesh has been a colossal humanitarian operation undertaken by the Bangladesh government, the UN (Mainly UNHCR and WFP), European Union, the USA, some other countries, and NGOs. Since 2017, almost one million refugees have been given shelter in Cox's Bazar, the largest refugee camp in the world. Aid organizations have provided food, shelter, health care, and education in the

---

[52] Supra Note 51.

[53] Khatun, Fahmida: Addressing Rohingya Crisis: Options for Bangladesh, Centre for Policy Dialogue (CPD), 2017, pp.23-25. Available at: https://cpd.org.bd/wp-content/uploads/2017/11/Presentation-on-Implications-of-the-Rohingya-Crisis-for-Bangladesh.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

[54] Myat, Lily: The Rohingya Refugee Crisis: Social, Economic, and Environmental Implications for the Local Community in Bangladesh. Masters Thesis, Flinders University, 2018, pp. 41-42. Available at: https://flex.flinders.edu.au/file/20455f70-482e-480d-843e-288609037d12/1/Thesis%20Myat%202018.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

[55] Ahmed, Kaamil: Bangladeshi Forests Stripped Bare as Rohingya Refugees Battle to Survive, *Mongabay*, 2018. Available at: https://news.mongabay.com/2018/01/bangladeshi-forests-stripped-bare-as-rohingya-refugees-battle-to-survive/ Accessed Date: 03/02/2025.

[56] Report on Environmental Impact of Rohingya Influx, UNDP, 2018, pp. 41-42. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/bd/REIRI.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

[57] Ibid.

[58] Report on Environmental Impact of Rohingya Influx, UNDP, 2018, 41. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/bd/REIRI.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

[59] Ibid.

[60] Secretary-General Urges Swift Action by Myanmar Government to Stop Vigilante Attacks in Northern Rakhine, United Nations, 2012. Available at: https://press.un.org/en/2012/sgsm14605.doc.htm Accessed date: 04/02/2025.

refugee camps. However, problems such as overcrowding, lack of resources, and environmental degradation remain.

*V.1. UNHCR in Humanitarian Response*

The UNHCR established refugee camps in Bangladesh as part of its initial strategy to provide early rehabilitation and temporary resettlement for conflict-affected Rohingya refugees. The assistance included housing and livelihood aids, scaling up fundraising campaigns for basic logistics supplies, providing doctors for emergency assistance, and durable solution. The UNHCR's Policy Development and Evaluation Service reviewed the progress made in implementing this initiative, focusing on the extent to which it has exercised its mandate for durable solutions, played a catalytic role in other actors' engagement, and improved the quality of life for refugees.[61] The Rohingya refugees have no livelihood and legal status, and their freedom of movement is restricted outside the camps, thus totally dependent on humanitarian assistance and also at a heightened risk of abuse and exploitation. The activities of UNHCR include refugee registration, protection and legal assistance, prevention of gender-based violence, ensuring adequate shelter, health care, and sanitation, education and vocational training, livelihood opportunities, and distribution of life-saving relief items as needed.[62] UNHCR Policy Development and Evaluation Service is assessing progress in implementing the remarkable initiative. The focus is on whether UNHCR has fulfilled its mandate for long-term solutions, acted as a catalyst for other actors, and improved refugee quality of life while pursuing solutions.[63] It has collaborated with the WFP[64] and other NGOs to provide the Rohingya refugees with food security and medical services.[65] Moreover, UNHCR has established safe spaces for women and children, provided vocational training, and supported informal education systems. Women's empowerment programs enhance skills and economic self-sufficiency. UNHCR collaborates with local authorities to improve security in camps.[66] It has also pondered resettlement and local integration, but the reluctance of Bangladesh to provide permanent status to Rohingya refugees has made these options not feasible.[67]

[61] Faye, Malang: A forced migration from Myanmar to Bangladesh and Beyond: Humanitarian Response to Rohingya Refugee Crisis. In Journal of International Humanitarian Action, Vol. 6, No. 13, 2021, pp. 3-12.
[62] Rohingya Refugee Crisis Explained, UNHCR, 2024. Available at: https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/ Accessed Date: 05/02//2025.
[63] Kiragu, Esther- Rosi, Angela Li- and Morris T.: States of Denial-A Review of UNHCR's Response to the Protracted Situation of Stateless Rohingya Refugees in Bangladesh. 2011, p. 1. Available at: https://www.unhcr.org/in/sites/en-in/files/legacy-pdf/4ee754c19.pdf. Accessed Date: 05/02/2025.
[64] UNHCR-WFP Joint Assessment Mission Report. 2021, Available at: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000134936/download/?_ga=2.154654971.297675064.1739643920-508256536.1739643920 Accessed Date: 05/02/2025.
[65] Joint Response Plan: Rohingya Humanitarian Crisis, 2022. Reliefweb, Available at: https://reliefweb.int/report/bangladesh/2022-joint-response-plan-rohingya-humanitarian-crisis-january-december-2022 Accessed Date: 06/02/2025.
[66] Gender Equality and the Empowerment of Women and Girls, UNHCR, 2023. Available at: https://www.unhcr.org/sites/default/files/2023-12/gender-equality-and-the-empowerment-of-women-and-girls.pdf Accessed Date: 05/02/2025.
[67] Azad, Ashraful-Jasmin, Fareha: Durable Solutions to the Protracted Refugee Situation: the Case of Rohingyas in Bangladesh. In Journal of Indian Research, Vol. 1, No. 4, 2013, pp. 25-35.

*V.2. The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Response*

ASEAN has since identified the Rohingya issue from the 1990s, with Malaysia and Thailand having done so. However, Thailand and Malaysia governments have warned against regarding the issue as an internal one since it could cause instability or human misery.[68] ASEAN Inter-Parliamentary Myanmar Caucus criticized Myanmar for segregating Buddhist and Muslim communities in Rakhine State, referring to the humanitarian crisis and ASEAN's inaction. It also warned that if the Rohingya Muslim crisis is not tackled, it can lead to extremism and radicalization and become a security threat.[69] ASEAN developed the idea of Responsibility to Protect (R2P)[70] human rights within the region.

*V.3. Bangladesh Response*

The Rohingya humanitarian response in Bangladesh is led by the Government of Bangladesh, with the National Task Force (NTF) and National Committee on Coordination, Management, and Law and Order established by the Ministry of Home Affairs and the Ministry of Foreign Affairs, respectively. The Refugee Relief and Repatriation Commissioner (RRRC) coordinates the response in Cox's Bazar, while the Deputy Commissioner coordinates the response to host community needs and ensures security and public order in the district. The Strategic Executive Group guides the Rohingya humanitarian response and engages with the Bangladesh government through liaison with the NTF and relevant line ministries.[71] Bangladesh implemented the National Strategy on Undocumented Myanmar Nationals (Rohingya) and Refugees, involving various ministries and agencies. It also allocated 2,000 acres of forestry land for a new camp to the west of Kutupalong, Cox's Bazar.[72] The District Authority has implemented a donation mechanism, providing urgent medical attention and water to spontaneous settlements. Local communities have provided food and other basic needs to new arrivals, while the Department of Immigration and Passports has implemented biometric registration with UNHCR support.[73] Bangladesh established a new camp on Bhasan Char, a newly emerged island in the Bay of Bengal, to resettle 100,000 Rohingya from Cox's Bazar with better facilities. The Rohingya claimed that Bangladesh was forcibly taking them and that the region was unsafe.[74]

*V.4. NGOs Response*

NGOs like BRAC, Save the Children, Médecins Sans Frontières and IRC have provided humanitarian assistance to Rohingya refugees. They have offered crucial services like healthcare, education, and livelihood programs, which supplemented the efforts of

[68] Supra Note 63.
[69] C.R, Abrar: Multilevel Approaches to Human Security and Conflict Management: The Rohingya Case, NTS Policy Brief, 2013, p. 4.
[70] Key R2P and Atrocity Prevention information for Asia and the Pacific, Available at: https://r2pasiapacific.org/key-r2p-and-atrocity-prevention-information-asia-and-pacific Accessed Date: 05/02/2025.
[71] Supra Note 66.
[72] Humanitarian Response Plan, Rohingya Refugee Crisis, 2017-2018, Available at: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2017_HRP_Bangladesh_041017_2.pdf
[73] Ibid.
[74] Islam, Didarul – Siddika, Ayesha: Implications of the Rohingya Relocation from Cox's Bazar to Bhasan Char, Bangladesh. In International Migration Review, Vol. 56, No. 4, 2022, pp. 1195-1205.

international agencies. NGOs have also focused on mental health and psychosocial care, implementing nutrition programs and water sanitation interventions. They have also undertaken skill development programs, offering vocational training to Rohingya refugees to enhance self-reliance and preparedness for repatriation. However, NGOs face challenges like funding, regulation, and access to far-flung refugee camps. The government's reluctance to offer formal employment hampers the success of livelihood programs, and security concerns and overcrowded living conditions hinder the delivery of services without disruption.

*VI. Challenges in the Humanitarian Response*

The humanitarian response has been faced with several challenges, affecting different stakeholders, including the government of Bangladesh, UN agencies, non-government organizations (NGOs), donors, and Rohingya refugees themselves. The Bangladesh government encounters political and economic difficulties in solving the Rohingya crisis. The open-border policy of Bangladesh, prioritizing repatriation over integration, has constrained global funding for the Rohingya crisis, too. It has resulted in movement, work, and education restrictions among the Rohingya community, which is adverse to long-term opportunities. Besides, the government has not had international assistance due to donors' reluctance to offer long-term money without a clear repatriation policy.[75] Refugees endure mobility restrictions, no employment, and poor living conditions. The coordination challenges involve the absence of disaster preparedness and civil-military cooperation with vague policies and regular staff rotation. Accountability concerns are due to inconsistencies in quality and effectiveness, specifically in sanitation and infrastructure. Domestic NGOs are important but usually pushed aside by foreign organizations, restricting them from influencing decisions. Stronger coordination and long-term planning of the response to the Rohingya crisis are needed because of policy constraints, operational inefficacies, and sustainability issues.[76] To ensure sanitation, health, education, and other security issues are very challenging as the camps are densely populated. UNHCR and NGOs play a crucial role in delivering humanitarian aid, but they experience operational difficulties such as funds shortages, bureaucratic obstacles, and security concerns. Due to insufficient funds, the organizations have been compelled to reduce essential services such as food rations and medical attention.[77] Moreover, bureaucratic limitations by the Bangladesh government, such as visa limitations for international relief staff, have delayed the deployment of humanitarian staff. Another problem is coordination among the actors. The influx of various NGOs has resulted in duplicated efforts and inefficiency in assistance delivery. Many agencies struggle to coordinate their activities owing to high turnover and the absence of a joint response plan.[78] International donors have been among the strongest supporters of humanitarian aid but have issues of accountability and long-term viability. With uncertain repatriation timelines, many donors hesitate to support causes without a sound exit plan.[79] Moreover, political considerations enter into funding decisions, as some nations opt for bilateral over international donations.

[75] Supra Note 68.

[76] Cook, Alistair D.B. – Yen Ne S., Foo: Complex Humanitarian Emergencies and Disaster Management in Bangladesh, Rajaratnam School of International Studies, 2018.

[77] Rahman, Shafik A.: Rohingya Crisis: The Picture of Fund Crisis and its Impacts, CETRI, 2023. Available at: https://www.cetri.be/Rohingya-Crisis-The-Picture-of?lang=fr Accessed Date: 06/02/2025.

[78] Hossain, ANM Zakir: Unfolding the Role of Non-State Actors in Rohingya Refugee Crisis at Bangladesh. In Košická Bezpečnostná Revue*,* Vol. 10, No. 2, 2020, pp. 20-32.

[79] Supra Note 6. pp. 115-130.

*VII. Solutions for Sustainable Humanitarian Intervention in the Rohingya Refugee Crisis*

The Rohingya crisis has raised concerns about the involvement of UN members like China and Russia in South Asia. The US, UK, France, EU, Germany, Arab League, and OIC are hesitant to seek a permanent solution, while India and China have supported the Myanmar government. Bangladesh needs a sustainable solution, and the Rohingya refugee can use the 'Return to Protected Homeland' method to avoid Western forces. Convincing various state and non-state actors to support a permanent solution is crucial as major regional powers pursue their national interests in Myanmar. Rohingya refugee crisis in Bangladesh calls for a coordinated, long-term humanitarian response. Consolidating legal and policy measures to safeguard and secure the rights of the Rohingya refugees facilitates long-term livelihoods through vocational training, skills building, livelihood interventions, and investment in sustainable infrastructure like durable shelter, sanitation, and health facilities. Global and regional coordination is also needed with Bangladesh, prioritizing the resettlement programs and increasing international aid. Voluntary, safe, and dignified repatriation to Myanmar is the aspiration, but voluntary following international human rights standards. The involvement of Myanmar, international organizations, and human rights mechanisms is needed to create conditions conducive to a sustainable return. The Security Council (SC) of the United Nations has an important role in addressing the Rohingya humanitarian crisis. Under articles 39 to 42 of the Charter, the SC can play an important role in restoring peace and security in the Rakhine State of Myanmar. It can adopt a binding resolution for an unobstructed humanitarian aid delivery[80], like Syria, in the affected region of Myanmar as well as in Cox's Bazar of Bangladesh. It can also support regional and diplomatic initiatives by coordinating diplomatic efforts with ASEAN and regional actors to ensure the safe repatriation of Rohingya refugees under internationally supervised conditions.[81] An international humanitarian fund, similar to the UN Trust Fund for Afghanistan,[82] can be established for the Rohingya crisis. The deployment of a UN peacekeeping or monitoring mission to Rakhine State would assist in protecting returning Rohingya communities and stopping ethnic cleansing.[83] A combination of these strategic interventions can assist in developing a more sustainable humanitarian response, ensuring long-term stability for Rohingya refugees and host communities in Bangladesh.

*VIII. Conclusion*

The Rohingya refugee crisis in Bangladesh continues to be a massive humanitarian issue, requiring continued international support and policy creativity. The solution to this crisis is becoming uncertain day by day. Although Bangladesh has been remarkably generous in accepting Rohingya refugees, the burden cannot be perpetually carried without lasting solutions. The Rohingya crisis is an iniquitous matter that poses a grand challenge to Bangladesh. Bangladesh and Myanmar entered into bilateral agreements and physical arrangements on 23 November 2017, and 16 January 2018, respectively, with the cutoff date of January 23, 2019, for the repatriation of 670,000 Rohingya migrants who fled during the persecution in the Arakan state of Myanmar. But nothing has been achieved by such an arrangement yet. However, they are residing in the Refugee camps in Bangladesh. At the

[80] UN SC Resolution- S/RES/2165, 2014. Available at: http://unscr.com/en/resolutions/2165
[81] Chetail, Vincent: International Migration Law, Oxford University Press, 2019, pp. 230-45.
[82] UN Security Council Resolution-2679, 2023. Available at: https://docs.un.org/en/S/RES/2679(2023)
[83] Chesterman, Simon: You, The People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building, Oxford University Press, 2003, pp. 190-198.

initial time of the influx, the host community welcomed Rohingya refugees on humanitarian grounds but presently it is evident that conflicts between them are increasing. The argument regarding the Rohingya controversy is that inequality in access to opportunities and resources is the genesis of conflict between host communities and refugees. The situation in Bangladesh surpasses much beyond national, regional, and global scales. Thus, an urgent and comprehensive measure needs to be found to end the Rohingya problem and protect the local population and Bangladesh from harm.

A multilevel approach is needed to address the Rohingya refugee crisis. Myanmar needs to end violence, cooperate with the international community for humanitarian aid, and ensure Rohingya rights. As a member state of the UN, Myanmar has obligation under the Charter of the UN to protect international peace and security.[84] Bangladesh needs to be more accommodating in terms of displaced Rohingya having access to basic needs and keep an eye on the situation for early warning. Government officials, humanitarian agencies, health professionals, environmental authorities, and law enforcement authorities agree that the Rohingya refugee presence in Bangladesh imposes an enormous range of long-term adverse effects on society, the nation, and the region. Bangladesh should uphold R2P standards, respect international commitments under international human rights laws, accept Rohingya asylum seekers into its territory, and allow NGOs for long term to provide humanitarian aid. Bangladesh may adopt specific legislations and guidelines to monitor, control, and to ensure some basic rights including accessing education to the Rohingya refugees. Other countries, including India, Malaysia, and Thailand, should not refuse Rohingya from their borders. In line with the concept of R2P, the ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights should call for a regional dialogue to convince about the human security needs to the Rohingya Refugees and to pressure Myanmar to grant Rohingya citizenship and end discriminatory and exclusionary practices. The summit should also urge ASEAN members to safeguard Rohingya asylum seekers and stateless individuals. A combined strategy encompassing legal acknowledgment, enhanced humanitarian assistance, and regional cooperation must be adopted to ensure the long-term sustainability and dignity of the Rohingya community. This humanitarian crisis must be end.

*Bibliography*

Ahmed, Kaamil: Bangladeshi Forests Stripped Bare as Rohingya Refugees Battle to Survive, Mongabay, 2018. Available at: https://news.mongabay.com/2018/01/bangladeshi-forests-stripped-bare-as-rohingya-refugees-battle-to-survive/. Accessed Date: 03/02/2025.

Alam, M.: How the Rohingya Crisis is Affecting Bangladesh and Why It Matters, The Washington Post, 2018. Available at: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/02/12/how-the-rohingya-crisis-is-affecting-bangladesh-and-why-it-matters/ Accessed Date: 03/02/2025.

Azad, Ashraful-Jasmin, Fareha: Durable Solutions to the Protracted Refugee Situation: the Case of Rohingyas in Bangladesh, Journal of Indian Research, Vol. 1, No. 4, 2013, pp. 25-35.

Banerjee, Debjani: Socio-economic and Environmental Impact of Rohingya Refugee Camps in Cox's Bazar, Bangladesh, Master's Thesis, Norwegian University of Life Sciences, 2024,

[84] Preamble and article 1 of the Charter of the UN.

pp. 27-29. Available at: https://nmbu.brage.unit.no/nmbu-xmlui/bitstream/handle/11250/3151960/no.nmbu:wiseflow:7110597:59113401.pdf?sequence=1

Bangladesh Poverty Assessment Facing Old and New Frontiers in Poverty Reduction. The World Bank. 2019, 32. Available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/793121572582830383/pdf/Bangladesh-Poverty-Assessment-Facing-Old-and-New-Frontiers-in-Poverty-Reduction.pdf Accessed Date: 03/02/2025.

Chan, Aye: The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar), SOAS Bulletin of Burma Research, Vol. 3, No. 2, 2005, pp. 403-13.

Chetail, Vincent: International Migration Law. Oxford University Press, 2019, pp. 230-45.

Crawley, Heaven – Skleparis, Dimitris: Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's Migration Crisis. In Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 44, No. 1, 2018, pp. 48-50. DOI: https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224

Coorlim, Leif-Page, Thomas: Stolen Son: The Child Traffickers Preying on the Rohingya, CNN, 2019. Available at: https://edition.cnn.com/2019/08/31/asia/stolen-son-rohingya-coxs-bazar-intl/index.html Accessed Date: 03/02/2025.

Chesterman, Simon: You, The People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building, Oxford University Press, 2003, pp. 190-198.

Cook, Alistair D.B. – Yen Ne S., Foo: Complex Humanitarian Emergencies and Disaster Management in Bangladesh. In Rajaratnam School of International Studies, 2018, DOI: http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.15958.75844

C.R. Abrar: Multilevel Approaches to Human Security and Conflict Management: The Rohingya Case, NTS Policy Brief, 2013, p. 4. Available at:

Datta, Sujit Kumar: Rohingya's Problem in Bangladesh. In Himalayan and Central Asian Studies, Vol. 19, No. 1-2, 2015, pp. 134-138.

Detailed findings of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, UN Human Right Council, 2019, Available at: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/20190916/A_HRC_42_CRP.5.pdf Accessed Date: 02/02/2025.

Faye, Malang: A forced migration from Myanmar to Bangladesh and Beyond: Humanitarian Response to Rohingya Refugee Crisis. In Journal of International Humanitarian Action, Vol.6, No. 13, 2021, pp. 3-12. DOI: https://doi.org/10.1186/s41018-021-00098-4

Faruk, Hasan-Al Imran-Mian, Nannu: The Rohingya refugee in Bangladesh: A Vulnerable Group in Law and Policy, Journal of Studies in Social Sciences, Vol.8, No. 2, 2014, pp. 226-253.

Farzana, Kazi Fahmida: Boundaries in Shaping the Rohingya Identity and the Shifting Context of Borderland Politics. In Studies in Ethnicity and Nationalism, Vol.15, No. 2, 2015, pp. 292-299.

Forbidden love: Police hunt Bangladeshi who married Rohingya refugee. SBS News, 2017, Available at: https://www.sbs.com.au/news/article/forbidden-love-police-hunt-bangladeshi-who-married-rohingya-refugee/noencshrc. Accessed Date: 04/02/2025.

Grindheim, Kristoffer Andre: Exploring the Impacts of Refugee Camps on Host Communities: A Case Study of Kakuma Host Community in Kenya. Master's Thesis, University of Agder, 2013, pp.15-18.

Goodwin-Gill, Guy S. – Mcadam, Jane: The Refugee in International Law, Oxford University Press, 3rd ed. 2007, pp. 345-450.

Gender Equality and the Empowerment of Women and Girls. UNHCR, 2023. Available at: https://www.unhcr.org/sites/default/files/2023-12/gender-equality-and-the-empowerment-of-women-and-girls.pdf Accessed Date: 05/02/2025.

Hossain, ANM Zakir: Unfolding the Role of Non-State Actors in Rohingya Refugee Crisis at Bangladesh. In Košická Bezpečnostná Revue, Vol.10, No.2, 2020, pp. 20-32.

Humanitarian Response Plan, Rohingya Refugee Crisis, 2017-2018. Available at: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/2017_HRP_Bangladesh_041017_2.pdf

History of the Rohingya. Rohingya Culture Center. Available at: https://rccchicago.org/history-of-the-rohingya/, Accessed Date: 25/01/2025.

Iqbal, Nomia: Rohingya Women in Bangladesh Face 'Forced Prostitution', BBC, 2017. Available at: https://www.bbc.com/news/world-asia-41928555 Accessed Date: 04/02/2025.

Ibrahim, Azeem: The Rohingyas: Inside Myanmar's Hidden Genocide. The Hurst, 2016, pp. 85-100.

Islam, Didarul- Siddika, Ayesha: Implications of the Rohingya Relocation from Cox's Bazar to Bhasan Char, Bangladesh. In International Migration Review, Vol. 56, No. 4, 2022, pp. 1195-1205.

Islam, Shahidul – Nawshin Eva, Farzana – Khan, Rabbi: Exploring the Transformative Effects of the Rohingya Settlement on Secondary School Students in Bangladesh. In Journal of Interdisciplinary Studies in Education, Vol. 13, No. 1, 2024, pp. 252-56.

Impacts of the Rohingya Refugee Influx on Host Communities, UNDP, 2018. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/bd/Impacts-of-the-Rohingya-Refigee-Influx-on-Host-Communities.pdf. Accessed Date: 03/02/2025.

Jolliffe, Kim: Ethnic Conflicts and Social Services in Myanmar's Contested Regions, The Asia Foundation, 2014, pp. 5-6. Available at:https://themimu.info/sites/themimu.info/files/assessment_file_attachments/Ethnic_conflict_and_social_services_in_Myanmars_contested_regions_-_Asia_Foundation_June_2014.pdf

Joint Response Plan: Rohingya Humanitarian Crisis, 2022, Reliefweb. Available at: https://reliefweb.int/report/bangladesh/2022-joint-response-plan-rohingya-humanitarian-crisis-january-december-2022. Accessed Date: 06/02/2025.

Karen, Jacobsen: Livelihoods in Conflict: The Pursuit of Livelihoods by Refugee and the Impact on the Human Security of Host Communities. In International Migration, Vol. 40, No. 5, 2003, pp. 95-120. DOI: https://doi.org/10.1111/1468-2435.00213

Khatun, Fahmida: Addressing Rohingya Crisis: Options for Bangladesh, Centre for Policy Dialogue (CPD), 2017, pp. 23-25. Available at: https://cpd.org.bd/wp-content/uploads/2017/11/Presentation-on-Implications-of-the-Rohingya-Crisis-for-Bangladesh.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

Kiragu, Esther – Rosi, Angela Li – Morris, T.: States of Denial-A Review of UNHCR's Response to the Protracted Situation of Stateless Rohingya Refugees in Bangladesh, 2011, p.1. Available at: https://www.unhcr.org/in/sites/en-in/files/legacy-pdf/4ee754c19.pdf Accessed Date: 05/02/2025.

Key R2P and Atrocity Prevention information for Asia and the Pacific, Available at: https://r2pasiapacific.org/key-r2p-and-atrocity-prevention-information-asia-and-pacific. Accessed Date: 05/02/2025.

Leider, Jacques P.: Rohingya The name. The Movement. The quest for Identity, 2014, pp.11-12, Available at: https://www.burmalibrary.org/docs21/Jacques-P-Leider-2014-01-28-Rohingya-The_Name-The_movement-The_quest_for_identity-en.pdf Accessed Date: 26/01/2025.

Martin, Adrian: Environmental Conflict Between Refugee and Host Communities. In Journal of Peace Research, Vol. 42, No. 3, 2005, pp. 330-345.

Myat, Lily: The Rohingya Refugee Crisis: Social, Economic, and Environmental Implications for the Local Community in Bangladesh, Masters Thesis, Flinders University, 2018, pp. 41-42. Available at: https://flex.flinders.edu.au/file/20455f70-482e-480d-843e-288609037d12/1/Thesis%20Myat%202018.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

Naeem, Nasruzzaman – Ahmad, Syed Magfur: Adverse Economic Impact by Rohingya Refugees on Bangladesh: Some Way Forwards. In International Journal of Social, Political and Economic Research,Vol.7, No. 1, 2020, pp.3-4. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3698176

Neef, Katja-Jones, Evan-Marlowe, Jay: The Conflict, Climate Change, and Displacement Nexus Revisited: The Protracted Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh, Journal of Peacebuilding & Development, Vol. 18(3), 2023, pp. 235-239. DOI: https://doi.org/10.1177/15423166231190040

Rahaman, Razidur: Search for Durable Solution to the Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh. In International Journal on Minority and Group Rights, 2024, p. 2. DOI: http://dx.doi.org/10.1163/15718115-bja10187

Rahman, Shafik A.: Rohingya Crisis: The Picture of Fund Crisis and its Impacts, CETRI, 2023. Available at: https://www.cetri.be/Rohingya-Crisis-The-Picture-of?lang=fr Accessed

Date: 06/02/2025.

Rahaman, Razidur: Rohingya-the Community of No Human Rights. In The Daily Observer, 2017. Available at: https://www.observerbd.com/news/68541 Accessed Date: 01/02/2025.

Rohingyas and Refugee Status in Bangladesh, Forced Migration Review, Available at: https://www.fmreview.org/phiri/

Rohingya Refugee Crisis Explained, UNHCR, 2024. Available at: https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/ Accessed Date: 05/02//2025.

Rohingya Refugee Crisis in Bangladesh: A Security Perspective, BIPSS Special Report, Bangladesh Institute of Peace and Security Studies, 2017. Available at: https://bipss.org.bd/pdf/Rohingya_Refugee_Crisis_in_Bangladesh.pdf Accessed Date: 03/03/2025.

Rohingya Refugee Crisis Creates New Generation of Bangladeshi Aid Workers: IOM, 2018, Available at: https://www.iom.int/news/rohingya-refugee-crisis-creates-new-generation-bangladeshi-aid-workers-iom Accessed Date: 03/02/2025.

Report on Environmental Impact of Rohingya Influx, UNDP, 2018, pp. 41-42. Available at: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/bd/REIRI.pdf Accessed Date: 04/02/2025.

Sengupta, Sucharita: Stateless, floating people: the Rohingya at Sea, Edn. SB. Ray Chaudhury & R. Samaddar, The Rohingya in South Asia: People Without a State, Ist Edn. Routledge, 2018, pp. 4-18.

Secretary-General Urges Swift Action by Myanmar Government to Stop Vigilante Attacks in Northern Rakhine, United Nations, 2012. Available at: https://press.un.org/en/2012/sgsm14605.doc.htm. Accessed date: 04/02/2025.

The 1982 Citizenship Act of Myanmar: Section-3, 23, 42.

Two Lakh Rohingyas Went Abroad with Bangladeshi Passport, The Daily Star, 2018. Available at: https://www.thedailystar.net/country/2-lakh-myanmar-rohingyas-went-abroad-with-bangladeshi-passport-minister-1568974 Accessed Date: 04/02.2025.

Uddin, Riyaz – Nesa, Fazilatun: The Rohingya Refugee Crisis: Socio-Economic, and Environmental Impacts on Local Community in Bangladesh. In Journal of Asia-Pacific Studies, Vol. 6, No 2, 2021, pp. 279-280.

Ullah, A.K.M. Ahsan: Rohingya Crisis in Myanmar: Seeking Justice for the “Stateless.” In Journal of Contemporary Criminal Justice, Vol. 32, No. 3, 2016, pp. 285-301. DOI: https://doi.org/10.1177/1043986216660811

UNHCR-WFP Joint Assessment Mission Report, 2021. Available at: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000134936/download/?_ga=2.154654971.297675064.1739643920-508256536.1739643920.

Accessed Date: 05/02/2025.

UN and Partners Seek $852.4m to Support Rohingya Refugees and Bangladeshi Hosts, (2024), Available at: https://www.unhcr.org/news/press-releases/un-and-partners-seek-852-4m-support-rohingya-refugees-and-bangladeshi-hosts#:~:text=The%202024%20Joint%20Response%20Plan,Rohingya%20refugees%20and%20host%20communities Accessed Date: 03/02/2025.

UNICEF Bangladesh Humanitarian Situation Report, UNICEF, Report No. 62, 2022. Available at: https://www.unicef.org/media/133961/file/Bangladesh-Humanitarian-SitRep-No.62-31-December-2022.pdf

UNHCR, Joint Response Plan for Rohingya Humanitarian Crisis, 2023. Available at: https://rohingyaresponse.org/project/2023-jrp/#:~:text=The%202023%20JRP%20requests%20%24876,Agencies%2C%20Bangladeshi%20and%20international%20NGOs

UN SC Resolution- S/RES/2165, 2014, Available at: http://unscr.com/en/resolutions/2165

UN Security Council Resolution-2679, 2023. Available at: https://docs.un.org/en/S/RES/2679(2023)

UN Charter: Preamble and article 1.

Yasmin, Lailufar – Akther, Sayeda: The Locals and the Rohingyas: Trapped with an Uncertain Future. In Asian Journal of Comparative Politics, Vol. 5, No. 2, 2020, pp. 104-118. DOI: https://doi.org/10.1177/2057891119865021.

**Mercz Mónika**[1]

# Az EU jövője a fogalmak hálójában[2]

*Absztrakt*

Az Európai Unió jövője rengeteg tényezőtől függ. Jelenleg számos tagállam alkotmánybírósága vitatja az uniós jog elsőbbségét, emel szót a „lopakodó hatáskörök" ellen, és kerül konfliktusba az EU szerveivel. Mind azt szeretnénk, ha közös érdekek mentén, közös értékekre alapítva erősödne az egység, s folytatódna az integráció, a sokféleséget szem előtt tartva. Ehhez azonban számos alkotmányjogi szempontból megkerülhetetlen fogalmat kell egymástól elválasztanunk: az alkotmányos önazonosság, alapvető állami funkciók, szuverenitás és nemzeti identitás jelenségeit. Mi az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének értelme? Mennyiben térnek el Magyarország sajátos értékei az EU által vallottaktól? Kutatásom során célom volt, hogy felfedjem, mik azok az alapvető állami funkciók, hatékony hivatkozási alapot jelentenek-e az EUB előtt, és hogy mi lenne az integráció erősítésének helyes útja – az európai szőttes magyar fonalait tekintve.

*Kulcsszavak*: alapvető állami funkciók, alkotmányos önazonosság, szuverenitás, nemzeti identitás, Európai Unió

*Abstract*

The future of the European Union depends on many factors. At present, many Member States' constitutional courts are challenging the primacy of EU law, speaking out against 'stealth powers' and coming into conflict with EU bodies. We all want to see unity strengthened and integration continued, based on common interests and values, while respecting diversity. However, this requires the separation of a number of concepts that are inescapable from a constitutional point of view: constitutional identity, basic state functions, sovereignty and national identity. What is the meaning of Article 4(2) TEU? How do Hungary's specific values differ from those of the EU? In my research, my aim was to discover what are the basic state functions, whether they constitute an effective reference point before the TEU, and what would be the right way to strengthen integration – in the Hungarian thread of the European tapestry.

*Keywords*: basic state functions, constitutional identity, sovereignty, national identity, European Union

[1] PhD-hallgató KRE Állam- és jogtudományi Doktori Iskola.
[2] DOI 10.59558/jesz.2025.1.92

*I. Fogalmak hálójában*

Az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének ma ismert két fordulata[3] még az Alkotmányos Szerződés megszövegezésekor született. Eredeti formájában a javaslat az alapvető tagállami funkciók („*essential Member State functions*")[4] kifejezést alkalmazta, amelyet a nemzeti identitás részeként fogott fel. Ez az idők során átalakult, míg a szöveg elérte a Lisszaboni Szerződésben szereplő formáját. Jelenleg úgy értelmezhetjük a (2) bekezdésben szereplő nemzeti identitás, valamint alapvető állami funkciók kategóriáit, mint amelyek között van ugyan összefüggés, de két külön jellemzőjét adják a tagállamoknak. Az első fordulat a tagállamok alapvető alkotmányos és politikai berendezkedésének egyedi jellemzőit, regionális és helyi önkormányzatokat, az ún. alkotmányos identitást hivatott védeni. Tribl Norbert úgy hivatkozik az alkotmányos identitásra, mint egy tagállam „lelkére".[5] Bár az EUSZ magyar nyelvű szövegében „nemzeti identitás" szerepel, mint egy tagállam védendő sajátossága, ez értelmezésem szerint sokkal tágabb fogalom, mint amelyet az alkotmányjog területén használhatunk. Az alkotmányos önazonosság a nemzeti identitásnak azon szeglete, amelyet a történelmi alkotmányban, illetve az Alaptörvény „négy sarka között" találunk.[6]

A magyar Alkotmánybíróság értelmezésében „*[az] alkotmányos identitás és a szuverenitás nem komplementer, hanem egymással több szempontból is összefüggő fogalmak*".[7] A definíciók kapcsolatát tekintve ki kell emelni, hogy az alkotmányos identitás megőrzését a szuverenitás védelme teszi lehetővé,[8] illetve, hogy az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére irányuló törekvés és az ezeket megörökítő nemzeti ünnepek is az alkotmányos önazonosság részei.[9]

Az EUSZ vizsgált rendelkezésének második fordulatában megtalálható alapvető állami funkciók tiszteletben tartása valamennyi tagállamra azonos tartalommal vonatkozik,[10] tekintet nélkül a nemzeti sajátosságokra. Az EUSZ három példát is ad arra, mi tartozik a fogalom körébe: alapvető állami funkciónak minősül az állam területi integritásának biztosítása, a közrend fenntartása és a nemzeti biztonság védelme. A Francia Alkotmánytanács úgy fogalmazza meg ezt a kategóriát, mint a „*nemzeti szuverenitás gyakorlásához szükséges alapvető feltételek*".[11] Azonban érdemes kiemelnünk, hogy bár mindkét fogalom erősen kötődik a szuverenitáshoz, nem csupán a tagállamok szempontjából szemlélhetjük az alapvető

[3] EUSZ 4. cikk (2) Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.

[4] Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. In Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 2007, Tomus XXV/1, 175-190.

[5] Tribl Norbert: Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben, Doktori (PhD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2020. p. 115.

[6] Jacobsohn, Gary Jeffrey: The Formation of Constitutional Identities. In Ginsburg, Tom – Dixon, Rosalind (ed.): Comparative Constitutional Law. Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2011, p. 129-131.

[7] 32/2021. (XII. 20.) AB határozat Indokolás [99].

[8] Alaptörvény R) cikk (4) Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége. Az alkotmányos önazonosság védelme érdekében sarkalatos törvénnyel létrehozott, független szerv működik. Ezért is állították fel a Szuverenitásvédelmi Hivatal, amely az alkotmányos önazonosság védelmét is hivatott ellátni. Lásd: 2023. évi LXXXVIII. törvény a nemzeti szuverenitás védelméről 1. § (1) A Szuverenitásvédelmi Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) az alkotmányos önazonosság védelme érdekében az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdése alapján létrehozott, az e törvényben meghatározottak szerint működő, elemző, értékelő, javaslattevő és vizsgálati tevékenységet folytató autonóm államigazgatási szerv.

[9] 32/2021. (XII. 20.) AB határozat Indokolás [99].

[10] Blanke, Hermann-Josef – Mangiameli, Stelio (ed.): The Treaty on European Union (TEU) A Commentary, Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013, p. 228.

[11] Alkotmánytanács 2004-505 DC számú döntése (2004. november 19.).

állami funkciókat és az alkotmányos identitást. Ha visszatérünk ezen fogalmak gyökeréhez, láthatjuk, hogy az Európai Unió szemszögéből a tagállami sajátosságok védelme kötelező erővel bíró feladat is lehet, amely hivatott megőrizni a tagállamok egyedi jellemvonásait, ezáltal egységességet teremtve a sokféleségben az integráció során. Ezt szemlélteti, hogy míg a magyar fordításban „*[…] az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad*" kifejezés szerepel, az eredeti angol nyelvű verzió a „*[…] remains the sole responsibility of each Member State*". mondatot használja.[12] A „*sole responsibility*" többlet jelentéstartalommal rendelkezik, melynek értelmében a tagállamok kötelessége ellátni az alapvető állami funkciókat, amely tevékenység egyben legitimálja létezésüket.

Az EUSZ értelmezése tehát számos nehézséget rejt magában. A fogalmi háló kibontása nem csupán elméleti szempontból fontos, hanem a gyakorlatban sem mindegy, hogy az Európai Unió intézkedései hogyan érintik az egyes tagállamok hatásköreit, és esetleges túlterjeszkedések ellenében mi a hivatkozási alap. Emiatt elengedhetetlennek tartom, hogy az Európai Unió Bírósága gyakorlatát tekintsük az alapvető állami funkciók egyik elsődleges értelmezési forrásának.

## *II. A csomók a hálón: az EUB értelmezési gyakorlata*

Az Európai Unió Bírósága egészen gazdag esetjoggal rendelkezik az alkotmányos önazonosság értelmezésének tekintetében, azonban az alapvető állami funkciók jóval kevesebbszer jelennek meg gyakorlatában. Ennek legfőbb oka, hogy az alkotmányos identitás egy nehezen meghatározható fogalom, amelynek jelentésrétegeit minden tagállam szabadabban fogalmazhatja meg alkotmányos és történelmi sajátosságaira tekintettel. Az alapvető állami funkciók azonban sokkal kötöttebbek, kevésbé engednek teret tagállami specifikumoknak – inkább csak gyakorlati megjelenési formáikban. Szerencsés lehet a nemzeti identitással együtt értelmezni ezeket a funkciókat, legalábbis annyiban, mint a nemzeti és alkotmányos identitás megjelenítési módját az állam működésében. Hiszen az Alaptörvény R) cikke értelmében az alkotmányos önazonosság védelme is állami funkció – és mivel az alkotmányozó hatalom a legmagasabb nemzeti norma keretei közé emelte, kimondhatjuk, hogy Magyarországon alapvető állami funkciónak minősül.

Ha elfogadjuk a hipotézist, miszerint történeti alkotmányunk vívmányain alapuló alkotmányos önazonosságunk[13] védelme – és ezáltal szuverenitásunk védelme is – alapvető

[12] TEU Art. 4(2) The Union shall respect the equality of Member States before the Treaties as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government. It shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security. In particular, national security remains the sole responsibility of each Member State.

[13] 22/2016. (XII. 5.) AB hat. [112] Az alkotmányos önazonosság nem univerzális jogi érték, hanem az egyes államok, az azokat alkotó közösségek, a nemzet olyan sajátossága, amely más nemzetekre nem vagy nem ugyanúgy vonatkozik. Magyarország esetében a nemzeti identitás különösképpen elválaszthatatlan az alkotmányos önazonosságtól. Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt azoknak az alapértékeknek, amelyekhez a nemzet mindenkor ragaszkodott, és amely akkor is élő érték volt, amikor az országot vagy nagyobb részét idegen hatalmak tartották megszállásuk alatt. Ezt a jogi értéket jogszabályok jelenítették meg, azokból ismerhető fel: szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a kiegyezés törvényei). Ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók

állami funkció, akkor viszont a Szuverenitásvédelmi Hivatal működése is alapvető fontosságú, tehát kérdések merülnek fel a Magyarország ellen indított kötelezettségszegési eljárás[14] kapcsán, hiszen ebből a szemszögből nézve a nemzeti szuverenitásvédelmi törvény megalkotása, a Hivatal és a vonatkozó jogi cselekmények mind védelem alatt állnak az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése értelmében.

Az EUB több esetben fogadott el a vizsgált rendelkezésre való hivatkozást, azonban inkább az alkotmányos önazonosság tekintetében. Orbán Endre a nemzeti identitás EUB előtti ügyekben betöltött szerepét vizsgálva öt csoportba osztotta az EUSZ 4. cikk (2) bek. első fordulatára, mint hivatkozási alapra való támaszkodás gyakorlatát: felmerül a kultúrával és annak nemzeti sajátosságainak védelmével kapcsolatos kérdésekben, mikor alapvető politikai és alkotmányos struktúrák kerülnek egy ügy középpontjába, alkotmányos értékek kapcsán, illetve lehet referenciapont az értelmezéshez, továbbá kiegészítő érv egyes ügyekben.[15] Érintőlegesen felmerült az alapvető állami funkciók szerepe több alkotmányos identitásról szóló ügyben is.[16]

Az alapvető állami funkciók értelmezése nem egyszerűen csoportosítható. Az *Affatato ügyben* egy olasz bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő az 1999/70/EK irányelv mellékletében szereplő, a határozott idejű munkáról szóló keretmegállapodás értelmezése céljából. Ez az irányelv számos olyan intézkedést ír elő, amelyek célja az egymást követő határozott idejű munkaszerződések alkalmazásából eredő visszaélések megelőzése. Ez a jogszabályi rendelkezés lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy adott esetben meghatározzák, hogy a határozott idejű munkaszerződések milyen feltételek mellett válhatnak határozatlanná. Felmerül azonban a kérdés, hogy sérti-e a tagállamok alapvető politikai struktúráját vagy állami funkcióit, ha ez a rendelkezés kizárja a nemzeti szabályozás lehetőségét? Az EUB álláspontja szerint az irányelv rendelkezéseit úgy kell értelmezni, hogy azzal elvben nem ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely kizárja ezek határozatlan idejű szerződéssé történő átalakítását. A Bíróság értelmezésében az irányelv nem sérti az állam alapvető politikai és alkotmányos szerkezetét, valamint az államnak az alapvető állami funkcióit.[17]

A 2002/58/EK irányelv kapcsán szintén felmerült az alapvető állami funkciók kérdése, mikor az Egyesült Királyság, a cseh és az észt kormány, Írország, valamint a francia, a ciprusi, a magyar, a lengyel és a svéd kormány úgy vélték, hogy a biztonsági és hírszerző ügynökségek tevékenysége a közrend fenntartásához, valamint a nemzetbiztonság és a területi integritás védelméhez kapcsolódó alapvető állami feladat, és ennek megfelelően kizárólag a

---

meg.

[14] „A Bizottság úgy véli, hogy a szóban forgó magyar jogszabály sérti az elsődleges és másodlagos uniós jog számos rendelkezését, többek között az uniós demokratikus értékeket; a demokrácia elvét és az uniós polgárok választójogát; az Európai Unió Alapjogi Chartájában rögzített számos alapvető jogot, például a magán- és a családi élet tiszteletben tartásához való jogot, a személyes adatok védelméhez való jogot, a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságát, az egyesülés szabadságát, az uniós polgárok választójogát, a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogot, az önvádra kötelezés tilalmát, az ügyvédi titoktartási kötelezettséget; valamint a személyes adatok védelmére vonatkozó uniós jogi követelményeket és számos, a belső piac tekintetében alkalmazandó szabályt.” Lásd: Februári kötelezettségszegési eljárási csomag: főbb határozatok, Európai bizottság, 2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/inf_24_301

[15] Orbán, Endre: Constitutional identity in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union. In Hungarian Journal of Legal Studies, Vol. 63, No. 2, 2022, 142-173. DOI: 10.1556/2052.2022.00374

[16] C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra a Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2010:806);
C-58/13. és C-59/13. sz. Angelo Alberto Torresi, Pierfrancesco Torresi kontra Consiglio dell’Ordine degli Avvocati di Macerata egyesített ügyekben 2014. július 17-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2014:2088);
C-36/02. sz. Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn ügyben 2004. október 14-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2004:614).

[17] C-3/10. sz. Franco Affatato kontra Azienda Sanitaria Provinciale di Cosenza ügyben 2010 október 1-jén hozott ítélet (ECLI:EU:C:2010:574).

tagállamok hatáskörébe tartozik.[18]

Lengyelország, Magyarország és a Cseh Köztársaság szintén hivatkozási alapként használta az EUSZ 4. cikk (2) bekezdését az ideiglenes áthelyezési mechanizmus kapcsán, mikor a bevándorlók országba való beengedését nemzetbiztonsági kérdéssé minősítették, tehát kizárólagos tagállami hatáskörbe esnek.[19]

*III. Kísérletek a kibogozásra: alkotmányos párbeszéd*

Természetesen nem csupán az EU gyakorlata formálja a vizsgált fogalmi rendszer változását és értelmezését. A tagállamok alkotmánybíróságai a többszintű alkotmányosságnak köszönhetően alkotmányos párbeszédet[20] folytatnak a Bírósággal, amelynek célja az alkotmány értelmének feltárása a lehető legtöbb releváns szereplő bevonásával.

Ennek a párbeszédnek keretein belül hivatkozott a *Conseil d'Etat* 2021. április 21-i ítélete[21] a Bíróság 2020. október 6-i ítéletének 135. pontjára,[22] amely értelmében a tagállamok nemzetbiztonsági felelőssége magában foglalja az olyan jellegű tevékenységek megelőzését és visszaszorítását, amelyek súlyosan destabilizálják egy ország alapvető alkotmányos, politikai, gazdasági vagy társadalmi struktúráit, és különösen a társadalmat, a lakosságot vagy az államot mint olyat közvetlenül fenyegetik, így különösen a terrorista tevékenységeket. Az eset kapcsán Franciaország nem tagadta meg az uniós jog alkalmazását, hangsúlyozva, hogy *„e határozat időpontjában, és mindaddig, amíg a nemzetbiztonságot fenyegető súlyos veszély fennállása indokolja a kapcsolati adatok általános és differenciálatlan megőrzését, az európai uniós jog alkalmazása, azáltal, hogy a nemzeti jog figyelmen kívül hagyásához vezet, nem fosztja meg a miniszterelnök által a jog védelmében hivatkozott alkotmányos értékű célkitűzéseket a hatékony garanciáktól"*.[23] Ez a határozat azért fontos, mert az alapvető állami funkciók egyikére, a nemzetbiztonság védelmére úgy tekint, mint ami bár kizárólagos tagállami hatáskörben van, alkalmazására megengedhető az uniós jog első helyen való alkalmazása.

Valóban, ma számos olyan globális szintű probléma van, ami kiüresíteni látszik a nemzetállami kereteket, leküzdésük összefogást igényel: mint például a digitalizáció és környezetváltozás kihívásai. Senki nem vitathatja azt sem, hogy gazdasági, geopolitikai és békefenntartási szempontból elengedhetetlen az együttműködés, az integráció erősítése. A probléma az, hogy az Európai Unió jelmondata: „*Egyesülve a sokféleségben*", amely magába foglalja az alkotmányos önazonosság és alapvető állami funkciók által tarkított, 27 tagállam sajátosságaival vegyített közös értékeken alapuló közösséget, azonban a lopakodó hatáskörök[24] devalválják ezt a különleges sokszínűséget, amely az integráció sikeréhez vezet. Ha a tagállamok úgy érzik, sajátosságaik nincsenek tiszteletben tartva, akkor az az európai

[18] C-623/17 sz. Privacy International kontra Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and Other ügyben 2020 október 6-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2020:790).

[19] C-715/17, C-718/17 és C-719/17 sz. Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság, Magyarország és Cseh Köztársaság egyesített ügyekben 2020. április 2-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2020:257).

[20] Drinóczi Tímea: Az alkotmányos párbeszéd. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2017.

[21] Conseil d'Etat, 21 April 2021 French Data Network et al., Judgment of the Administrative Jurisdiction Division, the most solemn formation of the Council, comparable to the Grand Chamber of the CJEU.

[22] C-511/18, C-512/18 és C-520/186 sz. La Quadrature du Net and Others kontra Prime Minister and Others egyesített ügyek 2020 október 6-i ítélet (ECLI:EU:C:2020:791).

[23] Ziller, Jacques: The Conseil d'Etat refuses to follow the Pied Piper of Karlsruhe. In Verfassungsblog, 2021. https://verfassungsblog.de/the-conseil-detat-refuses-to-follow-the-pied-piper-of-karlsruhe/

[24] Blutman László – Medvegy Dalma – Schiffner Imola: Európai Unió: a „lopakodó hatáskörelvonás" jogi összefüggésekben. In Európai Jog, 2023/4. szám, 1-11.

projekt előrehaladásának megakadásához, lassulásához is vezethet, amely egyetlen tagállamnak sem célja.

Úgy gondolom, hogy a legfontosabb mozzanata az alkotmányos párbeszédnek, az EUSZ 4. cikk (2) bekezdés eltérő értelmezési kísérleteinek, valamint a fogalmi háló feltérképezésének is egy dologra vezethető vissza minden tagállam esetében: a szuverenitás védelmére, amely az állam létezésének kulcsa, autonómiájának záloga, és minden cselekvésének legitimációja. Egyetértek a korábban említett megállapítással, miszerint az alapvető állami funkciók a „nemzeti szuverenitás gyakorlásához szükséges alapvető feltételek". Ugyanígy, az alkotmányos önazonosság ezen feltételeket sajátos tartalommal megtöltő, a szuverenitásból fakadó hatáskörök és történelmi vívmányok által létrehozott, annak nemzeti sajátosságait körülölelő bástya.

*IV. Európa sokszínű szőttese: a fogalmi keretrendszer*

Most, hogy megvizsgáltuk, hogyan viszonyul egymáshoz néhány kulcsfogalom, itt az ideje, hogy felvázoljuk, mégis mik tartozhatnak az alkotmányos identitás fogalmához, mik az alapvető állami funkciók sajátosságai, és van-e egész Európában egy általános minimuma ezen fogalmaknak.

Az alkotmányos önazonosság ugyan „nem statikus és zárt értékek jegyzéke", mégis kiemelhető több példa abból, ami Magyarország „lelkét" adja: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.[25] Ide tartozhatnak továbbá az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásában szereplő értékek, mint a kereszténység nemzetmegtartó szerepe, nemzeti kultúránk, a család és a nemzet, valamint összetartozásunk alapvető értékei (a hűség, a hit és a szeretet).

Mivel Magyarország alkotmányos önazonossága olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, azt az Alaptörvény csak elismeri, ezért ez a lista valóban csupán példákat vethet fel arról, milyen is az állam legbelsőbb magja,[26] mit véd a szuverenitás.

Ezzel szemben az alapvető állami funkciók három nevezett feladat ellátását biztosítják kizárólagos tagállami hatáskörben: a területi integritás biztosítása, a közrend fenntartása és a nemzeti biztonság védelme. Ezeket a funkciókat úgy értelmezem, mint ahol a tagállamok szuverenitásukból fakadó hatásköreiket nem csupán nem ruházzák át az Európai Unióra (szemben azon területekkel, ahol kizárólagos hatáskört ruháznak az Unióra, megosztott, vagy támogató hatáskör van), hanem ahol ezen feladatok ellátása a tagállamok létezésének lényegét adó aktív cselekedeteket jelenti.

Az alapvető állami funkciók tehát a szuverenitásból fakadnak, az alkotmányos önazonosság jellemzőitől nyerik el sajátos vonásaikat (hiszen ahogy az emberre hatnak élete történései, egy államra is hat történelme), és elengedhetetlen aktív feladatokat jelentenek egy ország számára.

Ezekkel szemben az állam szuverenitásából fakadóan elvégez választható funkciókat is, amelyek bár a nemzet általános jólétét növelik, túlmennek az alapvető funkciókon, azoknál tágabb feladatkatalógust jelentenek.

Alapvető állami funkcióként azonosítottam Magyarország tekintetében az

[25] 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [65].
[26] 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [67].

alkotmányos önazonosság védelmét.[27] Ilyen funkció még az Alaptörvény védelme (az Alkotmánybíróságon keresztül),[28] „az állam kizárólagos büntető hatalmának érvényesítése",[29] a jogalkotás,[30] a törvényhozó hatalom demokratikus kereteinek megadása,[31] az igazságszolgáltatási rendszer működtetése,[32] a végrehajtó hatalom demokratikus keretek között történő megszervezése,[33] a közpénzek kezelése,[34] valamint az emberi jogok biztosítása.[35]

Bár Magyarország az Európai unió tagja, az hatásköreivel „nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát."[36] Ezeknek megválasztása tehát szintén alapvető állami funkció: ráadásul olyan, amely az alkotmányos önazonosságban gyökerezik.

Az Alaptörvény értelmében Magyarország védelmezi állampolgárait,[37] a magyar nyelvet és a magyar jelnyelvet mint a magyar kultúra részét,[38] valamint a „házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi."[39] Mint az látható, itt több olyan érték megjelenik az Alaptörvényben, amelyek kifejezetten az alkotmányos és nemzeti identitásból fakadnak, így ezeket a védendő értékeket akár az alkotmányos önazonosság védelmének funkciója alá is sorolhatjuk.

Mennyiben más ez, mint az EUSZ 2. cikkében szereplő értékek?[40] Az Európai Unió – Magyarországhoz hasonlóan – az emberi méltóság tiszteletben tartását teszi első helyre az értékkatalógusban. Ezután a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok következnek, mint a tagállamok közös érdekei. A pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a

[27] Alaptörvény R) cikk (4) Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.
[28] Alaptörvény 24. cikk (1) Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve.
[29] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.
[30] Alaptörvény T) cikk (1) Általánosan kötelező magatartási szabályt az Alaptörvény és az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg. Sarkalatos törvény eltérően is megállapíthatja az önkormányzati rendelet, valamint a hadiállapot vagy a szükségállapot kihirdetésének Kormány általi kezdeményezését követően és a különleges jogrendben alkotott jogszabály kihirdetésének szabályait.
[31] Alaptörvény 1. cikk (1) Magyarország legfőbb népképviseleti szerve az Országgyűlés.
Alaptörvény 2. cikk (1) Az országgyűlési képviselőket a választópolgárok általános és egyenlő választójog alapján, közvetlen és titkos szavazással, a választók akaratának szabad kifejezését biztosító választáson, sarkalatos törvényben meghatározott módon választják.
[32] Alaptörvény 25. cikk (1) A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el.
[33] Alaptörvény 15. cikk (1) A Kormány a végrehajtó hatalom általános szerve, amelynek feladat- és hatásköre kiterjed mindarra, amit az Alaptörvény vagy jogszabály kifejezetten nem utal más szerv feladat- és hatáskörébe. A Kormány az Országgyűlésnek felelős.
[34] Alaptörvény 36. cikk (1) Az Országgyűlés minden évre vonatkozóan törvényt alkot a központi költségvetésről és a központi költségvetés végrehajtásáról. A központi költségvetésről és a központi költségvetés végrehajtásáról szóló törvényjavaslatokat a Kormány törvényben előírt határidőben az Országgyűlés elé terjeszti.
[35] Alaptörvény I. cikk (1) Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.
[36] Alaptörvény E) cikk (2) bek.
[37] Alaptörvény G) cikk (2) bek.
[38] Alaptörvény H) cikk (2)-(3) bek.
[39] Alaptörvény L) cikk (1) bek.
[40] EUSZ 2. cikk
Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.

férfiak közötti egyenlőség is megjelennek, mint kiemelten fontos, európai értékek. Ez tehát az az alap, amely közös táptalajt jelent Európában, s amelyből kinyílik mind a 27 tagállam sajátos jellemzőivel tarkított képe.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája értelmében „Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét; a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés előmozdítására törekszik és biztosítja a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad mozgását, valamint a letelepedés szabadságát.” Tehát ha értelmezni szeretnénk az Európai Unió kereteit a tagállamok alkotmányos berendezkedésével összhangban, azt kell látnunk, hogy végső soron közös a cél: az integrációval elősegíteni a tagállamok közös érdekeinek érvényesülését.

## *V. A kép kész, az alkotó pihen?*

Látszólag megtaláltuk a megoldást az Európai Unió jövőjéről folyó vitákra: erős tagállamok, közös fejlődés. Azonban az európai egység színes portréja nem készíthető el ilyen egyszerűen. A nemzeti identitás, alkotmányos önazonosság, alapvető állami funkciók tiszteletben tartása még mindig politikailag érzékeny kérdéseket vetnek fel. A gyakorlatban nagyon nehéz minimális konfliktusokkal együtt haladni és érdekeket egyeztetni 27 szuverén államnak, akik képlékeny, globális problémákkal, krízishelyzetekkel és egyre változó hatalmi viszonyokkal találják szembe magukat. Az Európai Unió keretrendszerei számos alkalommal átalakultak a bővítések során, alkotmánytervezete is volt, a projekt, amiből indult pedig kétségkívül sikeres: csak változtatásokra szorul.

Ahhoz, hogy hatékonyan tudjunk együttműködni ebben a kiélezett helyzetben, feltétlenül szükséges diskurzust folytatnunk egy készülő Konventről, és annak minden potenciális hozadékáról. A megoldás azonban nem lehet a szuverenitásból fakadó jogkörök vagy akár maga a szuverenitás feladása. Sokkal inkább új keretrendszerek, rendszeres párbeszéd és a hatáskörök újragondolása az, amely segíthetne a tagállamok és az EU, mint szervezet közös érdekeinek előmozdításában.

## *Irodalomjegyzék*

Magyarország Alaptörvénye

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

22/2016. (XII. 5.) AB határozat

32/2021. (XII. 20.) AB határozat

C-511/18, C-512/18 és C-520/186 sz. La Quadrature du Net and Others kontra Prime Minister and Others egyesített ügyek 2020 október 6-i ítélet (ECLI:EU:C:2020:791)

C-715/17, C-718/17 és C-719/17 sz. Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság, Magyarország és Cseh Köztársaság egyesített ügyekben 2020. április 2-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2020:257)

C-623/17 sz. Privacy International kontra Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and Other ügyben 2020 október 6-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2020:790)

C-3/10. sz. Franco Affatato kontra Azienda Sanitaria Provinciale di Cosenza ügyben 2010 október 1-jén hozott ítélet (ECLI:EU:C:2010:574)

C-36/02. sz. Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn ügyben 2004. október 14-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2004:614)

C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra a Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2010:806)

C-58/13. és C-59/13. sz. Angelo Alberto Torresi, Pierfrancesco Torresi kontra Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata egyesített ügyekben 2014. július 17-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2014:2088)

Alkotmánytanács 2004-505 DC számú döntése (2004. november 19.)

Conseil d'Etat, 21 April 2021 French Data Network et al., Judgment of the Administrative Jurisdiction Division, the most solemn formation of the Council, comparable to the Grand Chamber of the CJEU

Februári kötelezettségszegési eljárási csomag: főbb határozatok, Európai bizottság, 2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/inf_24_301

Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. In Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 2007, Tomus XXV/1, 175-190.

Blanke, Hermann-Josef – Mangiameli, Stelio (ed.): The Treaty on European Union (TEU) A Commentary, Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013, p. 228. https://doi.org/10.1007/978-3-642-31706-4

Blutman László – Medvegy Dalma – Schiffner Imola: Európai Unió: a „lopakodó hatáskörelvonás" jogi összefüggésekben. In Európai Jog, 2023/4. szám, 1-11.

Drinóczi Tímea: Az alkotmányos párbeszéd. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2017.

Jacobsohn, Gary Jeffrey: The Formation of Constitutional Identities. In Ginsburg, Tom – Dixon, Rosalind (ed.): Comparative Constitutional Law. Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2011, p. 129-131.

Orbán, Endre: Constitutional identity in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union. In Hungarian Journal of Legal Studies, Vol. 63, No. 2, 2022, 142-173. DOI: 10.1556/2052.2022.00374

Tribl Norbert: Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben, Doktori (PhD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori

Iskola, Szeged, 2020. p. 115.

Ziller, Jacques: The Conseil d'Etat refuses to follow the Pied Piper of Karlsruhe. In Verfassungsblog, 2021. https://verfassungsblog.de/the-conseil-detat-refuses-to-follow-the-pied-piper-of-karlsruhe/

**Deák Ádám**[1]

# A rendszeres bizottsági munkák jelentősége és hatásai[2]

## Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez[3]

A magyar történettudomány immár fél évszázada felhívta a figyelmet a rendszeres bizottsági munkák (*operátumok*) fontosságára, melyek hozzájárultak a reformok kibontakozásához.[4] Az 1791. évi 67. törvénycikk értelmében kilenc bizottságot (*regnicolaris deputatio*) állítottak fel (közpolitikai, adóügyi, úrbéri, közgazdasági, bányászati, jogügyi, közművelődési, egyházi, sérelmi), hogy a Magyar Királyságot érintő gazdasági, társadalmi, politikai, vallásügyi kérdésekben törvényjavaslatokat fogalmazzanak meg. A rendszeres bizottsági munkák 1793-ra készültek el, kivéve a jogügyit, amelyik csak 1795-re lett kész. Azonban ezeknek a bizottsági munkáknak nem került sor a megvitatására, mivel az uralkodó nem járult hozzá, hogy az országgyűlésen tárgyalják azokat. Végül az 1827. évi 8. törvénycikk rendelte el a korábbi operátumok felülvizsgálatát, amire 1828 és 1830 között került sor. Mindezek után kinyomtatták a felülvizsgált munkákat és megküldték a vármegyéknek is véleményezésre. A vármegyék megfogalmazhatták a nézeteiket az operátumokkal kapcsolatban, így számos reformgondolatot is felvetettek. Az 1832/36. évi első reformországgyűlésen ezek az operátumok nagy szerepet játszottak a liberális ellenzék megszerveződésében is.[5]

Az utóbbi években nagyobb figyelmet kapott a rendszeres bizottsági munkák kutatása, azonban minden vármegyét érintő, átfogó munka megírására még nem került sor. A rendszeres bizottsági munkák vármegyei véleményezéséről például Békés, Nógrád, Somogy, Tolna és Zala vármegye véleményei állnak a rendelkezésünkre, amit már a kutatók – részben – feldolgoztak.[6]

A 2023-ban Heil Kristóf Mihály szerkesztésében megjelent *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez* című tanulmánykötetben tíz történész és jogtörténész[7] egy-egy tanulmányát olvashatjuk. A könyv a

---

[1] Deák Ádám PhD, történész, Szegedi Tudományegyetem. ORCID: 0009-0009-3727-8800

[2] DOI 10.59558/jesz.2025.1.102

[3] Budapest, Gondolat Kiadó, 2023.

[4] Barta István: A fiatal Kossuth. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966; Gergely András: A „rendszeres bizottsági munkálatok" szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában. In Tiszatáj, 1974/6. szám, 37-41. o.

[5] Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a magyar nyelv ügye az 1832-36-os országgyűlésen. In Háda Béla – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Petneházi Margit (szerk.): Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2009, 451-467. o.; Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a reformellenzék a törvényszékek elrendezéséről szóló operátum országgyűlési vitájában. In Irodalomtörténeti Közlemények, 2013/2. szám, 155-168. o.; Völgyesi Orsolya: Alkotmányos függetlenség és gazdasági szabadság. A szuverenitás kérdése Kölcsey és a magyarországi reformellenzék politikai diskurzusában 1832-1833. In Magyar Tudomány, 2013, 4. sz., 432-437. o.; Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790-1848). Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.

[6] Molnár András: „Javítva változni" Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000; Völgyesi Orsolya: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830-1832. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002; Jutai Péter: Somogy megye észrevételei a rendszeres munkálatokra 1831-1832. In Századok, 2006/3. szám, 591-608. o.; Heil Kristóf Mihály: „Embernek születtünk, polgárnak neveltetünk." – Nógrád vármegye észrevételei a közoktatás és a magyar nyelv ügyében. In Nagy Noémi (szerk.): Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 99-116. o.

[7] Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok

Jogtörténeti Értekezések sorozat 62. számaként jelent meg a HUN-REN–ELTE (korábban MTA-ELTE) Jogtörténeti Kutatócsoport gondozásában. Ahogy maga a kötet címe is jelzi, nem kíván teljes képet adni az operátumokról, hanem a szerzők egy-egy fontosabb témakört vizsgálnak meg, azzal, hogy maga a kötet is felhívja a figyelmet arra, hogy még bőven van munkája a kutatóknak a rendszeres bizottsági munkák feldolgozása kapcsán.

Erdődy Gábor a tanulmányában[8] kiemeli, hogy az 1795-re elkészült operátumok célja a reformfolyamat elindítása volt, de többségében voltak a konzervatív vélemények. A reformok a rendi alkotmányon belül fogalmazódtak meg. A felvilágosult nemesség képviselte a reformerek irányát, de nem alkottak szilárd csoportot. Azonban 1795-ben a magyar jakobinus mozgalom lelepleződése hozzájárult ahhoz, hogy a rendszeres bizottsági munkák megvitatására nem került sor. Ennek ellenére Erdődy hozzáteszi, hogy az operátumok szellemisége tovább élt a „második nyilvánosságban". Az 1820-1830-as évek fordulóján színre lépő generációnak már a rendelkezésére álltak a korábbi munkák, így nem kényszerültek új elméletek megalkotására. Az 1828 és 1830 között ülésező bizottságokban ismét többségben voltak a konzervatívok, azonban a rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái során számos reformjavaslatot fogalmaztak meg, és színre lépett a liberális reformmozgalom. Erdődy a nemzetközi eseményeket is vizsgálja, így kontextusba helyezve a magyarországi politikai eseményekkel.[9]

Dobszay Tamás az írásában[10] arra hívja fel a figyelmet, hogy már a 18. század elején is előfordult, hogy bizottságokat állított fel az országgyűlés egy-egy ügy kidolgozására. 1790-ben Széchényi Ferenc javasolta, hogy a szükséges intézkedéseket bizottságok formájában készítsék el. A történettudomány úgy értékeli, hogy ezek a munkák inkább a rendi előjogokat erősítették volna meg, és a többszáz éves jogszabályokat kívánták egységesíteni. Az 1830-ra felülvizsgált munkák, noha tovább léptek a korábbi javaslatokon, mégis rendies és konzervatív jellegűek voltak – mutat rá Dobszay. Az operátumok csak egy kis részét tudták megvitatni, de nem vesztek kárba, hanem megmutatták az ország elmaradottságát és a hiányokat is.

Völgyesi Orsolya a tanulmányában[11] kiemeli, hogy nagy jelentősége volt a rendszeres bizottsági munkák megyei és országgyűlési tárgyalásának, ugyanis az 1832/36. évi országgyűlésen megjelent a reformellenzék. I. Ferenc (1792-1835) az országgyűlésen elsőként az úrbéri munkát kívánta megvitatni ezzel szemben a rendek a kereskedelmi munkával szerették volna kezdeni a tárgyalást, de elfogadták az uralkodó javaslatát. Völgyesi hangsúlyozza, hogy a hagyományos sérelmi ellenzék mellett megjelent egy új ellenzék, amely a kor kívánalmai szerint akart reformokat megvalósítani. Az úrbéri és jogügyi munka tárgyalása során felvetették a jobbágyság önkéntes örökváltságát, a jobbágyok személyi és vagyonbiztonságát, az úriszék és az ősiség eltörlését, a hűtlen királyi tanácsosok megbüntetését, de nem váltak törvénnyé ezek a javaslatok. Azonban az operátumok tárgyalása rámutatott a reformok egyre sürgetőbb megvalósítására.

---

az operátumok történetéhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023.

[8] Erdődy Gábor: A rendszeres országgyűlési bizottsági munkálatok hazai és nemzetközi kontextusa. In Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023, 11-28. o.

[9] Lásd még a témában a szerzőtől: Erdődy Gábor: A börtönrendszerre új kor várakozik." A büntető törvénykezés és a börtönviszonyok reformjának kérdése Kossuth Pesti Hirlapja német vonatkozású híranyagában (1841-1843). In Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére. ORAC Kiadó Kft., Budapest, 2023, 83-90. p.

[10] Lásd még a témában a szerzőtől: Dobszay Tamás: A városok országgyűlési súlyának változásai a rendiség utolsó fél évszázadában. In Kenyeres István (szerk.): Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. XV. Budapest, 2021, 219-231. o.

[11] Lásd még a témában a szerzőtől: Völgyesi Orsolya: A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830-1832). In Aetas 1997/ 4. szám, 45-62. o.

Melkovics Tamás tanulmányában[12] kifejti, hogy az alsótábla politikai befolyása fokozatosan megnőtt, és a jómódú köznemesség (*bene possessionati*) átvette a vezető szerepet a vármegyékben. A kormányzatnak középszinten és helyi szinten nem volt apparátusa, a főispán helyett a tényleges befolyás az alispán kezébe került a megyékben. Az 1828–1830-ban felülvizsgált közpolitikai munkában számos javaslatot vetettek fel az országgyűlés rendezésére is. Az egyik ilyen javaslat az volt, hogy 120 főben maximalizálják a felsőtábla tagjainak a létszámát és legalább 50 jobbágyteleknyi birtokkal rendelkezzenek azok a főnemesek, akiket meg lehet hívni a felsőtáblára, valamint az év felét legalább az országban töltsék. Időközben a bécsi udvar rájött, hogy a köznemesség előretörése és a főrendek háttérbe szorítása nem az érdeküket, ezért vissza akarta szerezni az irányítás a vármegyékben és a diétán. Az uralkodó számos udvarhű főispánt vagy adminisztrátort nevezett ki, hogy visszaszorítsa az ellenzéket. Emellett egyre jobban támaszkodott a felsőtábla befolyására, hogy egy-egy reformkezdeményezésnek gátat szabjon.

Képes György írásában[13] a kereskedelmi és váltójogi tervezetet vizsgálva kifejti, hogy a Királyi Kúria már 1781-ben és 1787-ben is kidolgozott javaslatokat. Az 1791-ben kiküldött bizottsági munkák során lehetséges, hogy Tihanyi Tamás alországbírónak és Paravits Mátyás fiumei ügyvédnek volt nagy szerepe a kereskedelmi, váltójogi javaslat kidolgozásában és nem Skerlecz Miklósnak – mutat rá Képes. A kereskedelmi munkában négy tervezet született: a kereskedelmi és váltótörvény, a kereskedelmi törvényszékek törvénykezési rendtartása, egy külön hatályba léptető jogszabály, valamint a hajóbalesetek kivizsgálása. Ezen belül a kereskedelmi és váltótörvény három részre tagolódott: a kereskedelmi törvényszékek felállítása és az osztrák váltótörvényszékhez való viszonya, a kereskedelmi és csődjog szabályozása, illetve a váltók szabályozása. Az 1795. évi kódextervezet közkereseti, csendes és betéti társaságokat is megkülönböztetett. Képes is hozzáteszi, hogy sajnálatos módon nem került sor a javaslat megvitatására, azonban az 1830-ra elkészült felülvizsgált munkák kevés lényegi újítást vetettek fel.

Barna Attila tanulmányában[14] a szuverenitás kérdéskörét vizsgálja, illetve azt, hogy meddig terjednek az uralkodói jogok. Az 1830-as évek közepén kibontakozó hűtlenségi perek nyomán szükség lett volna a büntetőjog reformjára. Emellett a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatást szétválasztása, illetve a hűtlenségi és felségsértési normák meghatározása is sürgető feladat volt. Az 1830-as tervezet tartalmazta a felségsértést (nem elkülönítve a hazaárulástól) és a hűtlenség tényállásait. Az 1843-as tervezet már kimondta, hogy a felségsértés és hűtlenség alatt csak a király személye elleni támadásokat, valamint az ország és az alkotmány elleni cselekedeteket lehet érteni. Barna a tanulmánya végén kifejti, hogy rendszeres bizottsági munkák által kidolgozott javaslatok jobb és színvonalas megoldások lettek volna, mint a hatályban lévő szokásjogi és normahalmazok. Azonban ezek a javaslatok a bécsi udvar ellenzése miatt nem valósultak meg.

Balogh Elemér cikkében[15] hangsúlyozza, hogy a büntetőjog kodifikálása a 19. század elején fontos feladat lett volna. Magyarországra és az egész kontinensre nagy hatással volt a francia büntetőtörvénykönyv (Code Pénal, 1810). Az 1830-as büntetőjogi tervezet három

[12] Lásd még a témában a szerzőtől: Melkovics Tamás: A reformkori főrendi ellenzék és 1839-40-es zászlóbontása. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.

[13] Lásd még a témában a szerzőtől: Képes György: A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig. In Mezey Barna (szerk.): Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Budapest, 2021, 159-166. o.

[14] Lásd még a témában a szerzőtől: Barna, Attila: A felvilágosodás nyugat-európai képviselői és a felségsértés bűntettének fogalma. In Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére. Universitas-Győr, Győr, 2013, 39-47. o.

[15] Lásd még a témában a szerzőtől: Balogh, Elemér: Gondolatok a szabadságvesztésről első büntetőjogi operátumaink tükrében. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2018, 19-25. o.

részre oszlott: az első az eljárásról, a második az egyes bűntettekről és büntetésekről, a harmadik pedig a kihágásokról szólt. A büntetés célja az elkövető megjavítása és a halálbüntetés elkerülése volt. A fogvatartottakat két csoportra osztotta: az előzetes letartóztatásban lévők, valamint az elítéltek, akiket különböző szempontok alapján elkülönítettek. A börtönök építéséről és felépítéséről is fogalmaztak meg javaslatot. Kiemelendő, hogy az igazságügyi orvostan alapelveit is megfogalmazták.

Mezey Barna tanulmányában[16] a jogügyi munkálaton belül a szabadságvesztés és börtönüggyel kapcsolatos kérdéseket tekinti át. Az 1795-ös büntetőtörvénykönyvi javaslat fő eleme a szabadságvesztés-büntetés lett, a börtönbüntetés mellett munkavégzés előírását is megkövetelte. Mezey szintén kiemeli, hogy az 1830-as jogügyi munka az elkövető megjavítását tűzte ki célul, a halálbüntetés alkalmazását korlátozta. A javaslat a fogvatartottak osztályozásáról és elkülönítéséről, börtönök építéséről, őrzésbiztonságról, épületek berendezéséről, a rabok munkájáról, ellátásáról, oktatásáról, napirendjéről is szólt. Mezey úgy összegzi a különbséget, hogy az 1795-ös büntetőjavaslatok a szabadságvesztés-büntetés kidolgozásáig jutottak el, addig az 1830-as tervezet már a börtönügyről külön rendelkezett. Az 1840:5. törvény értelmében is kiküldtek egy bizottságot, hogy a börtönrendszer és büntetőtörvénykönyv kapcsán javaslatot dolgozzanak ki, azonban nem vált törvénnyé a tervezet. Ennek ellenére elmondható, hogy az 1843. évi javaslat a modern és humánus büntetőtörvénykönyv és börtönrendszer alapjait fektette le.

Homoki-Nagy Mária az írásában[17] a magánjogi tervezetet megvizsgálva arra a következtetésre jut, hogy csak a nemesi ingatlannal összefüggő szabályokat kívánták rögzíteni Werbőczy István Hármaskönyve alapján. Az 1795-ös és 1830-as jogügyi tervezetben sem került sor egységes kodifikációra, nem is volt rá elég idő. A magánjog terén az 1830-as javaslat sem hozott újat az 1795-ös tervezethez képest. A kötött tulajdoni viszonyokat a családi-nemzetségi (ősiség), királyi (királyi kincstár) és a földesúr-jobbágyi viszonyok szabályozták. Az úrbéri munkálat megyei vitái során felvetették azt is, hogy a jobbágy az általa bírt telek haszonvételeiről rendelkezhessen, illetve az általa megművelt telket eladhassa vagy vehessen ilyen birtokot. Azonban a jobbágyok birtok bírhatása a mindennapokban nem érvényesülhetett, ezt a jogot majd csak az 1844. évi 4. törvényben biztosítják. Ehhez azonban szükség volt az ősiség és az adományrendszer eltörlésére is. Homoki-Nagy hozzáteszi, hogy az operátumok látszólag sikertelenek maradtak, de elindítottak egy folyamatot, amely megteremtette a polgári társadalmat és alkotmányos rendszert.

Végezetül Heil Kristóf Mihály azt a kérdést vizsgálja a tanulmányában,[18] hogy kontinuitásról vagy megszakítottságról beszélhetünk-e a 18. század végi felvilágosodás eszméinek és a 19. század 1830–1840-es éveinek liberalizmusa között. Számos kontinuitást és megszakítottságot valló történész véleményét veti egybe és ütközteti egymással. Felhívja a figyelmet, hogy a megszakítottság-kontinuitás vitában érdemes az operátumok szerepét is vizsgálni. A rendszeres bizottsági munkálatok ugyan nem teljesítették be a szerepüket, de 1790-től hivatkozási alapot és kiindulópontot nyújtottak a későbbi generációk számára is – világít rá Heil. 1831–1832-ben megélénkült a politikai élet a vármegyékben azzal, hogy az operátumokat megvitathatták, és megoszthatták egymással a véleményüket. A magyar nemzet és a polgári társadalom megteremtése volt a fő cél, a reformokat a törvényhozás útján

[16] Lásd még a témában a szerzőtől: Mezey Barna: Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok a nemzetközi térben. In Kovács-Szépvölgyi Enikő (szerk.): Kihívások a büntetőjogi jogalkotás terrénumában a 19-21. században. Külföldi minták és nemzeti megoldások. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 145-163. o.

[17] Lásd még a témában a szerzőtől: Homoki-Nagy Mária: Az 1795. évi magánjogi tervezetek. Szeged, 2004.

[18] Lásd még a témában a szerzőtől: Heil Kristóf Mihály: A nemesi vármegye és a rendszeres bizottsági munkálatok. A kereskedelmi- és az adóügyi operátumok Esztergom, Győr és Nógrád vármegyékben. In Megyeri-Pálffi Zoltán (szerk.): Szuverenitáskutatás. In Jogtörténeti értekezések 43., Budapest, 2020, 72-92. o.; Heil Kristóf Mihály: Strafrechtliche Kommissionstätigkeiten im Lande und im Komitat (1791-1832). In Journal on European History of Law, No. 1, 2023, 134-140. p.

kívánták végrehajtani és nem abszolutista módon vagy forradalom útján. Nagy különbség viszont, hogy a felvilágosodás eszméit vallók nem szerveződtek párttá, önálló utakat jártak. Ezzel szemben az 1830-as években színre lépő liberális politikusok már egységesen léptek fel. Az 1790-es években és az 1830-as években színre lépő felvilágosult és liberális politikusok is alkotmányos, rendszeren belüli változásokat akartak, nem kívánták lebontani az egész rendszert. A szerző Alexander Gerschenkron gazdaságtörténész elemzéseit is bevonja a folytonosság-megszakítottság vitájának a kérdésébe. Heil azzal zárja a gondolatmenetét, hogy a 18. század végi felvilágosodás és a 19. század eleji liberalizmus között kimutatható a folyamatosság.

A könyvről összességében elmondható, hogy tovább gazdagítja a tudásunkat az operátumokról és azoknak a jelentőségéről. A kötet szerzői igen alapos munkát végeztek, hiszen felhasználták a téma legfontosabb szakirodalmát, és a levéltári kutatásokat is végeztek. A kutatóknak és a korszak iránt érdeklődőinek egyaránt hasznos és új információkat nyújthat ez a tanulmánykötet. Emellett rávilágítja a figyelmet arra is, hogy érdemes újabb kutatásokat végezni a rendszeres bizottsági munkákkal kapcsolatban, amelyek jelentős hatást gyakoroltak a reformgondolatok megfogalmazásában.

*Irodalomjegyzék*

Balogh Elemér: Gondolatok a szabadságvesztésről első büntetőjogi operátumaink tükrében. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére. Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2018, 19-25. o.

Barna Attila: A felvilágosodás nyugat-európai képviselői és a felségsértés bűntettének fogalma. In Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére. Universitas-Győr, Győr, 2013, 39-47. o.

Barta István: A fiatal Kossuth. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

Dobszay Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790-1848). Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.

Dobszay Tamás: A városok országgyűlési súlyának változásai a rendiség utolsó fél évszázadában. In Kenyeres István (szerk.): Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. XV. Budapest, 2021, 219-231. o.

Erdődy Gábor: A rendszeres országgyűlési bizottsági munkálatok hazai és nemzetközi kontextusa. In Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023, 11-28. o.

Erdődy Gábor: A börtönrendszerre új kor várakozik.” A büntető törvénykezés és a börtönviszonyok reformjának kérdése Kossuth Pesti Hirlapja német vonatkozású híranyagában (1841-1843). In Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére. ORAC Kiadó Kft., Budapest, 2023, 83-90. o.

Gergely András: A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában. In Tiszatáj, 1974/ 6. szám. 37-41. o.

Jutai Péter: Somogy megye észrevételei a rendszeres munkálatokra 1831-1832. In Századok, 2006/3. szám, 591-608. o.

Heil Kristóf Mihály: „Embernek születtünk, polgárnak neveltetünk.” – Nógrád vármegye észrevételei a közoktatás és a magyar nyelv ügyében. In Nagy Noémi (szerk.): Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 99-116. o.

Heil Kristóf Mihály (szerk.): A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023.

Heil Kristóf Mihály: A nemesi vármegye és a rendszeres bizottsági munkálatok. A kereskedelmi- és az adóügyi operátumok Esztergom, Győr és Nógrád vármegyékben. In Megyeri-Pálffi Zoltán (szerk.): Szuverenitáskutatás. In Jogtörténeti értekezések 43. Budapest, 2020, 72-92. o.

Heil Kristóf Mihály: Strafrechtliche Kommissionstätigkeiten im Lande und im Komitat (1791-1832). In Journal on European History of Law, No. 1, 2023, 134-140. p.

Homoki-Nagy Mária: Az 1795. évi magánjogi tervezetek. Szeged, 2004.

Képes György: A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig. In Mezey Barna (szerk.): Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Budapest, 2021, 159-166. o.

Melkovics Tamás: A reformkori főrendi ellenzék és 1839-40-es zászlóbontása. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.

Mezey Barna: Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok a nemzetközi térben. In Kovács-Szépvölgyi Enikő (szerk.): Kihívások a büntetőjogi jogalkotás terrénumában a 19-21. században. Külföldi minták és nemzeti megoldások. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 145-163. o.

Molnár András: „Javítva változni” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000.

Völgyesi Orsolya: A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830-1832). In Aetas, 1997/4. szám, 45-62. o.

Völgyesi Orsolya: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830-1832. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002.

Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a magyar nyelv ügye az 1832-36-os országgyűlésen. In Háda Béla – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Petneházi Margit (szerk.): Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2009, 451-467. o.

Völgyesi Orsolya: Kölcsey és a reformellenzék a törvényszékek elrendezéséről szóló operátum országgyűlési vitájában. In Irodalomtörténeti Közlemények, 2013/2. szám, 155-168. o.

Völgyesi Orsolya: Alkotmányos függetlenség és gazdasági szabadság. A szuverenitás kérdése Kölcsey és a magyarországi reformellenzék politikai diskurzusában 1832-1833. In Magyar Tudomány, 2013/4. szám, 432-437. o.

**Falus Orsolya**[1]

# A kegyetlenség anatómiája –

## Barcsi Tamás: Embertelenség az együttérzés korában – Filozófiai vázlat a kegyetlenségről című monográfiájáról[2]

*„A kegyetlenség felszámolása érdekében alkalmazott kegyetlenség sosem eredményezheti az áhított jobb világot.”*[3]

2023-ban jelent meg Barcsi Tamásnak, a PTE ÁJK Jogbölcseleti és Társadalomelméleti Tanszéke tanszékvezetőjének, az MTA Lendület Értékek és Tudomány Kutatócsoport tagjának, új monográfiája *Embertelenség az együttérzés korában – Filozófiai vázlat a kegyetlenségről* címmel, a HUN – REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont és az Attraktor Kiadó közös gondozásában. A Szerző 2024. november 21-én a Magyar Filozófiai Társaságnak az UNESCO Filozófia Világnapja alkalmából a Kossuth Klubban tartott 2024. évi díjátadó ünnepségén ezért a munkájáért Nívódíjban részesült.

Barcsi Tamás filozófus és jogász – ezért egyidőben két olyan különböző perspektívából vizsgálhatta a kegyetlenség megjelenési formáit, amely kevés kutatónak adatik meg. Talán ez is magyarázza, hogy – bár az erőszakról rengeteg elemzés született már – a mai napig nem sokan mertek vállalkozni a kegyetlenség mint nem szükségszerűen erőszakos magatartás elemzésére. A kegyetlenség, annak ellenére, hogy kifejezetten ezzel a kifejezéssel eddig még senki nem vizsgálta a jogtudomány területén, tartalmilag mégis a jogtudomány, ezen belül a büntetőjog és a kriminológia érdeklődésének középpontjában áll. A rendkívül részletes, tudományos igényességgel megírt, összefoglaló mű azonban valójában filozófiai vázlat, amelyet a Szerző gazdagon illusztrál történelmi, valamint szépirodalmi és filmes példákkal, szociológiai, szociálpszichológiai és fejlődéspszichológiai háttér-, valamint jogelméleti alapismeretekkel, továbbá a nyugati médiában nyilvánosságra hozott esetek bemutatásával.

A négy részre tagolt mű I. részében a Szerző meghatározza a kegyetlenség fogalmát, mint „szükségtelen és nem menthető, tehát elfogadhatatlan szenvedésokozást”,[4] azzal a pontosítással, hogy „kultúránként eltérő lehet, hogy egy szenvedésokozást szükségtelennek minősítenek-e, vagy sem.”[5] Ebben a részben kerül sor a kegyetlenség és az agresszió fogalmai viszonyának tisztázására is, amelyből nemcsak az derül ki, hogy az előbbi súlyosan manifesztálódhat az utóbbi nélkül is, hanem az is, hogy „kizárólag az emberrel, illetve a szenvedésre képes állatokkal szembeni agresszió lehet kegyetlenség”,[6] továbbá, hogy a kegyetlenség csakis emberi magatartást jellemezhet. A Szerző részletesen foglalkozik az

[1] Dunaújvárosi Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, Szervezetfejlesztési és Kommunikációtudományi Tanszék, habilitált egyetemi docens; Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, címzetes egyetemi tanár. A recenzió DOI száma: 10.59558/jesz.2025.1.109

[2] Barcsi Tamás: Embertelenség az együttérzés korában – Filozófiai vázlat a kegyetlenségről. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2023.

[3] Uo. 240. o.

[4] Uo. 7-8. o.

[5] Uo. 8. o.

[6] Uo. 12. o.

erőszak megnyilvánulási formáival, valamint csökkenésének jelenségével – a 17. századi humanitárius forradalomtól kezdődően annak 19. századi kiteljesedéséig. Szépirodalmi művekre hivatkozva Pinkert idézi, aki szerint „a humanitárius forradalom kiteljesedéséhez jelentős mértékben hozzájárult az 'olvasás forradalma'."[7] A büntetésként alkalmazott nyilvános kínhalál vonatkozásában Foucault biohatalmi elméletére[8] hivatkozik, amikor megállapítja: „az emberségesség, ha ezalatt a szenvedésre való érzékenységünk növekedését értjük, egészen biztos, hogy szerepet játszott az élni segítő biopolitikák meghatározóvá válásában."[9] Az I. rész csúcspontjai kétségkívül a náci Németország *„felfoghatatlan"*[10] strukturális kegyetlensége, mint 20. századi *„civilizációs törés"*[11] és az azt mentegetni igyekvő relegitimációs retorikák elemzése, valamint a kegyetlenség és a mentális zavarok (*őrület*) összefüggéseinek feltárása.

A II. rész célja a kegyetlenség egyes különös megnyilvánulási formáinak vizsgálata. A 8. fejezet ennek jegyében a Karamazov testvérek egyik jól ismert párbeszédét idézi Iván és Aljosa között[12] a gyermekeknek okozott szenvedések szörnyűségeiről. Iván Karamazov nem tud elképzelni olyan Isteni Rendet, ahol ilyen emberi kegyetlenségek megvalósulhatnak – hangsúlyozva, hogy a *„természet kegyetlensége"* élesen elhatárolható az emberitől.[13] A 9. fejezetben a Szerző irodalmi művek – köztük Sade hírhedt Szodomája[14] – elemzésén keresztül mutatja be, hogy az emberi kegyetlenség egyes formái az *„unaloműzés"* és a *„szórakozás"* eszközeivé is válhatnak deviáns személyiségek esetében.[15] A Szerző ezt követően külön fejezetet szentel a felügyeleti rend kegyetlenségének a *„fegyelmező társadalomban"*,[16] az idegengyűlöletnek, valamint a rend visszaállítása érdekében megjelenő, *„bosszúvágyban, nárcizmusban, vagy irracionális félelemben gyökerező kegyetlenségnek."*[17]

A III. rész a *„felfoghatlan"* kegyetlenség aspektusairól szól az Auschwitzban és más haláltáborokban *„üzemszerűen"* gyakorolt kegyetlenség,[18] mint a *„tömeggyilkosságok hétköznapisága"* kapcsán.[19] A Szerző itt fogalmazza meg a holokauszt felfoghatatlanságának okát, amely a barbárság és a civilizáció megmagyarázhatatlan koegzisztenciájából ered: „a holokauszt nyilvánvalóvá tette az erőszak alacsony szintjét biztosító civilizációs vívmányok sérülékenységét, és azt, hogy a »barbárság« nem egyik pillanatról a másikra támadja meg és számolja fel a civilizációt, hanem mindig jelen lévő tendenciák erősödnek fel egészen addig, amíg a civilizáció már csak a barbárság elfedésére alkalmazott kiüresedett sémákat (…) jelenti."[20]

A IV., utolsó részben olyan *„hétköznapi kegyetlenségekkel"*[21] szembesül az olvasó, amelyeket ma, a *„az erőszak alkonyának korszakában"*[22] az egyén a legtöbb esetben nem

[7] Pinker, Steven: Az erőszak alkonya. Hogyan szelídült meg az emberiség? (ford. Gyárfás Vera) Typotex, Budapest, 2018, 638-656. o.
[8] Foucault, Michel: A szexualitás története I. A tudás akarása. (ford. Ádám Péter) Atlantisz, Budapest, 2014, 137-154. o.
[9] Barcsi: i.m. 36. o.
[10] Uo. 59. o.
[11] Uo. 44. o.
[12] Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: A Karamazov testvérek. I. kötet. (ford. Makai Imre) Jelenkor, Pécs, 2004, 289-335. o.
[13] Uo. 302. o.
[14] Marquis de Sade: Szodoma százhúsz napja. (ford. Vargyas Zoltán) Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2001
[15] Barcsi: i.m. 135. o.
[16] Uo. 146. o.
[17] Uo. 157. o.
[18] Uo. 159. o.
[19] Uo. 160. o.
[20] Uo. 165. o.
[21] Uo. 207. o.
[22] Uo. 207-208. o.

tudatosan követ el. A *„hétköznapi inhumanizáció”*[23] – amelyre Kafka írásai tűnnek a legjobb példának[24] – jellemzője, hogy az önmagával elégedetlen „egyén eltávolodik önmagától az önkiteljesítés (az értelmes élet) és az önmegbecsülés hiánya miatt.”[25] Az önmaga által kirekesztett egyént a társadalom is megveti, és formálisan *„elfordított tekintettel”* állítja helyre a hétköznapiság így megzavart rendjét.[26] A civilizált felszín alatt azonban továbbra is ott lappang a *„hétköznapi idegengyűlölet*,[27] amely a gyűlöletbeszédben tör elő időről- időre. A kegyetlenség hétköznapi formái között található a *„felszínesség”*,[28] valamint a szadizmus és a ragadozó erőszak hétköznapi változatai is. Az előbbi a *„teljesítményelvű”* társadalom[29] terméke, ahol a mindenáron megvalósított önérvényesítés végül már a *„sikerember”*számára is destruktív, míg az utóbbit leginkább az iskolai *bullying* példázza, amely számtalan tinédzserkorú gyermek öngyilkosságához vezetett már eddig is. A monográfia a *„kevésbé nyilvánvaló kegyetlenségek”* világának bemutatásával zárul. Be kell látnunk, hogy *„az erőszak alkonya”* is kegyetlen, méghozzá az együttérzés, az empátia hiánya miatt,[30] a *„kegyetlenség elleni küzdelem kegyetlensége”* okán,[31] *„az együttérzéssel leplezett kegyetlenség”* jelenségében megnyilvánulva,[32] az együttérzés egyes *„vakfoltjai”* esetében,[33] valamint *„napjaink globális (digitális) kapitalizmusa”*[34] – mint önmagában is kegyetlen rend – kizsákmányoló és önkizsákmányoló technikáiban tetten érve.

A mű stílusa olvasmányos, azonban mégsem könnyű olvasmány: súlyosan igaz megállapítások tartanak tükröt a társadalomnak és az egyénnek. Ebbe a tükörbe azonban valamennyiünknek érdemes belenéznie, ez előtt a tükör előtt ajánlatos hosszabban is elidőzni, és levonni mindazokat a tanulságokat, amelyek minket mint egyéneket, felvérteznek a hétköznapok kegyetlenségei elleni küzdelemhez.

*Irodalomjegyzék*

Barcsi Tamás: Embertelenség az együttérzés korában – Filozófiai vázlat a kegyetlenségről. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2023.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: A Karamazov testvérek. I. kötet. (ford. Makai Imre) Jelenkor, Pécs, 2004.

Marquis de Sade: Szodoma százhúsz napja. (ford. Vargyas Zoltán) Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2001.

Foucault, Michel: A szexualitás története I. A tudás akarása. (ford. Ádám Péter). Atlantisz, Budapest, 2014.

[23] Uo. 208-215. o.
[24] Ezek közül is főként az Átváltozás; Kafka, Franz: Az átváltozás. (ford. Győrffy Miklós) In Kafka, Franz: Az átváltozás. Válogatott elbeszélések, Európa Kiadó, Budapest, 1982.
[25] Barcsi: i.m. 212. o.
[26] Uo. 219. o.
[27] Uo. 220. o.
[28] Uo. 220-223. o.
[29] Uo. 225. o.
[30] Uo. 235. o.
[31] Uo. 236. o.
[32] Uo. 237. o.
[33] Uo. 238. o.
[34] Uo. 238-239. o.

Kafka, Franz: Az átváltozás. (ford. Győrffy Miklós) In Kafka, Franz: Az átváltozás. Válogatott elbeszélések, Európa Kiadó, Budapest, 1982.

Pinker, Steven: Az erőszak alkonya. Hogyan szelídült meg az emberiség? (ford. Gyárfás Vera) Typotex, Budapest, 2018.

**Nagy Réka**[1]

# Az online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője, tekintettel a korszerű technológiákra. Recenzió Richard Susskind új könyvéről[2]

A bíróságoknak – túl azon, hogy ellátják a jogrendszerből következő funkcióikat – önálló szociális, kulturális és politikai „jelentése" is van, amit leginkább az igazságszolgáltatás külsőségei – a bírósági épületek, a tárgyalóteremben viselt ruházat, a használt nyelv stb. – jelenítenek meg. Ami a bírósági épületeket illeti, azok is közhatalmi épületek, és mint ilyenek, a kultúra megtestesítői, annak konkrét megjelenési formái közé illeszkednek. A jogi és hatalmi architektúra része a jogi kultúrtörténetnek, amelyet korszakonként újra kell értelmezni. Ebben jelentősége van az adott kornak, az aktuális hatalomgyakorlónak és céljának, az épület térbeliségének, általában vett megjelenítésének és az egyéb társadalmi jellegzetességeknek. A régi korok építészetének egy része mostanra kordokumentum vagy rombolás áldozata lett, más része ma is áll. A jog lényege az, hogy megfeleljen a társadalom szükségleteinek, elvárásainak és sajátosságainak. „A jog értékét és értéktelenségét, helyességét és helytelenségét az dönti el, hogy mennyiben járul hozzá az emberi lényeg kibontakozásához és realizálódásához, illetve konkrétan a jog társadalmi szerepét és funkcióját figyelembe véve, hogyan tükrözi vissza és szolgálja az emberi lényeg kibontakozása és realizálódása irányába fejlődő társadalmi-gazdasági viszonyokat."[3] Ha a bírósági épületekre figyelünk, azt látjuk, hogy napjainkban az architektúra túlmutat a monumentalitáson és a reprezentativitási igényen. A technológiai forradalom előrehaladásának viszonyai között a digitális ügyintézés, a telekommunikációs eszközök használata új kihívások elé állítják a jogi architektúra területét (is). Ennek a helyzetnek egyes megnyilvánulásait és következményeit foglalja össze, és elemzi Richard Eric Susskind az *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője* című kötete.

A szerző a jog területén alkalmazott technológia specialistája, publicista, nemzetközi szervezeteknek és a brit állam főbb igazságügyi szerveinek független szakmai tanácsadója, valamint az Oxfordi Egyetem és a glasgowi Strathclyde Egyetem professzora. Művei[4] elsősorban a jog és a jogászság modern technológia keretei között zajló változásaival foglalkoznak. Több munkájában elemzi a jog és technológia viszonyát, többek között a számítógépek (a mesterséges intelligencia) és a jog kapcsolatát. Jelen kötet a British Academy Review-ban 2018 őszén megjelent cikkének, illetve a Lordok Háza mesterséges intelligenciával foglalkozó bizottságának 2017-ben megküldött beadványának, valamint a bíróságoknak megküldött tanácsadói leveleinek és jelentéseinek újragondolásával kialakított

[1] Nagy Réka, doktorandusz, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Email: nagyrekaa@gmail.com A recenzió DOI száma: 10.59558/jesz.2025/1.113

[2] Susskind, Richard Eric: Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője. (ford. Osztovits András) Orac Kiadó, Budapest, 2023, 344. o. (Eredetileg Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press, Oxford, 2019, 400 oldal.) (Továbbiakban Susskind: i.m. alatt ezt a magyar nyelvű művet értem.)

[3] Szigeti Péter: Lételmélet és jogi objektiváció. JTI Blog (A Jogtudományi Intézet blogoldala). TK, JTI (online: https://jog.tk.hun-ren.hu/blog/2017/02/letelmelet-es-jogi-objektivacio ) (Letöltés ideje: 2024. 10. 28.).

[4] Lásd például Expert Systems in Law. Oxford University Press, Oxford, 1987, 300.p.; The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services, Oxford University Press, Oxford, 2008, 303. p. (=Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolásáról. (ford. Ződi Zsolt és Csapó András) CompLex Kiadó, Budapest, 2012, 277. o.); Tomorrow's Lawyers, Oxford University Press, Oxford, 2013, 180. p. és (Daniel Susskinddal együtt) usskind, Daniel – Susskind, Richard Eric: The Future of the Professions. How Technology Will Transform the Work of Human Experts, 2015. (=A szakmák jövője. Hogyan változtatja meg a technológia a szakemberek munkáját? Antall József Tudásközpont, Budapest, 2018, 487. o.)

gondolatok gondosan megszerkesztett egysége. Az 1990-es évek óta ír az online vitarendezésről (ODR) is.

A magyarul Osztovits András fordításában megjelent, már-már klasszikus kötetében egyebek mellett azt fejtegeti, hogy a jövőben a hatalom, amely az igazságszolgáltatás terén is jelen van, nem feltétlenül fizikai formában fog megjelenni, és az új jogviszonyok hatékony kezelése érdekében a megváltozott igények, elvárások és attitűdök miatt a bíróságoknak alkalmassá kell válniuk a hatékony megoldásokra. Meggyőződése, hogy a bíróságoknak mindenki számára hozzáférhető szolgáltatást kell nyújtaniuk, amelyet a technológia jelenlegi szintjén egy bírósági platform létrehozásában lát megvalósíthatónak. Érveléséből kitűnik, hogy jövőbe mutató, tegnap még a sci-fi határát súroló, mégis idővel akár realizálható fejlesztésekre van szükség. Nem hallgatja el kritikusai véleményét sem, amelyek szerint semmi nem pótolhatja a fizikai tér szellemét, amikor a felek szemtől-szembe kerülhetnek egymással.[5] A digitális technológiák és online platformok új lehetőséget teremtenek az átláthatóság és az elszámoltathatóság számára, illetve hozzájárulhatnak a jogállami garanciák megerősítéséhez.

Azt szokták mondani, hogy a technológiával kapcsolatban született tanulmányok és könyvek már a publikálás napján idejétmúlttá válnak, hiszen a technológia folyamatosan fejlődik. Ez részint érvényes erre a kötetre is, hiszen pusztán a 2019 április végéig bekövetkezett eseményeket taglalja, és nem kerülhetett közvetlen látóterébe többek között a ChatGPT[6] széles rétegek számára történő hozzáférhetővé tétele és azok jogi értelemben vett következményeinek leírása (lásd például a Mata vs Avianca Inc. ügyet[7]). Igaz, a kötet angol nyelvű kiadása 2019-ben jelent meg, ezért a szerző ilyen alapon nem is megkérdőjelezhető. Noha Angliában mostanra számos javaslata bevett gyakorlatnak számít a jogalkalmazás területén, a magyarországi folyamatok lassan találnak lendületükre.

A kötet fő tézise, hogy „van értelme a bírósági munka nagy részét online végezni."[8] A munka eredetiségét és erejét nemcsak elméleti koncepciója, hanem az is mutatja, hogy a szerző következetesen és precízen vezeti végig ezt az alapgondolatot. Nemcsak állít, hanem részletesen bizonyít is. A szerző nem ad egzakt definíciót az *online bíróság* fogalmára, de két, tág értelmet rendel a kifejezéshez, azzal a közös jellemzővel, hogy egy olyan szolgáltatást vizionál, amely internethez kötött, nyilvános és államilag biztosított.

Egyrészről ír az *online bíráskodás*ról, amelyben az ügyeket ugyan emberi bíró bírálja el, de nem a fizikai tárgyalóteremben, és ahol a különböző beadványok és bizonyítékok egy internet alapú szolgáltatáson keresztül nyújthatóak be, illetve a bíró olyan nyilvános, online platformon keresztül hozza meg a döntését, ahol nem kerülne sor sem virtuális, sem hagyományos tárgyalásra. Susskind csakis a kis értékű jogviták esetéről beszél, ugyanakkor nem zárja ki, hogy a jövőben az ügytípusok köre kiterjeszthető legyen a technológia fejlődésével.[9] Másrészről az ún. kibővített bíróságok nyújtanának jogi szolgáltatást, amelynek keretében a jogszabályok és az adekvát jogi lehetőségek esetén szó lenne tájékoztatás nyújtásáról, érvek megfogalmazásáról, űrlapok kitöltéséről, valamint a szükséges bizonyítékok összegyűjtéséről azzal, hogy csakis az állami szolgáltatás részeként – és nem az állami bírósági rendszer alternatívájaként – kínálnának egyezséget.[10] A szerző részletesen elemzi az olyan *online bírósági rendszerek*et, ahol a döntést emberek hozzák, de ezen a

[5] Susskind, Richard: i.m. 24. o.
[6] A ChatGPT nyelvi alapú mesterséges intelligencián nyugvó technológia, amely jelenleg is fejlesztés alatt van, nem tökéletes, sokszor „hallucinál".
[7] Az ügy azért volt tanulságos, mert az eljáró jogi képviselő a ChatGPT-től kért a tárgyban forgó ügyével megegyező vagy hasonló jogeseteket. Kapott is, ám utóbb kiderült, hogy soha nem léteztek ilyen esetek, a gép „hallucinált".
[8] Susskind: i.m. 21. o.
[9] Susskind: i.m. 25-26. o.
[10] Susskind: i.m. 26. o.

szinten túllépve eljut a „robotbíróig" is, ahol a döntések egészét-részét mesterséges intelligencián alapuló rendszerek hozzák majd meg.[11] A gépi tanulási rendszerek olyan rendszerek lennének, amelyek meghatározott minta után képesek megjósolni egy jogvita várható kimenetelét a már megismert óriási, az emberi értelem számára feldolgozhatatlan mennyiségű minta alapján.

Elemzései során Susskind hivatkozik a jogtudomány és a jogelmélet eredményeire, mint például H. L. A. Hartnak a jog természetéből fakadó bizonytalanságot leíró tézisére,[12] Ronald Dworkin[13] ún. láncregény-hasonlatára,[14] valamint az intelligencia-elmélet egyes fejleményeire, így a Google fejlesztési igazgatója, Ray Kurzweil ma már ikonikus könyvére is.[15]

A fő kérdés lényegében az, hogy vajon lehetséges-e, hogy a bírók fizikai tárgyalótermek nélkül végezzék a feladataikat. A szerző szerint ezek az online bíróságok valamilyen formában már jelen vannak például Angliában, Walesben, Kanadában, az Egyesült Államokban, Kínában, Szingapúrban és Ausztráliában.[16]

Susskind azt állítja, hogy az átlátható, nyilvános bíróság döntése tükrözi az anyagi igazságot, amely a hatályos jogon alapul, (közelebbről nem meghatározott) erkölcsi értéket tükröz, illetve védi az emberi jogi szabályrendszeren keresztül a kisebbségek érdekeit, s az érintettek, a felek, a tanúk és az áldozatok méltányosnak és tisztességesnek tartják. A döntésnek „láthatónak, érthetőnek és elszámoltathatónak kell"[17] lennie. Az igazságosságot illetően Susskind vezérelvét Michael Sandel *Justice*-a[18] alapozza meg, az osztó igazságosság arisztotelészi kiindulópontjának megfogalmazásával: „az igazságos társadalom (...) a javakat helyesen osztja el; minden embernek megadja, ami jár neki."[19] Véleménye szerint az embereknél „szakadék tátong a jog ismerete és azok alkalmazása és érvényesítése között"[20] , és igazságtalan, hogy világszerte óriási tömegek közel sem kerülnek a jelenlegi struktúrához, mivel az eljárások drágák, sokáig tartanak és laikusként nehezen érthetőek.[21] Susskind Hart alapján magyarázza, hogy mivel a jog valójában felhatalmaz (feljogosít), azaz jogosultságokat telepít, amelyeket az emberek gyakran nem ismernek, ezért nem tudnak olyan igényeket érvényesíteni, amik valójában pernyertesek lehetnének, s ezzel hátrányos helyzetbe kerülnek azokhoz képest, akik ezen erőforrások birtokában vannak. A jogi szolgáltatások nyújtásával jóval több ember férhetne hozzá igazságszolgáltatáshoz, és intézhetné az ügyei nagy részét önállóan anélkül, hogy ezzel az ügyteher mennyisége nőne.[22]

Susskind Machiavelli gondolatát ismétli, amikor azt állítja „a bíróságok felhasználóinak érezniük kell, hogy a törvény védelme alatt állnak, és hogy ügyeiket gondosan és, adott esetben, bizalmasan kezelik." Nem szeretne azonban olyan hagyományokat és folyamatokat a rendszerből felszámolni, amelyek megfelelően működnek,

[11] Susskind: i.m.27. o.
[12] Hart, Herbert: A jog fogalma. (ford. Takács Péter) Osiris, Budapest, 1995.
[13] Susskind: i.m. 43. o.
[14] A láncregény-hasonlat szerint a bíró a regényíró, és minden bíró, aki döntést hoz, egy láncban értelmezi a számára jutott részeket. Mindegyikük célja, hogy egy egészet alkosson. Lásd Ronald Dworkin: Law's Empire, Fontana, London, 1986.
[15] Kurzweil, Ray: The singularity is near. Viking Books, New York, 2005, 652. p. (=A szingularitás küszöbén. Ad Astra, Budapest, 2014.)
[16] Susskind: i.m. 27. o.
[17] Uo. 99. o.
[18] Sandel, Michael: Mi igazságos... és mi nem? A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata. (ford. Felcsuti Péter) Corvina Kiadó, Budapest, 2012.
[19] Susskind: i.m. 101. o.
[20] Uo. 104. o.
[21] Uo. 112. o.
[22] Uo. 90. o.

mert az bizalmatlansághoz vezet és csak feszültséget szít az analóg és digitális térben.[23] Megemlíti Smith, Bentham és Mill nevét, amikor a világban lévő igazságtalanságok megszüntetéséről elmélkedik, és kifejti, hogy felfogása összehasonlító keretrendszert és gyakorlati útmutatót javasol. Nem az igazságosság absztrakt fogalmát keresi, hanem mindinkább az igazságtalanságok csökkentésének a vágya vezérli, amelynek megoldását az online bíróságokban látja.[24] Érdekes módon Voltaire az a gondolkodó, akire Susskind az egész köteten át hivatkozik, amikor azt ugyan elismeri, hogy vannak még hiányosságok, de paradigmaváltások előtt „az embereket gyakran reménytelenül eltántorítják attól, hogy pozitív változásokat hozzanak, mert a javasoltak nem felelnek meg az ideálnak. Ha fejlődést akarunk elérni, akkor – más szóval – inkább a *javulásra* kell törekednünk, mint a *tökéletességre*."[25]

A kötet szerkezetileg négy részre tagolódik, módszere eredményfókuszú, műfaja esszé, amely főleg a polgári jogviták – különösen a kis értékű követelések – rendezésére szolgáló online bíróságokra fókuszál. Főleg a *common law* és a kontinentális jogi rendszerek megközelítését veszi alapul, tágabb értelemben pedig a demokráciákban működő rendszerekre összpontosít. Gazdag és minőségi alkotmányelméleti, jogfilozófiai és politikaelméleti irodalmat használ az érvek és ellenérvek felvonultatása során.[26]

Felteszi azt a kérdést is, hogy a bíróság vajon szolgáltatás, vagy inkább hely? Túl lehet-e lépni a fizikai tárgyalótermek valóságán, illetve milyen előnyei lehetnek a virtuális meghallgatásoknak és az online bíróságoknak. Rákérdez arra is, hogy a technológia alkalmas-e a bíróságok hiányosságainak – elhúzódó ügyek, drága eljárási költségek, egzakt terminusok[27] – teljesen új módon való kiküszöbölésére. „A fizikai tárgyalótermeken és a virtuális tárgyalásokon (videókonferencián keresztül történő tárgyaláson) túl az aszinkron online bíráskodásra és az olyan szolgáltatások szélesebb körére kell irányulnia, amelyek segítenek a bírósági felhasználóknak jogi helyzetük megértésében és – amennyiben lehetséges és szükséges – a korai megegyezésben."[28] A jogi kultúrtörténet már az ókortól kezdve számon tartja, hogy a vitás ügyeik rendezésére a felek fenntartottak maguknak egy helyet. Legyen az egy tér, egy fa vagy egy épület. Ha azt állítanánk, hogy az online térnek tehát ebből adódóan nincsen hagyománya, az vitán felül áll, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy a fizikai térben történő bíráskodás alapjainak lefektetésekor még sem az internetet, sem a számítógépet nem találták fel. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt is látni kell, hogy miképpen változik és őrzi meg sajátosságait a bírósági rendszer.

Susskind számos országba ellátogatott esettanulmányok elkészítése céljából, és remek, itthon is kívánatosnak tűnő fejlesztéseket tapasztalhatott meg. Kanadában például kis értékű kártérítési ügyekben többlépcsős eljárásban hoztak létre online vitarendezési platformot, ahol jogász tárgyal a felekkel online, telefonon vagy videókapcsolaton keresztül és hoz kötelező erejű döntést.[29] Az Egyesült Királyság pénzügyi ombudsmani szolgálata olyan szolgáltatást hozott létre, amelyben elenyésző számban kellett fizikai meghallgatást tartani.[30] Aligha tudná bárki is a szerzőt abban megcáfolni, hogy a bíróságok ma alulfinanszírozottak, túlterheltek és „a költségmegtakarítás kormányzati prioritás."[31] Ennek alapján ugyanakkor ő azt is felveti, hogy felül kell vizsgálni, vajon a bíróságok továbbra is a jogállamiság garanciájaként működnek-e, vagy csak letűnt hagyomány küzd a fennmaradásért. Vitán felül áll, hogy a bíróságnak független hatalomként biztosítania kell a jogállami garanciákat, mint a törvény

[23] Uo. 105. o.
[24] Uo. 112. o.
[25] Uo. 112. o.
[26] Uo. 30-31. o.
[27] Uo. 112. o.
[28] Uo. 113. o.
[29] Uo. 121. o.
[30] Uo. 121. o.
[31] Uo. 162. o.

előtti egyenlőséget, a jogbiztonságot és a nyilvánosságot, de az kérdéses, hogy ebben a megváltozott technológiai közegben az emberek széles rétegéhez eljut-e, illetve effektíve egyáltalán képes-e objektivációra.

A szerző gyakorlati útmutatást is ígér az online bíróságok működőképes rendszerének megvalósításához és számos javaslatot tesz.[32] Szerinte az online bíróságok háromszintű szolgáltatást nyújtanának vitaelhárítási és vitarendezési funkcióval. Az online bíróság első rétegében *emberi bírák* döntenének *online platformon* keresztül, később, elsősorban az AI rendszerek fejlődésének köszönhetően hoznák meg a döntéseket.[33] Itt történne az eset jogi értékelése és a jogi útmutatás nyújtása. E körben leszögezi, hogy az ügynek egyértelműnek kell lennie, és nem vethet fel komoly jogi kérdéseket.[34] A második rétegben történne az online térben a *közvetítés folyamata*, amelyek célja az lenne, hogy anélkül döntsenek, hogy a fizikai térben az embereknek találkoznia kellene.[35] Ezen a szinten valósulna meg a jogi *iránymutatás a felhasználók számára*, ahol lehetőség lenne arra, hogy megértsék jogaikat és kötelezettségeiket és azt, hogy „van-e értelme egyáltalán továbblépni." Itt lehetne magát az eljárást „kezelhető részekre" bontani; „a felhasználókkal való kapcsolattartásra a szöveges üzeneteken túl animációkat, rajzfilmeket, videókat, folyamatábrákat és más vizuális útmutatókat" használnának annak érdekében, hogy a felhasználó az eljárást ténylegesen megértse. Susskind szerint ez sem újkeletű ajánlás, hiszen a Stanford Legal Design Lab nyílt forráskódú projektjeinek mára kidolgozott munkái vannak.[36] Érdekesnek találom, hogy Susskind azt a jelzőt használja, hogy a peres felek számára „nyomasztó kihívás, hogy egyedül kell felkészülniük az ügyükre, majd felkeresniük egy hagyományos tárgyalótermet." A bírósági épület jogi kultúrtörténeti jelentősége ugyanis a hatalom, a reprezentativitás üzenetének közvetítése, és kontraproduktívnak tűnik az a körülmény, ha az átlagembert ma ilyen fontos épület negatív érzésekkel tölti el.

A tényleges segítségnyújtás tehát a második szinten történne, ami „az online bírósággal való formálisabb együttműködés kezdete. […] Ha például fejlett rendszereket használnak, akkor azok jól felépített ügyösszefoglalókat készítenek. Ha alapszintű rendszerekre támaszkodnak, például egyszerű weboldalakra, akkor azok a kitöltött

[32] Javaslatai kidolgozása ugyanakkor a 2014/15-re tehető, tehát jogosan merül fel az a kritika, hogy azok mostanra meghaladottak. Lord Dyson, a Polgári Igazságszolgáltatási Tanács 2014-es elnökletével foglalkozott Susskinddel egy munkacsoportban, amelyben a különböző online technikák lehetőségeit és korlátait kutatták a 25 ezer angol fontot meg nem haladó értékű polgári követelések tekintetében. Ez a csoport tulajdonképpen elektronikus vitarendezési platformot álmodott meg, és használatának közérthetőségét az Amazonéhoz hasonlítja. Felhívja a figyelmet, hogy az online vitarendezés (ODR) nem egyenértékű az alternatív vitarendezéssel vagy a bírósági rendszer egyes szektorainak tehermentesítésével, ellenkezőleg, a felismert, megismert technikákat felhasználva kell a bírósági rendszerbe integrálni (117-119. o.). Ajánlásuk az volt, hogy az HM Courts & Tribunals Service hozzon létre internetalapú szolgáltatást kis értékű polgári jogvitákat rendező háromszintű szolgáltatás formájában. Az első szint az online értékelést nyújtaná, amelynek keretében „segítené a felhasználókat sérelmeik kategorizálásában és osztályozásában, jogaik és kötelezettségeik megértésében, és útmutatást kapnak a rendelkezésükre álló lehetőségekről és jogorvoslatokról" (122. o.). Az online segítségnyújtás lenne a második szint, ahol ember közvetítene a döntéshozás elősegítése érdekében, bírók bevonása nélkül. Amennyiben nem lehetne a vitát rendezni, online vagy rendes bíróhoz küldené az ügyet. Ezen a szinten automatizált tárgyalási eszköz alkalmazására is sor kerülhetne. A harmadik szinten már bírók döntenének, akik online térben hoznák meg a döntéseiket. „Ez az eljárás az online beadványok rendszerezett benyújtásán alapul, a felhasználóknak az interneten keresztül kellene benyújtaniuk bizonyítékaikat és érveiket. Az online bírák azonban bármikor dönthetnek úgy, hogy az ügyeket hagyományos tárgyalásra utalják" (122-123. o.). Ebben a rendszerben a felek magukat képviselnék, mert a technológiának köszönhetően képesek lennének megérteni és érvényesíteni a jogaikat. A szerző azonban kijelenti, hogy nem zárná ki teljesen sem az ügyvédeket, sem a hagyományos bírósági rendszert. (124. o.)

[33] Uo. 138-139. o.

[34] Uo. 143-144. o.

[35] Uo. 139. o.

[36] Uo. 144-146. o.

kérdőíveket vagy a rövidebb ügyösszefoglalókat továbbítják a második szintre." Ezen a szinten felmerülhet a jogvita elbírálásakor, hogy a vita bírósági eljárást igényel, és ekkor vagy online, vagy hagyományos bíróság elé utalhatja az ügyet, de felmerülhet az ügyintézők közötti telefonkonferencia is.[37] Az ügyintéző itt alternatív vitarendezési feladatokat ellátó közvetítő, aki a bírósági rendszer részeként tevékenykedik. Legfőbb feladata, hogy a jogvitát elkerülje, és ennek keretében tárgyal, közvetít, értékel, békéltet, de mindezt a bírósági rendszerben teszi – tehát nem a hagyományos közvetítői eljárás részeként.

Végül, a harmadik szinten zajlana a per, és itt történne az online ítélkezés. Susskind az online bíróságokat több generációba sorolja. Az első generációban „az online ítélkezést teljesen kiképzett, élő és lélegző emberi bírák végzik, akiknek a döntései ugyanolyan mérvadóak, mintha azokat a bíróság épületében hirdették volna ki. Az alapul szolgáló eljárás nem szinkron, hanem aszinkron lesz. A hagyományos bírósági munka abban az értelemben szinkron, hogy a résztvevőknek ugyanabban a kijelölt időpontban kell összegyűlniük (akár tárgyalóteremben, akár a virtuális tárgyaláson), és az eljárás valós időben zajlik. Ez egy élő előadás. Ezzel szemben az online bírósági tevékenység aszinkron zajlik, ami azt jelenti, hogy nem szükséges, hogy mindenki ugyanabban az időben legyen elérhető. […] Az online bíráskodás ma inkább azt jelenti, hogy a hagyományos bírák egészen más környezetben dolgoznak."[38] Ez a szint lenne tehát az érvelés és a meggyőzés tere, amelyet jogi képviselő nélkül látnának el az érintettek. Ez a feladat nem várható el laikustól, ezért a felek hétköznapi nyelven fogalmaznák meg beadványaikat, amelyet a bíró fordítana át és segítene az anyagi és alaki szabályok, a szokásjog és egyéb szakmai tapasztalata révén.[39]

Az online bíráskodás szempontjából Susskind azt mondja, hogy meg kell határozni, egyáltalán minek alapján lehet alkalmas egy ügy online történő elbírálásra. Ilyen a pertárgy értéke, a vonatkozó jogi szabályozás és a tényállás összetettsége, az iratok mennyisége, a vitás kérdések érzékenysége, a jogi problémák típusai, a tanúk szavahihetősége az ügy eldöntése szempontjából, és a jelenlegi eljárások hatékonysága.[40]

Az elmélet egyik előfeltevése, hogy a jogi tanácsadó rendszerek esetén a legtöbb norma lefordítható valamilyen kódra. Susskind hivatkozik Lawrence Lessing „a kód-törvény" teóriájára, amely szerint „a felhasználók szemszögéből nézve nincs nagy gyakorlati különbség egy mérvadó szabály által előírt korlátozás és egy formális szabály vagy rutin között."[41] Csak akkor nem válik jogalkotássá a kódolás, ha annak tartalmát még a kódolás folyamata előtt egy felhatalmazáson alapuló normatív hatáskörrel rendelkező szerv előzetesen a szakma tudományos képviselőivel kidolgozza. Úgy gondolom, hogy a jogelméletnek ezen a szinten hiánypótló feladata lehet, mert korántsem olyan könnyű a jogot bináris kóddá alakítani. A jogban benne van a vitathatóság, a nyelvi többértelműség karaktere, illetve az erkölcsi minőség kérdésköre, valamint a jogorvoslati mechanizmusok, amik álláspontom szerint aligha fordíthatóak le pontosan ugyanolyan jelentéssel még a nagyon egyszerű, matematikai képletnek tűnő ügyek esetén sem.

A könyv harmadik részében az elképzelés ellenzőinek kritikáit foglalja össze, ami inkább tűnik az online bíróságok létjogosultsága melletti érvelésnek. A kötet utolsó része túllép a kis értékű polgári jogvitákra szabott online bíráskodáson, és az olyan feltörekvő technológiákat üdvözli, mint a kiterjesztett valóság, a virtuális valóság, az előrejelző gépek és az AI. Eközben taglalja a „számítógépes bíró" fogalmát.[42] A jövőben szerinte a bírósági

[37] Uo. 157-158. o.
[38] Uo. 165. o.
[39] Uo. 176-177. o.
[40] Uo. 177. o.
[41] Uo. 183. o.
[42] „Egy kép valóban többet ér ezer szónál. A jó vizuális segédeszközökkel (grafikák, animációk, videók) támogatott nyilvános beszéd általában könnyebben emészthető, emlékezetesebb, a laikusok számára jobban érthető és kevésbé időigényes" (255. o.). Susskind két lehetőséget vizionál, egyrészt kezdetben a nagyobb ügyek

környezet olyan új, akár ma nem ismert formái várhatóak, mint a *virtuális tárgyalóterem (telepresence)*, ahol a résztvevő életnagyságban jelenik meg szemben a ma ismert ikonok szerepeltetésével.[43] Itt már nincs szó késleltetésről, a „virtuális bútorzat" egymáshoz illően képes megteremteni azt az benyomást, hogy valójában egy szobában ülnek a résztevők, és kialakul az érzés, hogy egy térben tartózkodnak, sőt a „*háromdimenziós holografikus virtuális tárgyalóterem*" útján történő bírósági meghallgatás pedig ezt az érzést csak tovább növeli.[44] A kiterjesztett valóság másik technológia, amely „a körülöttünk lévő világról nyújt többletinformációkat, javítva és kiegészítve a valóságérzékelésünket." A kiterjesztett valóság tehát az emberi valóságot kiegészíti valós időben generált látási és hallási információkkal, megjegyzésekkel. Ennek egy része már ma is létező technológia, okosszemüveg, kontaktlencse, VR szemüveg, stb.[45]

Egy fontos kérdés kifejtése mindazonáltal hiányzik a kötetből. Ez a kiberbiztonsági kockázatok területe, és az arra tett megoldási javaslatok kérdése. Ahogy a fizikai védelem is asszisztenciát kíván, hiszen fizikai épület esetében a kerítés, kapu, ablakok és ajtók, hétköznapi kulcsok, külső érzékelők, riasztók, kártyák, biztonsági ajtók, őrség vagy portaszolgálat biztosítja a védelmet, úgy a digitális tér védelmét az azonosítási rendszer, a fájlrendszer titkosítása vagy az operációs rendszer védelme szolgálja. A NATO 2016 óta „műveleti térként" határozza meg a kiberteret, hiszen itt óriási károk keletkezhetnek nagyon rövid idő alatt.

A kötet megjelenése óta sok országban sok szempontból részleges fejlesztések történtek, de mégis inspiráló ezt a kötetet kézbe venni. Stílusa könnyed – ami a fordítónak is köszönhető. A könyv megjelenése óta (vagy annak eredményeként) Angliában ma már néhány eljárási cselekmény az online térben zajlik, igaz a *final hearing* még mindig a fizikai térben.

A „tárgyalóterem nagysága" és az a körülmény, hogy az ügyeket bírósági épületben intézik[46] vagy nem intézik, a jogi kultúrtörténet részeként a hatalmi szimbolikát érinti, amely az ókortól kezdve formálódik az adott korszellemnek megfelelően. Susskind beépíti az érvelésébe Lord Briggs állítását, miszerint a bírósági épületnek szoros kapcsolata van a hatalommal. Az „ünnepélyes" jelzőt használja, és elismeri, hogy a fizikai épület emeli a „jogalkalmazók iránti tiszteletet."[47] A szerző szerint a bírósági épületek többsége mégis rekonstruálásra és modernizálásra szorul. Egyetért azzal, hogy ezeknek a rendszereknek tekintélyt, bizalmat, tiszteletet kell akképpen kiváltaniuk, hogy mindeközben a jogállamiság eszméjét is kifejezik. Ezért szerinte erre a legalkalmasabb eszköz, ha a jogi szimbolikát egyszerűen átveszik az új eszközökre.[48] Susskind érvelésében tehát olyan bíróságra van szükség, ami hatékony, hiteles, gyakorlatias, és jól illeszkedik a megváltozott életkörülményekhez. „A nagyságról szóló vitában valóban azt gondoljuk, hogy a bíróságok nagy csarnokait a magasba törő tornyok, boltíves mennyezetek, a fényesre csiszolt tölgyfa bútorok és a félelmetes címerekkel díszített, lambériázott falak miatt kell fenntartani? Vagy a rendszerünknek inkább a tevékenységének minősége és eredménye, mintsem a múltból

---

a hagyományos bíróságokon fognak folyni, majd speciális szakértelmet igénylő bírókra lesz szükség, akik egyrészt átlátják a technikai, másrészt a jogi kérdéseket (257. o.). A gépi tanulás módszere Susskind szerint lehetővé tenné, hogy a „széles körben nehéznek tartott esetekről szóló ítéletgyűjtemények adathalmazait a könnyen megítélhetőnek tartott esetekről szóló ítéletgyűjtemények adathalmazai mellé tegyük, és megnézzük, hogy az algoritmusok azonosítanak-e olyan mintákat, szabályszerűségeket és összefüggéseket, amelyek alapján a későbbiekben előre el tudjuk dönteni, hogy egy új eset nehezen vagy könnyen megítélhető" (260. o.). Könnyen belátható, hogy egy AI-rendszeren alapuló technológia jóval pontosabb következtetést képes levonni az óriási adathalom miatt, mint a hagyományos bíró.

[43] Uo. 277. o.
[44] Uo. 278. o.
[45] Uo. 279. o.
[46] Uo. 223. o.
[47] Uo. 230. o.
[48] Uo. 231. o.

származó díszletek miatt kellene tekintélyt szereznie magának?" – teszi fel a kérdést,[49] amely egyben válasz is, hiszen miként a bírósági épületek fejlődése, úgy a jog sem befejezett, mindig változásra érett.

Összefoglalóan értékelve azt mondhatjuk, hogy a teljes kötet a címben jelzett téma kiváló áttekintése számos gondolatébresztő felvetéssel. Az egyes részek, illetve fejezetek témái gondosan felfűzött érvelés hálózatát jelentik, melynek középpontjában az online bíróságok állnak. Nem túlzás a technológia forradalmáról szólni, amit inkább innovációként, új lehetőségként érdemes kezelni, hiszen olyan eszközöket biztosítanak a felhasználók számára, amik hatékonyabban szolgálhatják érdekeiket, és mindezt az állami szolgáltatás részeként és nem alternatívájaként. Az elképzelés Magyarországon való megvalósítása álláspontom szerint ígéretes, hiszen az internet megjelenése óta egyre szélesebb körben érvényesül a hibrid társadalmak egymás mellettisége. A közösségi médiahasználat évről évre növekedő arányokat mutat. Egy 2023-as Eurostat adat szerint az európai lakosság 59%-a valamilyen felületnek aktív felhasználója.[50] A digitális térben egyre jelentősebb változások észlelhetőek, legyen szó az oktatásról, az egészségügy digitalizálásáról vagy a vállalkozások működésének átalakulásáról.[51] Az emberek egyre nagyobb része használja tehát az internetet, a közösségi médiát és az okostelefonokat, és alappal valószínűsíthető, hogy ez a szám a jövőben csak nőni fog, ami megteremti a lehetőséget arra, hogy a különböző digitális kezdeményezések elérjék a társadalom széles rétegét, és ezáltal végső soron nagyobb számban érvényesítsék jogaikat, úgy, hogy mindeközben a hagyományos keretek is fennmaradnak, így az idősebb generáció igényei sem vesznek el. Ha a társadalom érdeklődése, elvárása elválik a jogtól, akkor a jog megváltozott lehetőségeit kell időben realizálni. Ez a rendszer megoldást nyújthat a jog megkettőződésének problémájára, mivel figyelembe veszi a megváltozott társadalmi igényeket, valamint szem előtt tartja, hogy kizárólag a pozitív jog alkalmazásával a jog merevvé válhat.

*Irodalomjegyzék*

Hart, Herbert: A jog fogalma. (ford. Takács Péter) Osiris, Budapest, 1995.

Dworkin, Ronald: Law's Empire. Fontana, London, 1986.

Kurzweil, Ray: The singularity is near. Viking Books, New York, 2005, 652. p. (=A szingularitás küszöbén. Ad Astra, Budapest, 2014.)

Sandel, Michael: Mi igazságos... és mi nem? A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata. (ford. Felcsuti Péter) Corvina Kiadó, Budapest, 2012.

Susskind, Richard Eric: Expert Systems in Law. Oxford University Press, Oxford, 1987, 300.p.

[49] Uo. 232. o.

[50] Lásd az *Eurostat* adatát: Individuals who used the internet for social networks, 2023 (59% of individuals). Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/de/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240319-1 (Letöltés:2024. 10. 28.)

[51] Az *Eurostat* egyik adatával alátámasztva lásd: Az Internet-hozzáférés a háztartásokban, 2014 és 2019. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Archive:A_digit%C3%A1lis_gazdas%C3%A1gra_%C3%A9s_t%C3%A1rsadalomra_vonatkoz%C3%B3_statisztik%C3%A1k_%E2%80%93_h%C3%A1ztart%C3%A1sok_%C3%A9s_mag%C3%A1nszem%C3%A9lyek (Letöltés: 2024. 10. 28.)

Susskind, Richard Eric: The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services, Oxford University Press, Oxford, 2008, 303. p. (=Az ügyvédség vége? A jogi szolgáltatások természetének újragondolásáról. (ford. Ződi Zsolt és Csapó András) CompLex Kiadó, Budapest, 2012, 277. o.)
Susskind, Richard Eric: Tomorrow's Lawyers, Oxford University Press, Oxford, 2013, 180. p.

Susskind, Daniel – Susskind, Richard Eric: The Future of the Professions. How Technology Will Transform the Work of Human Experts, 2015. https://doi.org/10.1093/oso/9780198713395.001.0001 (=A szakmák jövője. Hogyan változtatja meg a technológia a szakemberek munkáját? Antall József Tudásközpont, Budapest, 2018, 487. o.)

Susskind, Richard Eric: Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press, Oxford, 2019, 400. o. https://doi.org/10.1093/oso/9780198838364.001.0001

Susskind, Richard Eric: Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője. (ford. Osztovits András) Orac Kiadó, Budapest, 2023, 34. o.

Szigeti Péter: Lételmélet és jogi objektiváció. JTI Blog (A Jogtudományi Intézet blogoldala). TK, JTI (online: https://jog.tk.hun-ren.hu/blog/2017/02/letelmelet-es-jogi-objektivacio